

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

147421

KEMALPAŞAZÂDE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ
(KIRK HADİSLER ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER

147421

HAZIRLAYAN
Kahraman BULGURCU

KONYA-2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ.....	1
A. KONUNUN MAHIYETİ VE ÖNEMİ	1
B. HADİSLERİN TAHRİCİNDE TAKİP EDİLEN USÛL	5
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
KEMALPAŞAZÂDE VE <i>KIRK HADİSLERİ</i>	6
I. KEMALPAŞAZÂDE'NİN HAYATI VE İLMİ ŞAHSİYETİ.....	6
A. Hayatı.....	6
B. İlmî Kişiliği.....	8
1. Hocaları	8
2. Talebeleri.....	8
3. İlmî Anlayışı.....	8
4. Eserleri.....	10
a) Tarih, Dil ve Edebiyat	11
b) Akaid ve Kelam.....	12
c) Felsefe	14
d) Fıkıh ve Fıkıh Usûlü.....	15
e) Tasavvuf	16
f) Tefsir	16
g) Hadis	17
II. KEMALPAŞAZÂDE'YE AİT KIRK HADİSLERİN (ERBAİN)	
TAVSİFİ VE HADİS TARİHİNDEKİ YERİ.....	20
A. Kırk Hadislerin (Erbâin) Tavsifi.....	20
1. Birinci Kırk Hadis	20
2. İkinci Kırk Hadis	21
3. Üçüncü Kırk Hadis	22
4. Dördüncü Kırk Hadis	22
B. Kırk Hadislerin Hadis Tarihindeki Yeri	23

III. KIRK HADİSLERİN KAYNAKLARI	25
İKİNCİ BÖLÜM	27
KIRK HADİSLERİN TAHRİCİ VE KEMALPAŞAZÂDE’NİN	
HADİŞÇİLİĞİ	27
I. KIRK HADİSLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRMESİ	29
A. Birinci Kırk Hadis	29
B. İkinci Kırk Hadis	50
C. Üçüncü Kırk Hadis	70
D. Dördüncü Kırk Hadis.....	82
II. KIRK HADİSLER ÇERÇEVESİNDE KEMALPAŞAZÂDE’NİN	
HADİŞÇİLİĞİ	92
SONUÇ	95
BİBLİYOGRAFYA	97

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
(a.s.)	: Aleyhisselam
b.	: bin
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
<i>DİA</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
hn.	: Hadis no
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicri
m.	: Miladi
(r.a)	: Radiyallâhü anh (anhâ)
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
sy.	: Sayı
Ş.M.	: Şarkiyat Mecmuası
Thk.	: Tahkik
Tlk.	: Ta'lik
Trc.	: Tercüme eden
trs	: tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı

ÖNSÖZ

Allah'a hamd ve O'nun Elçisi Muhammed (a.s.)'a salat ve selam olsun.

Allah'ın bize örnek olarak gönderdiği Muhammed (a.s.) yaşayan bir Kur'an olarak bize her zaman ve her konuda örnek olmuştur. Tarihin her döneminde Peygamberimizin sözlerini öğrenen ve diğer insanlara öğretmeye çalışan âlimler, Müslümanlar var olagelmıştır. O'nun sözünü öğrenmek ve yaşamak için adeta yarışmışlardır.

40 hadis ezberleyen insanlara verilen müjdeyle ilgili rivâyet edilen hadise dayanarak çeşitli konularda kırk hadis ihtiva eden eserlerin yazıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde de bu nevi çalışmaların devam ettiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak meşhur Osmanlı Şeyhülislamlarından Kemalpaşazâde'nin hazırlamış olduğu dört adet *Kırk Hadisin* kaynak değerini incelemeye çalıştık. Böylece Osmanlı/Anadolu Türkleri'nin hadis çalışmaları ve Kemalpaşazâde'nin hadis anlayışıyla ilgili bazı sonuçlara ulaşmaya çalıştık.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kemalpaşazâde'nin hayatı ve ilmî kişiliği, kırk hadislerin tavsifi, hadis tarihindeki yeri ve kırk hadislerin kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise kırk hadislerin tahriri ve Kemalpaşazâde'nin hadisçiliğiyle ilgili bilgi verilmektedir.

Hadislerin tahriri, tezimizin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Çünkü Kemalpaşazâde'nin hadisçiliği hakkında bir şey söylemek için önce kırk hadislerindeki hadislerin tahririnin yapılması gerekmektedir. Toplam 133 hadisin tahriri yapılmıştır.

Bana her konuda yardımcı olan başta danışman hocam Prof. Dr. Zekeriya GÜLER'e; Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU'ya; Prof. Dr. Bilal SAKLAN'a; Yrd. Dç. Dr. Mahmut YEŞİL'e; Yrd. Doç. Dr. Mehmet EREN'e; Yrd. Doç. Dr. Adil YAVUZ'a; diğer hocalarımıza, maddi ve manevi emeği geçenlere teşekkür ederim. Ayrıca daha önce Kemalpaşazâde'nin kelami yönüyle ilgili tez hazırlayan Seyit BAHÇIVAN hocamıza yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Kahraman BULGURCU

2004 - KONYA

GİRİŞ

A. Konunun Mahiyeti ve Önemi

Arapça'da erbaûn hadis, Farsça'da çihil hadis, Türkçe'de kırk hadis diye anılan kitap türü hicri II. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış olup konuyla ilgili derleme faaliyeti, "Ümmetimin dini işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir" mealindeki zayıf bir hadise dayanmaktadır. Hadisin çoğu rivayeti, "men hafiza alâ ümmetî" bazısı "men hamele min ümmetî" veya "men tealleme erbaûne hadîsen" diye başlamakta "dini işlerine dair" sünnete (veya benim sünnetime) dair "ifadeleriyle bu hadislerin niteliğine açıklık kazandırılmaktadır.¹

Kırk hadis nakliyle ilgili rivayet Hz. Ali, Abdullah b. Mesud, Muaz b. Cebel, Ebû'd-Derdâ, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Câbir b. Semûre, Abdullah b. Amr b. As ve Ebû Saîd el-Hudrî'ye nisbet edilmektedir.²

Bu rivayetin farklı tariklerinde yer alan, kırk hadis derleyerek Allah tarafından fakih olarak yazılma, kıyamet gününde fakih ve âlim olarak diriltip haşredilme, Resûl-i Ekrem'in şefaatine nail olma, cennet kapılarından hangisinden isterse ondan girme ve âlimler zümresinden yazılıp şehitler zümresinde haşredilme ümidi bir çok âlimi kırk hadis yazmaya sevk etmiş, kırk hadis yazma geleneği yerleştikten sonraki dönemlerde de sırf bu geleneği devam ettirmek, okuyanların duasını almak, sevap kazanmak, bir dostunun veya arkadaşının arzusunu yerine getirmek, bir konuyu aydınlatmak veya o konuya dikkat çekmek, yönetimin ve yöneticinin önemine vurgu yapmak, devlet başkanı veya bir başkası tarafından görevlendirilmiş olmak, yöneticilere ve önde gelen devlet adamlarına ithaf edilmek, ilgi duyulan bir konuda zevk için kırk hadis derlemek veya bir hastalıktan kurtulmak için bu yönde eser verenler olmuştur.³

Ahmed b. Hanbel, metni halk arasında meşhur olmakla beraber bu rivayetin sahih bir isnadının bulunmadığını söylemiştir. İbn Hacer el-Askalânî hadisin tariklerini

¹ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 467

² Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 467; Yıldırım, Selahattin, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, s. 37

³ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 467; Yıldırım, Selahattin, *a.g.e.* s. 19-31

tesbit etmek üzere bir çalışma yaptığını, fakat bütün senedlerinde hadisın senedini zedeleyen kusurlar bulunduğunu belirtmiştir. Kırk hadis derleyenlerin çoğu, İbnü'l-Cevzî'nin ileri sürdüğü gibi hadislerin illetlerini bilecek bir kültüre sahip olmasalar bile muhtemelen bir konuda nakledilen bir çok zayıf rivâyetin, o bahsi güçlendireceği düşüncesini benimsemiş veya Nevevî gibi daha farklı bir gerekçeye dayanmıştır.⁴ Nevevî tarikleri çok olsa da hadis hafızlarının bu konudaki hadisın zayıf olduğunda ittifak ettiklerini belirtmiş, kendisi kırk hadisini derlerken bu hadise değil, "Rasûlullah (a.s)'tan duyduklarını iyice öğrenip onu duymayanlara aynen nakledenlerin, Allah yüzünü ak etsin"⁵ diye dua ettiği hadise ve benzeri rivayetlere dayandığını söylemiştir.⁶

Mahiyeti hakkında bilgi bulunmayan ilk kırk hadisi, Abdullah b. Mübârek (181/797) kaleme almış, ardından Muhammed b. Eslem et-Tûsî el-Erbaûn'unu bablara göre tasnif etmiş, daha sonra Hasan b. Süfyân, Âcurrî, İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî, Dârakutnî, Hâkim en-Nîsâbûrî, Mâlinî, Ebû Nuaym el-İsfahânî, İsmail b. Abdurrahman eş-Sâbûnî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Ebû Tâhir es-Silefî, Münzirî, Nevevî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimler bu geleneği devam ettirmiş, onların *el-Erbaûn*'ları muhaddisler tarafından çokça okunup rivayet edilmiştir.⁷

İbnü's-Salah eş-Şehrezûrî'nin fıkhnın ana kaidelerinin esasını teşkil eden hadislerden yirmialtısını derleyerek kaleme aldığı *el-Ehâdisü'l-Küllîye ellefî aleyhe medârü'd-din* adlı eserine Nevevî'nin onaltı hadis ekleyerek kırkiki hadisten meydana getirdiği *el-Erbaûn*'u benzerleriyle kıyaslanmayacak derecede şöhrete kavuşmuş ve eseri birçok âlim şerhetmiştir.⁸

Bazı âlimler Müslümanların bilmesinde fayda gördükleri konuları pratik buldukları bu yolla halka ulaştırmak düşüncesiyle kırk veya kırktan fazla rivayeti farklı metotlarla bir araya getirmişler, kimi itikad, âhiret, kimi fıkıh ve ahkâm, kimi zühd, ahlak ve nefis terbiyesi, zikir ve dua, kimileri de Kur'an sûrelerinin ve ibadetlerin fazileti konularındaki kırk hadisleri derlemişlerdir. Ebû'l-Kasım Zeyd b. Abdullah el-Hâşimî, Hz. Peygamber'in çeşitli konuşmalarını *Hutabü'l-Erbaûn an Rasûlillah(a.s)*

⁴ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 467

⁵ Ebû Davud, İlim, 10 (3660); Tirmizî, İlim, 7 (2656-2658); İbn Mâce, Mukaddime, 18 (230-232); Dârimî, Mukaddime, 24 (234-236); *Müsned*, I, 437; III, 225

⁶ Nevevî, *Kırk Hadis*, trc. Ahmed Naîm, 7

⁷ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 467-468

⁸ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 468 (Kandemir, Nevevî'nin kırk hadisini Kemalpaşazâde'nin de şerh ettiğini bildirmektedir. Fakat Kemalpaşazâde'nin eserleri arasında böyle bir kırk hadis şerhine rastlanmamıştır.)

adıyl bir araya getirmiş, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Balaban, hadiste nisbi uluvvün üç çeşidini ihtiva eden *Cüz fihî'l-erbaûnü'l-avâlî mine'l-musâfahât ve'l-muvâfakât ve'l-ebdâl*'ini kaleme almış, Zehebî *el-Erbaîn fî sıfâtî Rabbi'l-âlemîn* adlı kırk hadisinde, Allah'ın sıfatlarını ele alarak konuyu âyetlerle, sahâbî ve tâbîîn âlimlerinin görüşleriyle açıklamıştır. Osmanlı âlimlerinden Hanîf İbrahim Efendi'nin iki kelimelik hadislerden derlediği *Erbaûne hadîsen bi-lafzateyn*'i de konunun değişik bir türüdür.⁹

Bazı müellifler kırk hadis çalışmalarında kutsi hadisleri öne çıkarmıştır. Cemmâîlî, İbn Dakîkul'îd, Ali el-Kârî, Muhammed Abdurrauf el-Münâvî gibi âlimler bu konuda kırk hadis kaleme almışlardır.¹⁰

Müteahhir dönemlerdeki bazı muhaddisler âlî isnadlı rivayetlerle kırk hadis derlemişlerdir. Kelâî'nin *el-Erbaûne's-Sübâiyye*, Abdülmümin b. Halef ed-Dimyâfî'nin dokuz râvili *Kitâbü'l-Erbaûne'l-ebdâli't-tüsâiyyât bi'l-Buhârî ve Müslim*, Bedreddin İbn Cemâa'nın *el-Erbaûne hadîsen tüsâiyye*, Zeynüddin el-İrâkî'nin Kütüb-i Sitte'de yer almayan sahih, hasen ve garib derecelerindeki on râvili kırk rivâyeti bir araya getirdiği *Kitâbü'l-Erbaîn el-Uşâriyye* gibi eserleri bu türün örnekleridir. İbn Hacer el-Askalânî de Sâhihayn'da bulunmakla beraber Müslim'in Buhârî'ye göre bir râvî ile âlî olarak rivâyet ettiği kırk hadisi derleyerek Avâlî Müslim; *Erbaûne hadîsen müntekât min Sahîh-i Müslim* adlı eserini meydana getirmiştir.¹¹

Muhaddisler hadis tahsili için dolaştıkları çeşitli kültür merkezlerinde duyup öğrendikleri hadislerden bu beldele göre bir seçme yaparak "büldâniyye" adlı kırk hadislerde meydana getirmişlerdir. Ebû Tâhir es-Silefî'nin kırk ayrı yerdeki kırk hocadan rivâyet edilen kırk hadis geleneğini başlattığı kaydedilmektedir. Onun talebesi Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'de buna kırk sahabiden kırk ayrı konuda rivâyet edilme özelliğini ilave ederek *Kitâbü'l-Erbaûne'l-Büldâniyye* adlı eserini meydana getirmiştir. Kelâî'nin *el-Erbaûne hadîsen an erbaûne Şeyhan li-erbaûne mine's-Sahâbeti fî erbaûne ma'nâ* adlı eseriyle Hasan b. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî'nin hadis tahsili için gittiği 160'tan fazla yerleşim bölgesinin nüfusu kalabalık kırk şehirden derlediği ve kırk tâbîf'nin kırk sahâbîden rivâyet ettiği kırk hadisi de bu türdür.¹²

⁹ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 468.

¹⁰ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 468

¹¹ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 468

¹² Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 468

Sûfimeşreb bazı alimler de genellikle tasavvufî mâhiyette kırk hadis derlemişlerdir. Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin *Kitâbü'l-Erbaîn fî ahlâki's-Sûfiyye*'si, Mâlîni'nin kırk suffiden derlediği *Kitâbü'l-Erbaîn fî Şüyûhi's-Sûfiyye* adlı eseri, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin tasavvuf ehlinin ahlak ve davranışlarına esas teşkil eden *Kitâbü'l-Erbaîn alâ mezhebi'l-mütehakkikîn mine's-Sûfiyye*'si, Muhyiddin İbn Arabî'nin *el-Erbâûn ve el-Erbaûne't-Tıval*'i, yine onun 101 kutsî rivâyeti ihtiva eden *Mişkâtü'l-Envâr*'ı, Sadreddin Konevî'nin yirmi dokuz hadisi içeren *Şerh-u hadisi erbaîn*'i, Somuncu Baba'nın tasavvufî yönü bulunmayan güvenilir rivayetlerden bir araya getirdiği *Tuhfetü'l-İhvan*'ı, Cemâl-i Halvetî'nin derlediği hadisleri tasavvufî bir üslupla kısaca şerh ve tevil ettiği *el-Ehâdisü'l-Kudsîyye ve'l-âsâru'l-Mustafîyye*'si, Mesnevî Şârihi Ankaravî İsmail Rusûhî'nin tasavvufî mahiyette gördüğü kırk hadisi yorumladığı *Şerh-u hadîs-i Erbaîn*'i bu türün örnekleridir.¹³

Kırk hadis türünü önemseyip çeşitli konularda ve değişik türde pek çok kırk hadis kaleme alan başka alimler de vardır. Tücbî vaaz, kadılık ve değeri, Allah sevgisi, Rasûlullah (a.s.)'a salavat getirme konularında muhtelif kırk hadisler meydana getirmiştir. İbn Hacer el-Askalânî'nin çoğu âlî isnadlı rivâyetlerden meydana getirdiği onbir adet kırk hadisi, Ali el-Kârî'nin ve Suyûtî'nin çeşitli kırk hadisleri anılabilir. Son devir âlimlerden Yusuf b. İsmail en-Nebhânî birincisi kutsî, diğerleri nebevî hadislerden oluşan kırk konuda kırk adet kırk hadis meydana getirmiş ve çalışmasına *el-Erbaîne erbaîn min ehâdisi seyyidi'l-mürselîn* adını vermiştir. Ancak 360'tan fazla kırk hadisiyle Semseddin İbn Tolun'un bu sahada önde geldiği anlaşılmaktadır.¹⁴

Şîf alimler de "Hadislerimizden kırk hadisi kim ezberlerse" veya "Yâ Ali! Ümmetimden kim kırk hadis ezberlerse", "Taraftarlarımızdan (şiamızdan) kim kırk hadis ezberlerse" gibi ifadelerle başlayan yahut Sünnî kaynaklarındaki rivâyetleri andıran ve kırk hadis öğrenip nakletmeye teşvik eden, hatta bu kırk hadisi birer birer sayan rivayetlerden aldıkları ilhamla Hz. Ali'nin, Hz. Fâtıma'nın, Ehl-i Beyt'in, on iki imamın, fakir ve salih kişilerin menakıbı, Rasûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye vasiyeti, ayaklara mesh, İmâmet, ahkam, ahlak ve ilim gibi konularda Erbaûn hadis veya Çihil hadis adıyla manzum ve mensur pek çok eser meydana getirmiş, bunların bir kısmını şerh etmişlerdir. Bunlar arasında Hz. Ali'nin faziletleriyle ilgili olanlar önemli bir yekün

¹³ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 469

¹⁴ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 469

tutmaktadır. Son devir âlimlerinden Âyetullah Humeynî'nin kırk ayrı konuda seçip şerh ettiği oldukça hacimli *el-Erbaûne hadisen* adlı eseri de bu tür çalışmalardandır.¹⁵

Türklerin İslam'a girmesinden sonra Müslüman Türkler arasında da kırk hadis yazma yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu konuda Abdülkadir KARAHAN'ın *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* adlı bir çalışması vardır. Şekil ve muhteva açısından oldukça zengin olan bu çalışma kırk hadis derlemelerini daha çok edebiyat açısından ele almıştır. Osmanlı'da yazılan kırk hadisleri toplamaya çalışan Selahattin YILDIRIM, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları* adında bir eser kaleme almıştır.

B. Hadislerin Tahricinde Takip Edilen Usûl

Tahric faaliyetinde hadisleri öncelikle kütüb-i tis'a diye meşhur olan dokuz hadis kitabında bulmaya çalıştık. Hadisleri bulmak için bu dokuz kitabı içine alan "*el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-hadisi'n-Nebevî (Concordance)*" adlı fihriste müracat edilmiştir. Metindeki bütün kelimelerden Concordance taranmıştır.

Hadis Kütüb-i Tis'a dışındaki kaynaklarda geçen bir metinse Muhammed Said b. Besyûnî *Zağlûl'ün Mevsûâtü Etrâfi'l-hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerif* isimli kitabı ve Hadis Elfiyye – cd – sinin yardımıyla hadislerin kaynakları tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Hadisler Kütüb-i Tis'a'da bulunmuşsa genellikle diğer hadis kitaplarına bakılmamıştır. Kütüb-i Tis'a müelliflerinden biri, hadis hakkında değerlendirme yapmışsa onun değerlendirilmesi alınmıştır. Kütüb-i Tis'a müelliflerinden değerlendirme yapan âlim genellikle Tirmizî'dir.

Hadis Kütüb-i Tis'a dışındaki kitaplarda geçiyorsa hadisin kaynağı verilerek o hadis ile ilgili değerlendirmeler varsa bilgi verilmiştir. Kütüb-i Tis'a'dan tesbit edilen hadisler için yaygın olan usûlü uygulayıp önce müellifin meşhur ismi, künyesi, lakabı ya da kitap ismi (sadece Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde verilmiştir.) Sonra da hadis kitabındaki, bölüm ismi, sonra da bab numarası verilmektedir. Ebû Davûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî hadisleri için hadis numaraları da gösterilmiştir.

¹⁵ Kandemir, M. Yaşar, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 469

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMALPAŞAZÂDE VE KIRK HADİSLERİ

I. KEMALPAŞAZÂDE'NİN HAYATI ve İLMİ ŞAHSİYETİ

A. Hayatı

Osmanlı devletinin önemli bilgin ve Şeyhülislamlarından biridir. Asıl adı Şemseddin Ahmed'dir. Şehzâde Beyazıd'a (II. Beyazıd) lalalık yapan büyükbabası Kemal Paşa'ya nispetle Kemalpaşazâde, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal diye anılır. 873'te (1468 – 1469) dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda Tokat'ta bazılarında Edirne'de doğduğu kaydedilmektedir. Amasyalı olduğu da ileri sürülmektedir.¹⁶ İstanbul'un fethinde bulunan babası Süleyman Çelebi'nin 879'da (1474) Amasya muhafızlığına tayin edildiği ve Şehzâde Beyazıd'ın maiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. 883'te (1478) Tokat sancak beyliğine nakledilen Süleyman Çelebi İstanbul'da vefat etmiş ve babası Kemal Paşa'nın Eski Odalar civarındaki türbesine defnedilmiştir. Kemalpaşazâde'nin annesi, İran'dan gelip Tokat'a yerleşen Fatih Sultan Mehmet dönemi kazaskerlerinden Küpelioğlu Muhyiddin Mehmed'in kızıdır.¹⁷

Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra Amasya ulemasından Arap Dili ve Edebiyatı, Mantık ve Farsça öğrenimi gören Şemseddin Ahmed önce askeri sınıfa girdi ve altı bölük sipahisi olarak II. Beyazıd'ın seferlerine katıldı.¹⁸

Kendisinin anlattığına göre Sadrazam Çandarlı İbrahim Paşa'nın bir meclisinde 30 akçe ile Filibe Müderrisi olan Molla Lütfü ünlü akıncı kumandanı Evrenesoğlu Ahmed'in üst tarafına oturunca ulemanın ümeradan daha çok itibar gördüğüne kani olduğunu ve ilmiye sınıfına geçmeye karar verdiğini belirtir.¹⁹

İlk olarak Anadolu Kazaskeri Müeyyedzâde Abdurrahman'ın desteğiyle 30 akçe yevmiyeli Edirne'deki Ali Bey (Taşlık) Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Bu arada kendisine 33.000 akçe ihsan edilip Türkçe bir Osmanlı Tarihi yazmakla

¹⁶ Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238; Bahçivan, Seyyid, *İbn Kemalbâşâ ve Ârâühü'l-İtikâdiyye*, s. 40-41; Fayda, Mustafa, *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, s. 47-48

¹⁷ Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238

¹⁸ Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238

¹⁹ Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*, XXV, 238; Fayda, Mustafa, a.g.e., s. 49

görevlendirildi. Ardından 40 akçe ile Üsküp'teki İshak Paşa Medresesine görevlendirildiyse de (911/1505) bir yıl sonra Edirne'ye dönüp Halebiye ve Üç şerefeli medreselerinde çalıştı. Bir ara İstanbul'da Sahn-ı Seman'da ders veren Kemalpaşazâde (914/1508) tekrar Edirne'ye döndü ve buradaki Sultan Beyazıd Medresesi müderrisliğine tayin edildi (917/1511).²⁰

Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı kamuoyunu Safevilere karşı hazırlamak amacıyla yazdığı risâlede Şah İsmail'i ve akidesini eleştirerek Şiilerle yapılacak savaşın cihat sayılacağını belirtmesiyle şöhreti artan Kemalpaşazâde 921'de (1515) Edirne kadılığına, 14 Şaban 922'de (12 Eylül 1516) Anadolu kazaskerliğine getirildi.²¹

Yavuz Sultan Selim ile birlikte, Anadolu kazaskeri olarak Mısır seferine katılır. Mısır'ın Osmanlı Valisi Hayri Bey'e, buranın tahrir işlerinde yardım eder. Mısır dönüşü Şam'da Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin türbesinin yaptırılması için Yavuz Sultan Selim'e fetva verir. Bu seferden dönüş esnasında, atının ayağından sıçrayan çamurun Yavuz'un kaftanını kirletmesi üzerine Yavuz: "Ulemânın atının ayağından sıçrayan çamurların medâr-ı zînet ve bâis-i mefharet" olacağını söylemesine sebep olur ve Yavuz Sultan Selim, bu çamurlu kaftanın ölümünden sonra sandukası üzerine örtülmesini emreder.²²

Bu arada 21 Rebiü'l-Evvel 923'te (13 Nisan 1517) azledildiyse de 5 Rebîü'l-Âhir 923'te (28 Nisan 1517) tekrar vazifesine iade edildi. 924'te (1518) Karaman'ın tahririyle görevlendirilen Şemseddin Ahmed ertesi yıl kazaskerlikten alındı ve 926 (1520) yılı başlarında 100 akçe yevmiye ile önce Edirne Darü'l-Hadis'ine, 928'de de (1522) buradaki Sultan Beyazıd Medresesine Müderris tayin edildi.

930'da (1524) İstanbul'a gelerek Fatih Medresesinde görevini sürdürdü. Nihayet Zenbilli Ali Efendi'nin yerine Şaban 932'de (Mayıs 1526) Şeyhülislamlığa getirildi. Bu makamda iken 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) tarihinde vefat etti ve Edirnekapı dışındaki Mahmud Çelebi Zaviyesi hazîresine defnedildi.²³

²⁰ Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*,XXV, 238

²¹ Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*,XXV, 238

²² Fayda, Mustafa, a.g.e.. s. 50; Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*,XXV, 238

²³ Fayda, Mustafa, a.g.e., s. 50; Turan, Şerafettin, "Kemalpaşazâde", *DİA*,XXV, 238

B. İlmî Kişiliği

1. Hocaları

Edirne’de önce Molla Lütî’nin (918/1512) derslerine devam etti ve ondan Şerhü’l-Metâli ve hâşiyelerini okudu. Daha sonra Kesteli Muslihuddin Mustafa, Hatipzâde Muhyiddin Efendi (940/1533), Muarrifzâde Sinaneddin Yusuf, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (922/1516) gibi seçkin âlimlerden ustül ve tefsir dersleri alarak tahsilini tamamladı.²⁴

2. Talebeleri

Muhyiddin Mehmed b. Pir Mehmed, Sadi Sadullah Efendi, Muslihuddin Mustafa, Celâlzâde Salih Çelebi ve Şeyhülislam Ebû’s-Suud Efendi (982/1574) onun yetiştirdiği âlimlerden bazılarıdır.²⁵

3. İlmî Anlayışı

Dönemlerinde yaşadığı üç padişahın sevgi ve saygısını kazanan Kemalpaşazâde hadis, tefsir, fıkıh gibi dini ilimler başta olmak üzere târih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. Bir çok ilme olan vukufu ve bu alanlarda verdiği eserlerle XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ilim ve kültürünün en büyük temsilcilerinden biri olarak görülmektedir.

“Taşköprizâde Kemalpaşazâde’nin kendisinden önceki âlimleri unutturduğunu ve ilmin kâidesini çöktükten sonra yeniden ihyâ ettiğini söyler.”²⁶

Kemalpaşazâde, daha genç yaşında Sâ’deddin Taftazânî (791/1388) ve Seyyid Şerif Cürçânî (816/1413) gibi âlimlerle mukâyese edilmiş Osmanlı uleması arasında ilmi kudretinden dolayı “el-Muallimü’l-Evvel” ünvanıyla anılmıştır. Talebesi Ebûssuud Efendi de (982/1574) “el-Muallimü’s-sânî” kabul edilmiştir. Takıyyüddin et-Temimi onu, telifatının çokluğu ve çeşitli ilimlere olan vukufunun genişliği bakımından Celaleddin es-Suyûtî’ye benzetmekle birlikte meseleleri kavrayışı, muhâkeme ve

²⁴ Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 238; Yıldırım, Selahaddin, a.g.e., s. 55-56; Fayda, Mustafa, a.g.e., s. 49

²⁵ Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 238

²⁶ Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 238

cedeldeki mahâreti açısından Suyûtî'den üstün görür.²⁷Bununla beraber, Kemalpaşazâde'nin kelam, mantık, fıkıh, usûl, gibi dirayet ilimlerine gösterdiği ihtimamı rivayet ilimlerine pek gösteremediğine dair tesbit de²⁸ burada kaydedilmelidir.

Kemalpaşazâde ilmiye mesleğine intisap ettikten sonra müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık makamlarını elde etmiş, çok kısa süren bir mazuliyet dönemi dışında devlet kademelerinde devamlı bir yükseliş göstermiştir. İlmi ihâtası, muhâkeme ve münâzara kudreti, şeri meseleleri çözme ve fetva verme konusundaki kabiliyetinden dolayı “müftî's-sakaleyn” (insanların ve cinlerin müftüsü) lakabıyla anılmıştır.

Eser verdiği hemen her ilim dalında karmaşık konuları cesâretle tartışan Kemalpaşazâde en muktedir âlimleri ehliyetle tenkit ederdi. Mısır'ın alınmasından sonra şöhretini duyan Mısır ulemâsı kendisini denemek istemişse de sonunda onun ilmi kudretini kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁹ Bizzat kendisi de bu kabiliyetinin farkında olarak Farsça hakkında yazdığı risâlesinde kendini, Arapça'ya dair kitabını Harem-i Şerif'te eline alıp Araplara “Gelin atalarımızın dilini benden öğrenin” diyen Zemahşeri (538/1143)'ye benzetir.

Kemalpaşazâde, verdiği fetva ile İran'a yapılan seferin dînî ve hukukî gerekçelerini hazırlayarak bu savaşa rızâ göstermeyip çekimsiz kalan devlet adamlarına karşı padişahı güçlendirmiştir. Kânûnî Sultan Süleyman zamanında da hükümdarı Safevilere karşı mücadeleye teşvik etmiş, padişahın Şah Tahmasb'a gönderdiği mektupları bizzat kaleme almıştır. Felsefeciler yanında kelamcılarının da görüşlerini yakından bilen ve felsefi düşünce alanında Fahreddin er-Razi (606/1210) ekolünü takip eden Kemalpaşazâde, tasavvufa karşı olmamakla birlikte şeriatın belirlediği çerçevenin dışına çıkan fikir ve uygulamalara karşı mücâdele etmiş, bazı sûfilerin yaptığı raks, semâ ve devranın haram olduğunu ileri sürmüştür.

Vasiyetnâmesinde cenazesinin dervişâne bir şekilde kaldırılmasını ve kabri üzerine türbe yapılmayıp sadece bir taş dikilmesini istemesi de onun sade bir dini yaşayışı tercih ettiğini göstermektedir.³⁰ Ölümü için tarih olarak düşürülen, “irtehal'e'l-

²⁷ Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 238

²⁸ Güler, Zekeriya, “Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”(İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, *Tasavvuf*, yıl:4, sayı:10, 2003), s. 82

²⁹ Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 239; Bahçıvan, Seyyid, a.g.e., s. 53

³⁰ Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 239

ulûmü bi'l-kemal” (Kemalle birlikte ilimler öldü) ibâresi onun ilmi kişiliğinin bir ifadesidir.³¹

4. Eserleri

Velüd bir müellif olan Kemalpaşazâde bir çok alanda Türkçe, Arapça ve Farsça eserler yazmıştır. Çalışmalarının sayısı konusunda kesin bir rakam vermek güçtür. “Çoğu risâle türünde 300 civarında eser yazdığı belirtilmektedir.”³²

“Cemil el-Azm kendisine 214, Brockelmann 179, Nihal Atsız 209, Şamil Öçal 226 eser nispet etmektedir. Bunların bir kısmı müstakil teliflerden, bir kısmı diğer eserlerinin bölümlerinden, aynı eserin değişik isimle kaydedilmiş şekliinden, şerh ve hâşiyelerinden oluşmaktadır.”³³

“Kemalpaşazâde’in eserlerinin tespiti için yeni çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Onun risâleleri ile, bilhassa Tefsir ve Tevârih-i Âl-i Osman eserlerinin nüshaları ve farklı bölümlerinin, ayrı ayrı müstakil eserler gibi tespit edilmesi onun telifatının sayısındaki ihtilafların esasını teşkil etmektedir. Bu bakımdan İbn Kemal’in yazma halindeki bütün eserleri bir araya toplandıktan sonra, doğru bir sonuç elde edilebileceği kanaatindeyiz.”³⁴

Atsız, İbn Kemal’in eserlerini yazdığı dile göre 19’u Türkçe, 7’si Farsça ve 183’ü Arapça olarak kaleme aldığını bildiriyor. Yine Atsız, İbn Kemal’in eserlerini konularına göre şöyle sınıflandırmıştır.³⁵

- Kur’an-ı Kerim’e dair	12
- Hadis’e dair	8
- İslam Hukuku’na dair	3
- Felsefe ve kelama dair	50
- Edebiyata dair	22

³¹ Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 238

³² Yıldırım, Selahattin, a.g.e., s. 56

³³ Çelebi, İlyas, “Kemalpaşazâde”, *DİA*,XXV, 245

³⁴ Fayda, Mustafa, a.g.e.,s. 52

³⁵ Fayda, Mustafa, a.g.e., s. 52-53

- Mantıka dair	8
- Tasavvufa dair	2
- Ahlaka dair.	2
- Ansiklopedik konulara dair	7
- Arap Dili ve Gramerine dair	21
- Fars Dili ve Gramerine dair	2
- Çeşitli konulara dair	6

Belli başlı eserlerini konularına göre şöyle açıklayabiliriz.³⁶

a) Tarih, Dil ve Edebiyat

1. *Tevârih-i Âli Osman*: On ciltten (defter) meydana gelmiş bir eserdir. Osmanlı tarihinden bahseder. Osman Bey, Orhan Bey ve Fatih devrine ait I, II ve VII. defterler Şerafettin TURAN, VIII ve IX. defterler Ahmet UĞUR, IV. defter Koji İMAZAWA, X. defter Şerafettin SEVERCAN tarafından yayımlanmıştır.
2. *Dîvân*: Mûnâcât, na'tlar, iki kaside, mesnevi tarzında manzumeler, 400'den fazla gazel ve çok sayıda mukatta' ile müfreden meydana gelen eserin İstanbul'da yapılan eksik baskısından (1313) sonra tenkitli neşrini Mustafa DEMİREL gerçekleştirmiş (İstanbul, 1996), son olarak da M. A. Yekta SARAÇ tarafından neşre hazırlanmıştır.
3. *Yusuf ile Züleyhâ*: 7777 beyitten oluşan bu mesnevi üzerine Mustafa DEMİREL İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde doktora tezi yapmıştır.(1979)

³⁶ Eserleri için bkz., Çelebî, İlyas, "Kemalpaşazâde", *DİA*,XXV, 245-247; Atsız, Nihal, "Kemalpaşa-Oğlu'nun eserleri" Şarkiyat Mecmuası, sy. 6, s. 71-112, sy. 7, s. 83-135; Bahçivan, Seyyid, a.g.e., s. 98-223

4. *Kasîde-i Bürde Tercümesi*: Bûsirî (840)'nin eserinin çevirisi olup M. A. Yekta SARAÇ tarafından neşredilmiştir. (İslami Edebiyat, sy. 24, İstanbul, 194, s. 65-70)
5. *el-Felâh Şerhü'l-Merah* (İstanbul, 1289-1304)
6. *Resâilü İbn Kemalbâşâ el-Lüğaviyye* (nşr. Nâsır Sa'd er-Reşid, Riyad, 1401/1980)
7. *Risâletü Meziyyeti'l-Lisani'l-Fârisi ala Sâiri'l-elsine mâ halal-Arabiyye* (nşr. Hüseyin Ali Mahfuz, Tahran, 1952)
8. *Risâle fî tahkiki târibi'l-kelimâti'l-Acemiyye* (nşr. Muhammed Sevâî, Dimeşk, 1991)
9. *et-Tenbih ala ğalati'l-câhil ve'n-nebih*. (İstanbul, 1289, nşr. Muhammed Sevâî, Dimeşk, 1994)
10. *Risâle-i Kâfiye* (nşr. M. A. Yekta SARAÇ-Mustafa ÇİÇEKLER, TDED, XXVIII, 1998, s. 445-477)
11. *Dekâikü'l-hakâik*. Farsçadaki bazı eş anlamlı ve eş sesli kelimeler arasında bulunan farklara dair Türkçe bir eserdir.
12. *Nigâristân*. Sadi-i Şirâzi'nin Gülistânına nazîre olup ahlâki ve tasavvufî bir muhteva taşır.

b) Akaid ve Kelam

1. *Risâletü'l-Münîre* (Münîretü'l-İslâm). Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 1684; Esad Efendi, nr. 1197
2. *Akâid-i İslam*. (Süleymaniye ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 135) İslam dininin iman, ibâdet ve ahlak esaslarının ele alındığı eserde bu esaslar içindeki tasavvuf onaylanır; İslam'da raks, devran, cehri zikir gibi uygulamalara ve şathiye türü sözlere yer olmadığı kaydedilir. Kitap 1890'da Matbaa-yı Cemîl'de basılmıştır.
3. *Risâle fi'l-imani's-Şer'i* (Süleymaniye ktp., Laleli, nr. 3711)

4. *Risâle fî tahkîki'l-Îmân* (Süleymaniye ktp., Reşid Efendi, nr. 1409)
5. *Risâle fî vücûdi'l-vâcib* (Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 4794)
6. *Risâle fî kıdemi'l-Kur'an* (Resâilü İbn Kemal, I, 131-136)
7. *Risâle fî elfâzı'l-küfr* (Süleymaniye ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 677). Üç bölümden oluşan risâlenin birinci bölümünde küfrü gerektiren söz, işaret ve davranışlar, ikinci bölümünde küfrü gerektirip gerektirmediği ihtilâflı olan sözler, üçüncü bölümde de küfür olmasından korkulan sözler ele alınır.
8. *Risâle fî's-seb'* (Süleymaniye ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 710; Yazma Bağışlar, nr.1398)
9. *Risâle fîmâ yeteallaku bi-lafzi'z-Zındık* (Resâ'ilü İbn Kemal, II, 240-249)
10. *Efdaliyyetü Muhammed Aleyhi's-Selâm* (Nebiyinâ) ala sâiri'l-enbiyâ (Süleymaniye ktp., Esad Efendi, nr. 3551-3618; Laleli, nr. 3698) Hz. İsa'nın Hz.Muhammed'den üstün olduğunu iddia eden Molla Kâbız'a cevap vermek üzere yazılmıştır.
11. *Risâle fî tafzîli'l-enbiyâ ale'l-melâike* (Resailü İbn Kemal, I, 117-124)
12. *Risâle fî hakki ebeveyi'n-nebi*, (a.g.e., I, 87-91)
13. *Risâle fî tahkîki'l-mucize ve delâletiha alâ sıdkı men iddea'n-nübüvve* (a.g.e., I, 137-148)
14. *Risâle fî'l-cebr ve'l-kader* (a.g.e., I,158-185)
15. *Risâle fî beyâni'l-hikme li-ademi nisbeti's-şer ilallahı teala*, (a.g.e., I, 125-130)
16. *Hakîkatü'r-ruh ve'n-nefs* (Süleymaniye ktp., Tırnovalı, nr. 1864)
17. *İhtilâfü'l-Mâturidiyye ve'l-Eşariyye*. Zeynüddin İbn Nüceym'in dört risâlesiyle birlikte Hams resâil adıyla basılmıştır.(İstanbul, 1304)

c) Felsefe

1. *Hâşiye alâ Tehâfütî'l-felâsife li-Hocazâde* (Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 2292). Ahmet ARSLAN'ın Türkçe'ye çevirdiği eser Tehâfüt Hâşiyesi adıyla yayımlanmıştır. (Ankara, 1987)
2. *Risâle fî beyâni'l-vücûd* (Resâilü İbn Kemal, I, 149-157)
3. *Risâle fî tahkîki lüzûmi'l-îmkân li-mahiyyeti'l-mümkin* (İ.Ü. ktp., Ay. nr. 1589)
4. *Tâ'rifü'l-akl* (Süleymaniye ktp., Tirnovalı, nr. 1864)
5. *Risâle fî beyâni'l-akl* (nşr. Ömer Mahir ALPER, İslam Araştırmaları dergisi, sy. 3, 1999, s. 235-243)
6. *Nesâyih* (Süleymaniye ktp., Esat Efendi, nr. 1781). On beş bölümden meydana gelen eserde ayet, hadis, kelâm-ı kibar, şiir ve meşhur kişilerin sözlerine yer verilerek akıl, ilim, konuşma âdâbı, dünya malı tutkusu, dostluk, çocukların eğitimi, insanları yönetme, iyiliği emredip kötülükten sakındırma gibi konular ele alınmaktadır.
7. *Fî tahkîki murâdi'l-kâilîn bi-enne'l-vâcib teâlâ mûcib bizzat.* (Süleymaniye ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1028)
8. *Risâle fî hakîkati'l-cism.* (Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 4794) Müellif burada cismin kelimcılara göre atomlardan, Nazzâm'a göre bölünebilen sonsuz parçalardan, Şehristânî'ye göre potansiyel parçalardan ve filozoflara göre sonsuz sayıda bölünebilir parçalardan oluştuğunu kaydeder ve bu görüşler hakkında değerlendirmelerde bulunur. Risâle'de Nazzâm'ın tafra teorisine genişçe yer verildiği için Risâle fî tahkîki hakîkati't-tafra diye de adlandırılmıştır.
9. *Risâle fî mane'l-ca'l ve mec'ûliyyeti'l-mâhiyye* (Süleymaniye ktp., Esad Efendi, nr. 3618). Yaratmayı, yaratmanın çeşitlerini ve mahiyetini konu edinir.

10. *Risâle fî tahkîki mane'l-eyes ve'l-leys* (Süleymaniye ktp., Düğümlü baba, nr. 351). Varlık-yokluk meselesi ve varlık-mahiyet ilişkisine dairdir.
11. *Risâle fî beyâni enne'l-vüçud aynü mahiyyetih ev ğayruhâ* (Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 4820)
12. *Risâle fî vüçûdi'z-Zihni* (Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 4820)
13. *Risâle fî ziyâdeti'l-vüçüd ale'l-mâhiyye* (Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 4794)
14. *Risâle fî enne'l-mümkîn lâ yekünü ehade't-tarafeyn* (Süleymaniye ktp., Pertev Paşa, nr. 653, Ayasofya, nr. 4794)
15. *Risâle fî ihtiyâci'l-mümkîn* (Süleymaniye ktp., Esad Efendi, nr. 3618)
16. *Risâle fî ulûmi'l-hakâik ve hikmeti't-dekâik* (İ.Ü. ktp. ay. nr. 3726)
17. *Risâle fî hel yecûz en yestenide'l-kadim ile'l-müessir em lâ* (Süleymaniye ktp., Ayasofya, nr. 4794)
18. *Risâle fî tekaddümi lilleti't-tâmme ale'l-malül* (Süleymaniye ktp., Süleymaniye, nr. 1049)
19. *Risâle fî sübüti'l-mâhiyye* (Süleymaniye ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2041)

d) Fıkıh ve Fıkıh Usülü

1. *Tağyîru't-tenkih* (İstanbul-1309). Müellif, Sadrüşşerîa'nın Tenkîhu'l-Usûl adlı eserini yeniden oluşturarak metni şerhetmiş ve Sadrüşşerîa'dan ayrıldığı hususları sayfa kenarlarında zikretmiştir.
2. *Hâşiye ale't-Telvih*. Taftazânî'nin eseri üzerine yaptığı bir hâşiyedir.
3. *İslâhü'l-Vikâye*. Kemalpaşazâde, Tacüşşerîa'nın Vikâyetü'r-rivâye adlı eserinin yanlışlarını düzeltmek üzere önce bu eseri kaleme almış, ardından bunu el-izâhü'l-islâh adıyla şerhetmiştir. Bu eserin İstanbul Kütüphanelerinde bulunan yazmalarının çokluğu ve Hacıhasanzâde

Mehmet Şah, Hürremzâde Şah Mehmet, Celalzâde Salih (Süleymaniye ktp., Fatih, nr. 1274), Molla Uzun Bâli, Gazâlizâde Abdurrahman ve Birgivî (Süleymaniye ktp., Serez, nr. 3897) gibi âlimlerin talikat yazmış olmaları dikkate alınırsa Osmanlı döneminde bu esere oldukça önem verildiği söylenebilir.

4. *Hâşiye ale'l-Hidâye*. Merginâni'ye ait eserin taharet, zekat, oruç, hac, nikâh ve büyü bölümlerinin hâşiyesidir.
5. *Fetâvâ*; Kemalpaşazâde'nin Türkçe fetvalarını içerir.
6. *Mühimmâtü'l-Müftî*. Arapça olan bu eser hakkında Birgivî "Ortada dolaşan boş şeyler cümlesindedir" ifadesini kullanmışsa da fıkıh kitapları tertibinde düzenlenen, meselelerin sonlarında kaynaklarına yer verilen eser müftülerin kullanımı için pratik bir değer taşımaktadır.
7. *Eşkâlü'l-Ferâiz* (Süleymaniye ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3924). Müellif bu eserde önce Secâvendî'nin ferâiz metnini tashih etmiş, ardından bunu Şerhü'l-Ferâizi's-Sirâciyye adıyla şerh etmiştir.

e) Tasavvuf

1. *Risâle fî fetva'r-raks* (Süleymaniye ktp., Esad Efendi, nr. 3477, nr. 3548; *Fetvâ fî hakkı İbn Arabî*, Süleymaniye ktp., Âşir Efendi, nr. 430, Reşit Efendi, nr. 443, Laleli, nr. 3720). Birinci Risâlede sema, raks ve devran gibi ritüellerin İslam'da yasak olduğu belirtilmektedir. İkinci risâlede ise Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin kâmil bir müçtehit, fâzıl bir mürşit ve kendisinden olağanüstü haller zuhur eden bir kişi olduğunu, ona karşı gelenlerin hata etmiş, tutumunda ısrar edenlerin ise sapmış olacaklarını, sultanın bunları görüşlerinden döndürmesi gerektiği bildirilmektedir.

f) Tefsir

1. *Risâle fî tefsîr-i Fâtihati'l-Kitap* (Resâilü İbn Kemal, I, 2-16)
2. *Risâle fî tefsîr-i Sûreti'l-Fecr* (a.g.e., I, 17-21)
3. *Risâle fî tefsîr-i Sûreti'l-Mülk* (a.g.e., I, 22-32)

4. *Risâle fî sureti'n-Nebe* (a.g.e., I, 33-40)

5. *Kıssatü Hârut ve Mârut min tefsîr-i Ebi's-Suûd* (Süleymaniye ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1028)

g) Hadis

Atsız, Kemalpaşazâde'nin hadisle ilgili 8, Seyyid BAHÇIVAN ise, 19 eseri olduğunu bildirmektedir.

1. 40 Hadis ve Şerhi

İlk hadis “es-Selam kable'l-kelam (Selam kelamdan öncedir) hadisidir. Bunu (h. 933) yılında yazmıştır. Kemalpaşazâde'nin risâleleri içinde vardır. (Resâilü İbn Kemal, I, 41-60, İkdâm Mat., İstanbul, h. 1316) Bahçivan 85, Atsız 39. numarada zikretmiştir.

2. 40 Hadis ve Şerhi

Bu risâlenin ilk hadisi “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın...” hadisidir. Kemalpaşazâde bu risâleyi 10 Ramazan h. 933 Tarihinde telif etmiştir. Bu risâle ikinci 40 hadistir. Bu kırk hadiste Kemalpaşazâde'nin risâleleri içinde vardır. (Resâilü İbn Kemal, I, 61-86, İkdâm mat. İstanbul, h. 1316) Bahçivan 86, Atsız 40. numarada zikretmiştir.

3. 30 Hadis ve Şerhi

Bu risâlenin ilk hadisi “Allah'ım senin hayrından başka hayır yoktur...” hadisidir. Toplam yirmi dört veya yirmi dokuz hadis vardır. Bahçivan 88, Atsız 41. numarada zikretmiştir.

4. 24 Hadis ve Şerhi

Bu risâlenin ilk hadisi “Ameller niyetlere göredir”hadisidir. Toplam yirmidört hadis vardır. Bahçivan 84, Atsız 42. numarada zikretmiştir.

5. *100 Hadis Tercümesi*. Bahçivan 87. numarada zikretmiştir.

6. “*el-Ervâhu cünûdetün mücennetün*” risâlesi. Bahçivan 89. numarada zikretmiştir.

7. Taun hakkında bir risâle. Bahçivan 90. numarada zikretmiştir.

8. Muhaddislerin ıstılahları hakkında bir risâle. Bahçivan 91. sırada zikretmiştir.

9. Mütevatir hadisler hakkında bir risâle. Bahçivan 91. sırada zikretmiştir.

10. “İşlerde acze düşüp kararsız kaldığınızda, kabir ehlinde yardım isteyiniz” hadisinin şerhi ile ilgili bir risâle. Bahçivan 93, Atsız 45. numarada zikretmiştir. Lala İsmail, 706; Esat Efendi, 2691; Hekimoğlu Ali Paşa 937

11. Yoksulluk hakkında bir risâle. Birinci hadisin manası “yoksulluk övüncümdür” ikincinin ki “yoksulluk yüz karasıdır” Kemalpaşazâde, birbirinin zıddı olan bu iki hadis arasındaki teâruzunu gidermeye çalışmaktadır. Bahçivan 94, Atsız 46. numarada zikretmiştir.

Yazmalar: Amcazâde Hüseyin Paşa 450, Atif Efendi 2802, Ayasofya, 4794; Esad Efendi, 3618; Fatih, 5401

12. Tahiyat duasının şerhi ile ilgili bir risâle. Bahçivan, 95 numarada zikretmiştir.

13. “İlk işimi size haber vereceğim” hadisinin şerhi ile ilgili bir risâle, (Resailü İbn Kemal, I, 102-107, İkdâm mat., İstanbul, 1316) Bahçivan 96, Atsız 43. numarada zikretmiştir. Yazmalar: Atif Efendi; 2816; Ayasofya, 4794; Bağdatlı Vehbi, 2041

14. “Hiçbir şey yokken Allah vardı.” manasında bir risâle. Bahçivan 97. numarada zikretmiştir.

15. 36 Hadis ve Şerhi. Bahçivan 98. numarada zikretmiştir.

16. Kunut duası Şerhi. Bahçivan 99, Atsız 32. numarada zikretmiştir. Yazmalar: Atif Efendi, 2802, Esad Efendi, 3792, Hasan Hüsnî Paşa, 121.

17. Şerhu Sahîhi'l-Buhârî; Kemalpaşazâde Buhârî'den "Vahyin Başlangıcı nasıldı?" babını şerhetmiştir. Bahçıvan 100, Atsız 44. numarada zikretmiştir. Yazmaları: Fatih 5381; Murad Molla 1834
18. Şerhu Meşariki'l-Envar. Bahçıvan 101. numarada zikretmiştir.
19. Şerhu Mesâbîhi's-Sünne li'l-İmam Beğavî. Bahçıvan 102. numarada zikretmiştir. 3

Kemalpaşazâde'nin eserlerinden pek azı neşredilmiştir. Onun otuzaltı adet risâlesi Ahmet Cevdet tarafından (h.1316) yılında İkdâm Matbaası tarafından İstanbul'da Resâilü İbn Kemal adıyla neşredilmiştir. Ayrıca *el-Müferricü'l-Kurûb* (1268), *er-Rivâyetü'l-Mümeyyize* (1296); *Risâle fî Evsâfi Ümmi'l-Kitap* (1264), *Tağyîru't-Tenkih* (1308), *Şerhu Hadîsi Erbaîn*, *Galât-ı Avam ve'l-Felâh Şerhi'l-Merah* (1289 ve 1304) adlı eserleri basılmıştır. Midhad Efendi, onun *Risâle fî beyâni'l-Vücûd* adlı Arapça eserini *Leâli-i Meâni* adıyla Türkçe'ye çevirip neşretmiştir. Ayrıca Divanı da "*Kemalpaşazâde Divânı*" adı ile Ahmed Cevdet tarafından h.1313 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Ancak onun bu divanı eksik olarak basılmıştır. *Leylâ-ü Mecnûn*'u da Kültür Bakanlığınca neşredilmiştir.

Neşredilen eserleri arasında, onun meşhur kitabı, *Tevârih-i Ali Osman*'ı zikretmek gerekir. Ancak bu Osmanlı Tarihinin hepsi neşredilmemiştir.

II. KEMALPAŞAZÂDE'YE AİT KIRK HADİSLERİN (ERBAİN) TAVSİFİ ve HADİS TARİHİNDEKİ YERİ

A. Kırk Hadislerin (Erbâin) Tavsifi

Osmanlı Devleti Şeyhülislamlarından Kemalpaşazâde'nin derlediği dört adet kırk hadis vardır. Kemalpaşazâde kırk hadislerini Arapça olarak kaleme almıştır. Kemalpaşazâde sadece birinci kırk hadisin başına bir mukaddime yazarak kırk hadis yazma sebebini ve bu hadisleri seçerken dikkat ettiği hususları açıklamıştır.

O, eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlamıştır. Yazdığı kısa giriş yazısında Hz.Peygamber'in kırk hadis ezberleme ve ezberleyenin durumu ile ilgili müjdeli haberlerini nakletmiş ve bu haberlere binâen kendisi de bu risâleyi kaleme aldığını açıklamıştır.

Yine kendisinin belirttiğine göre; o, bu risalesi için ifadesi fasih, senedi sahih, önemli meselelere değinen ve kendisinden hüküm çıkarılmaya elverişli hadisler seçmiş ve bu hadisleri şerh etmiştir. Naklettiği hadislerin senedlerini zikretmeyen Kemalpaşazâde, metod olarak önce hadisi nakletmekte, sonra (çoğunlukla) kaynağını vermekte, daha sonra da şerhe geçmektedir. Şerh esnasında özellikle önemli kelimelerin tahlilini yapmakta ve hadisten çıkan önemli neticelere işaret etmektedir. Hadisleri şerh ederken bazen Kur'an ayetlerinden ve konuyla ilgili hadislerden örnek vermektedir. Çeşitli vesilelerle şiirler nakletmesi ve onlarla istişhâd etmesi dikkat çekmektedir.

Şimdi Kemalpaşazâde'nin kırk hadisleri tanıtılacaktır.

1. Birinci Kırk Hadis

Kırk hadisten oluşmaktadır. Bu kırk hadis "Selam, kelamdan öncedir" hadisiyle başlamaktadır. Bu eser 19 Şaban 933 (21 Mayıs 1527) tarihinde telif olunmuştur.³⁷ Bu şerh (979/1571)'de Âşık Nettâî tarafından Türkçe'ye çevrilip 1316'da İstanbul'da, 56 sayfalık bir kitap halinde basılmıştır.³⁸

Yazmalar:

³⁷ Atsız, Nihal, a.g.e., Ş.M., sy. 7, s. 91

³⁸ Karahan, Abdülkadir, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, s. 175; ATSIZ, Nihal, a.g.e., Ş.M., sy. 7, s. 92; Bahçivan, Seyyid, a.g.e., s. 126

- 1) Âtîf Efendi, 2818
- 2) Ayasofya 4794, 4797
- 3) Bağdatlı Vehbi, 2041, 2174
- 4) Beyazîd, 11909
- 5) Düğümlü Baba, 351, 446
- 6) Esad Efendi, 3551, 3587, 3617, 3646, 3784
- 7) Fatih, 147
- 8) Hacı Mahmud Efendi, 697
- 9) Hâlet Efendi, 813
- 10) Hasan Hüsnü Paşa, 65, 121
- 11) İzmirli İsmail Hakkı, 3672³⁹

2. İkinci Kırk Hadis

Kırk hadisten oluşmaktadır. Bu kırk hadis “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin” hadisiyle başlamaktadır. Üçüncü Ahmed Kütüphanesindeki 1545 numaralı nüshaya göre, telifi h. 933’tür.⁴⁰ Bu iki kırk hadis Ahmed Cevdet tarafından hazırlanarak 1316 yılında İstanbul’da İkdâm Matbaası tarafından neşredilmiştir. Birinci ve ikinci Kırk Hadisler tahrir edilirken bu nüsha kullanılmıştır.

Yazmalar:

- 1) Âtîf Efendi, 2816
- 2) Ayasofya, 4794, 4797
- 3) Bağdatlı Vehbi, 2041

³⁹ Atsız, Nihal, a.g.e., Ş.M., sy. 7, s. 92

⁴⁰ Atsız, Nihal, a.g.e., Ş.M., sy. 7, s. 93

- 4) Beyazıd, 11909
- 5) Çorlulu Ali Paşa, 94
- 6) Esad Efendi, 3551, 3587, 3617, 2646
- 7) Hüsrev Paşa, 751
- 8) İbrahim Efendi, 190⁴¹

3. Üçüncü Kırk Hadis

Bu kırk hadis bazı nüshalarda 24 bazı nüshalarda 29 hadisten oluşmaktadır. Tahricini yaptığımız bu kırk hadis bizim nüshamızda 29 hadisten ibarettir. Kırk hadis “Allah’ım! Senin hayrından başka hayır yoktur, senin uğurundan başka uğur yoktur ve senden başka ilah yoktur” hadisiyle başlamaktadır. Bu kırk hadisin henüz basımı yapılmamıştır.

Yazmalar:

1. Âtîf Efendi, 2816
2. Ayasofya, 4794
3. Bağdatlı Vehbi, 2041
4. İzmirli İsmail Hakkı, 3672
5. Revan, 2022⁴²

4. Dördüncü Kırk Hadis

“Ameller niyetlere göredir” hadisi ile başlayan bu risâlenin bazı nüshalarında 36 hadis varsa da daha çok 24 hadisten ibarettir.⁴³ Tahricini yaptığımız bu kırk hadis bizim nüshamızda 24 hadisten oluşmaktadır. Bu kırk hadisin de basımı yapılmamıştır.

⁴¹ Atsız, Nihal, a.g.e., Ş.M., sy. 7, s. 93

⁴² Atsız, Nihal, a.g.e., Ş.M., Sayı 7, s: 93

⁴³ Atsız, Nihal, a.g.e., Ş.M., Sayı 7, s. 94

Üçüncü ve dördüncü kırk hadisi tahrir ederken Mahmûdiye Kütüphanesi, Medine-i Münevvere, 2597 nolu yazmanın fotokopisi kullanılmıştır. Kemalpaşazâde'ye ait mecmua (derleme) içerisinde 97 tane risalesi vardır.⁴⁴

Yazmalar:

1. Ayasofya, 4794
2. Bağdatlı Vehbi, 2041
3. Esad Efendi, 3466
4. Hasan Hüsnü Paşa, 65
5. Hüsrev Paşa, 751⁴⁵

B. Kırk Hadislerin Hadis Tarihindeki Yeri

Türk edebiyatında siyer, hilye, mevlid, maktel gibi dini türler içerisinde en fazla işlenen tür kırk hadistir. Arapça'da 250'nin üzerinde, Farsça'da elliye yakın kırk hadis olduğu tesbit edilmiştir. Osmanlı toplumunda her seviyedeki insana hitap eden kırk hadislerin sayıca diğer milletlerinkinden fazla oluşu ve nazım dilinin üstün estetik özelliklerle zenginleşmesi bu eserlerin yüzyıllarca büyük ilgi görmesinin sonucudur.⁴⁶

Kemalpaşazâde'nin yaşadığı XVI. yüzyıl bu türdeki eserlerin hem halkın hem aydınların ilgisine mazhar olması sonucunda, yalnız Türkçe değil Arapça ve Farsça ile de öncekilere göre daha çok kırk hadis kaleme alınan bir dönemdir. Kemalpaşazâde de yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını dikkate alarak bu türde eserler kaleme almıştır. Kırk hadisleri seçerken daha çok güncel konulardan tahâret, namaz, zekat, hac, kurban, cihad, ilmin fazileti, hicab, nikah, talak, radâ (süt emzirme), âhiret, ticâret, taâm, tıb, kader, müminlerin özellikleri, dua, avlanma, kısas, hudud, cenaze ve doğruluk, teşmit (aksırana dua etmek), ziyaret, komşuluk ilişkileri v.b. adâb-ı muâşeretle ilgili hadisleri almıştır.

Kemalpaşazâde'nin ilk kırk hadisi, yaşadığı yüzyılda Âşık Nettâî (Âşık Çelebi) tarafından (979/1571) tercüme edilerek halkın istifâdesine sunulmuştur. Yazıldıktan

⁴⁴ Seyyid Bahçivan vasıtasıyla bu yazmanın fotokopisine ulaşılmıştır.

⁴⁵ Atsız, Nihal, a.g.e., Ş.M., Sayı 7, s. 94

⁴⁶ Karahan, Abdülkadir, "Kırk Hadis", *DİA.*, XXV, 470.

sonraki dönemlerde de âlimler ve halk tarafından rağbet görmüş olduğu için insanlar arasında dolaşan sözlerle ilgili kitap yazan Aclûnî (1162/1748) zaman zaman Kemalpaşazâde'nin kırk hadisini kaynak göstermiştir.⁴⁷

⁴⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 85 (213); I, 262 (812); I, 262 (816)

III. KIRK HADİSLERİN KAYNAKLARI

Kemalpaşazâde hadisleri seçerken genellikle hadisle ilgili temel kaynaklardan değil de kendisinin okuduğu tefsir, siyer, İslam hukuku, garib hadislerle ilgili kitaplar, Arapça, Belağat v.b eserlerden faydalanmıştır.

Kullandığı kaynaklardan bazıları şunlardır:

- a) Çok az da olsa Buhârî ve Müslim'in sahihleri, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî'nin Sünenleri ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini kaynak gösterir.
- b) Hadisle ilgili diğer eserleri de kaynak göstermiştir. Bu şekilde kaynak verirken bazen sadece müellifin ismini verir, kitap ismini zikretmez. Örnek: Dârakutnî, Beyhakî, Taberânî, Deylemî, Askerî ve Kudâî gibi... Bazın de müellifle beraber kitap ismini de verir. Örnek: Dârakutnî, *İfrad*; Beyhakî, *Medhal*, *Şuâbü'l-İmân*, *Hilâfiyyât*; Taberânî, *el-Mucemü'l-Kebîr*, *el-Mucemü'l-Evsât*; Deylemî, *Firdevs*; Askerî, *Emsal*; Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmiu li-ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmî'*; Zemahşerî, *el-Fâik*; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye* gibi.
- c) İslam hukuku ile ilgili kitapları da kaynak göstermiştir. Tahâvî (321/933), *Şerh-u Meâni'l-Âsâr*; Serahsî (483/1090), *Mebsub*, *Şerh-u Siyeri'l-Kebîr*; İmamzâde (573/1177), *Şirâtü'l-İslâm*; Kâsânî (587/1191), *Bedâiu's-Sanâi'*; Kadıhan (592/1196), *Fetâvâ Kâdîhan*; Merğınânî (593/1197), *Hidâye*; Zeylaî (743/1342), *Tebyînü'l-Hakâik şerh-u Kenzi'd-Dekâik*; Cevâhırzâde, *Mebsub*; Mâlikî fıkıh kitapları v.b
- d) Tefsir: Zemahşerî (538/1144), *Keşşâf*; Kurtubî (671/1273), *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*
- e) Lüğat ve belâğat: Cevherî (393/1002), *es-Sıhah*; İbn Fâris (395/1005), *el-Mücmel fi'l-Lüğâ*; Zemahşerî (538/1144), *Esâsü'l-Belâğâ*; Mutarriżî (610/1213), *el-Muğrib*, *Şerh-u Makâmâti'l-Harîri*; Meydânî, *Mecmeu'l-Emsâl*

Bu kitapların dışında İmam Kuşeyrî (465/1072)'nin *er-Risâletü'l-Kuşeyriye*'sini, Hâfızuddin el-Kürdî'nin *Fetvâ*'larını, Ebû'l-Leys es-Semerkindî'nin *Büstânü'l-Ârifîn*'i kullanmıştır. Ayrıca kitap ismi belirtmeden İmam Gazâli ve Sîbeveyh'ten de alıntı yapmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRK HADİSLERİN TAHRİCİ VE KEMALPAŞAZÂDE’NİN HADİŞÇİLİĞİ

Kırk Hadislerin tahrıcine başlamadan önce, tahrîc hakkında şu genel teknik bilgilerin verilmesi uygun olacaktır.

Tahrîc lügatte, istinbât (hüküm, netice çıkarmak), tadrîb (eğitmek) ve tevcîh (yönlendirmek) gibi anlamlara gelmektedir⁴⁸. İstilah olarak ise “bir haberin, hadisleri senedleriyle rivayet eden temel kaynaklardaki yerine işaret etmek ve gerekirse sıhhat derecesini açıklamak” şeklinde tarif edilmektedir⁴⁹. Tahrîc, genel olarak “kaynak tesbiti” şeklinde ifade edilebilir. Hadislerin kaynağı ya sened, ya eser olarak ya da her ikisi ile birlikte tesbit edilebilir. Bununla birlikte tesbit için, hadisi râvileriyle rivayet eden muhaddisin ismi ya da eserin ismi verilerek genel bir ifade kullanıldığı gibi, bölümü, bâb numarası, gerekirse sıhhat derecesi vb. bütün ayrıntılara yer veren bir ifade de kullanılabilir. Şöyle ki; bir hadisin kaynağını vermek için mesela sadece, “Buhârî hadîsi, Buhârî rivayet etmektedir, Sahîh-i Buhârî’de vardır” vb ifadeler söylenebildiği gibi, “Buhârî, Zekât, 12. bab, hadis sahihtir” şeklinde ayrıntılı bir tesbit şekline de yer verilebilir. Tabî ki bu son şekil de seneddeki râvilerin cerh ve ta’dil açısından durumları, hadisi alış şekilleri v.b. değerlendirmeler dikkate alınarak teferruatlandırılabilir.

Kaynak tesbitinde esere yer vermenin yanında sened de incelenebilir. Esasen asıl kaynak senedir. Hadis edebiyatı tarihinde, başlangıçta her hadisin elde edildiği kaynağı, şahıs isimleri (râviler) olarak baş tarafında (sened) ihtiva ettiğini, sened zikretmenin, hadisin kaynağını göstermek anlamına geldiği görülmektedir. Hadis edebiyatının tasnîfinden sonra, artık, sened ve metniyle birlikte hadisin yazılı metninin bulunduğu kitaptaki yerini göstermek önem kazandı. Zamanla bu gelişme, aynı hadisin, kaynak niteliği taşıyan kitapların hangilerinde yer aldığı topluca bilinmesine ve değerlendirilmesine yol açmıştır⁵⁰. Hadisi rivayet eden ilk râviden itibaren râvilerin durumları incelenerek hadisin kaynağı hakkında bilgi edinilmiş olur. Râvilerin durumları incelendiği zaman hadisin sıhhati konusunda da değerlendirme yapma imkanına kavuşulmuş olur.

⁴⁸ Mahmud et-Tahhân, *Usûlü’l-tahrîc ve dirâsetü’l-esânîd*, s. 8.

⁴⁹ Mahmud et-Tahhân, a.g.e., s. 10.

⁵⁰ Çakan, İ. Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s. 211, 212.

Tahric sanatını bilmek, İslâmî ilimlerle meşgul olanlar için özellikle de hadisçiler için rivayetlerin asıl kaynağına ulaşabilme açısından oldukça önemlidir.⁵¹

Hadislerin kaynağını bulmak bir başka ifade ile, hadislerin ilk ve aslî hadis kaynaklarında yer alıp almadığını tesbit etmek, sadece ilmî araştırma açısından değil, günlük hayatta karşılaşılan herhangi bir sözün hadis olup olmadığını merak edenlerin yönelttikleri soruları cevaplandırmak bakımından da önemlidir. Bu konu eskiden beri hadis ile meşgul olanları ciddi şekilde zorlayan ve yoran bir iş olmuştur.⁵²

Hadislerin tahricinde takip edilen usûl hakkında Giriş'te bilgi verildiğinden burada tekrar edilmesini zaid buluyoruz.

Şimdi Kemalpaşazâde'nin Kırk hadislerinin tahricine geçebiliriz.

⁵¹ Mahmud et-Tahhân, a.g.e., s. 12.

⁵² Çakan, İ. Lütfi, a.g.e., s. 211.

I. KIRK HADİSLERİN TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRMESİ

A. Birinci Kırk Hadis

1. Hadis

"أ لسلام قبل الكلام"

"Selam kelimadan öncedir."

Bu hadis Câbir b. Abdillâh (r.a.)'tan rivâyet edilmiştir.⁵³

Hadisin devamında aynı senetle "Bir kimseyi, selam vermeden önce yemeğe davet etmeyin." bölümü de vardır.⁵⁴

Tirmizî (279/892): Bu hadis münkerdir, onu yalnız bu vecihten bilmekteyiz, demiştir. Muhammed (Buhârî)'den işittim; şöyle dedi. "Anbese bin Abdirrahman hadiste zayıf ve tutarsızdır, Muhammed b. Zâzâ'nın rivâyeti ise münkerdir."⁵⁵

2. Hadis

"إذا خرج الامام فلا صلاة ولا كلام"

"İmam (hutbeye) çıktığında namaz kılmak ve konuşmak yoktur."

Bu hadis İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir. Zeylâî bu hadisin merfu olarak rivâyet edilmesi gariptir derken, Beyhakî "Bunun merfu olarak rivâyet edilmesi büyük bir hatadır, O ancak İbn Şihab ez-Zühri'nin sözüdür" demiştir.⁵⁶

Muvatta'da İbn Şihab ez-Zühri'nin sözü olarak rivâyet edilir: "İmam minbere çıkınca namaz kılınmaz, hutbeye başlayınca susulup hutbe dinlenir."⁵⁷

İbn Hacer (852/1448) şu bilgiyi vermiştir: İbn Ömer'in hadisi zayıftır. Çünkü bunun senedinde Eyyüb b. Nüheyk vardır. Ebû Zür'a ve Ebû Hatim onun "münkeru'l-hadis" olduğunu söylemiştir.⁵⁸

⁵³ Tirmizî, İstizan, 11 (2699); Kudâî, *Şihâbü'l-Ahbâr*, s. 38 (22)

⁵⁴ Tirmizî, İstizan, 11 (2699)

⁵⁵ Tirmizî, İstizan, 11 (2699)

⁵⁶ Zeylâî, *Nasbu'r-râye*, II, 201

⁵⁷ *Muvatta*, Cuma, 7

⁵⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 338-339

3. Hadis

“أسفروا بالفجر فاته اعظم للأجر”

“Sabah namazını ortalık aydınlanınca kılın. Çünkü bunun sevabı daha büyüktür.”⁵⁹

Bu hadis Râfi bin Hadîc, Ensardan biri, İbni Aclan, Mahmud bin Lebid el-Ensari'den rivâyet edilmiştir.

Tirmizî (279/892): “Râfi bin Hadîc'in hadisinin hasen-sahih olduğunu ifade etmiştir.”⁶⁰

Hadis bazı rivâyetlerde أسفروا (Esfiru) yerine نوروا (Nevviru) şeklinde de geçmektedir.⁶¹

Peygamber (a.s)'ın ashâbından ve tâbiinden müteaddit ilim adamları, sabah namazının günün ağarmasında kılınması görüşündedirler. Süfyan es-Sevri'nin kavli de budur.⁶²

Şâfiî, Ahmed ve İshak: “İsfarın (ağarmanın) manası fecrin şüphe edilmeyecek şekilde belli olmasıdır. Yoksa namazın tehir edilmesi manasına değildir” demişlerdir.⁶³

4. Hadis

“الزحمة رحمة”

“Zahmet rahmettir.”

Aclûnî (1162/1748) ve Ali el-Kârî (1014/1605), bu sözün hadis olmadığını naklettikten sonra namazda safları düzgün tutmada, Arafatta, zikir ve ilim halkalarında çekilen zahmetin rahmet olduğunu söylemişlerdir. Bu yönüyle doğru bir sözdür.⁶⁴

⁵⁹ Nesâî, *Mevâkit*, 27 (546, 547); Dârimî, *Salat*, 21 (1220, 1222); *Müsned*, V, 429; Tirmizî, *Salat*, 3 (154); Ebû Dâvûd, *Salat*, 8 (424).

⁶⁰ Tirmizî, *Salat*, 3 (154)

⁶¹ Dârimî, *Salat*, 21 (1221)

⁶² Tirmizî, *Salat*, 3 (154)

⁶³ Tirmizî, *Salat*, 3 (154)

⁶⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 437 (1410); Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa*, s. 215 (219)

5. Hadis

“يا أبا ذر مرة أو ذر”

“Ey Eba Zer! Bir defa yap veya bırak.”

Kemalpaşazâde (940/1534) hadisin sebab-i vürudıyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır. Ebû Zer (r.a) insanların en hayırlısına namazda taşları düzeltmeyi sordu. Peygamberimiz de: “Bir defa yap veya bırak” buyurdu.

Hadis bu lafızla bulunamamıştır. Hadis Ebû Zer'den farklı bir şekilde rivâyet edilmiştir. Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Biriniz namaza kalktığı zaman şüphesiz rahmet ona doğru yönelir. Bu nedenle sakın (secde yerindeki) çakıllara el sürmesin.”⁶⁵

Yukarıdaki hadise anlamca yakın bir hadis daha vardır. Muaykib (r.a) anlatıyor. Rasûlullah (a.s)'a sordular. “Kişi (namaz kılıyorken) secde ettiği yerin toprağını düzeltebilir mi?” “Eğer bunu mecburen yapacak olursan bir kere yap” buyurdu.⁶⁶

6. Hadis

إذا ابتلت النعال فالصلاة في الرحال

“Arazi ıslandığı zaman namaz(larınızı) evler(iniz)de (kılınız).”⁶⁷

İbn Hacer (852/1448), hadîsin bu lafızla değil, farklı lafızlarla sahîh hadîs kitaplarında geçtiğini ifade etmektedir. Sahîh hadîs kitaplarındaki hadîslerin⁶⁸ ifade ettiği şey, “yağmur yağdığı zaman Peygamberimiz(s.a.v.)'in “herkesin olduğu yerde ve evlerinde namazlarını kılmaları gerektiği” şeklinde bir duyuru yaptırmasıdır. Dolayısıyla yukarıdaki lafızların kullanıldığı bir hadîse İbn Hacer işaret etmemektedir⁶⁹.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Salat, 170-171 (945); Tirmizî, Salat, 162 (379); Nesâî, Sehv, 7 (1189); İbn Mâce, İkamet, 62 (1027); *Müsned*, V, 150, 163, 179, Dârimî, Salat, 110 (1395).

⁶⁶ Buhârî, el-Amel fi's-Salat, 8; Müslim, Mesacid, 47, 49; Ebû Dâvûd, Salat, 170, 171 (946); Tirmizî, Salat, 162 (380); Nesâî, Sehv, 8 (1190); İbn Mâce, İkamet, 62 (1026); Dârimî, Salat, 110 (1394); *Müsned*, III, 426; V, 425-426

⁶⁷ İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr*, II, 31 (565)

⁶⁸ Buhârî, Ezân, 10, 18, 40; Müslim, Müsâfirîn, 22-24; Ebû Dâvûd, Salât, 207 (1057-1059), 208 (1060-1066); Nesâî, Ezân, 16 (651, 652); İmâme, 51 (852); İbn Mâce, İkamet, 35 (936-939); Dârimî, Salât, 55 (1278); *Muvatta*, Nidâ, 10; *Müsned*, I, 277; II, 4, 10, 53, 63, 103; III, 415, 416; IV, 167, 220, 346; V, 8, 13, 15, 19, 22, 24, 74 (iki adet), 75 (iki adet), 370, 373.

⁶⁹ İbn Hacer, *et-Telhîsu'l-habîr*, II, 31 (565).

7. Hadis

إن الله فرض عليكم صيامه وسننت لكم قيامه

“Allah size Ramazanın orucunu farz kıldı. Ben de onu ihya etmeyi size sünnet kıldım”

Bu hadis Abdurrahman bin Avf (r.a)’den rivâyet edilmiştir.

Hadis bazı ilavelerle şu şekilde rivâyet edilmiştir:

ان الله تبارك وتعالى فرض صيام رمضان عليكم وسننت لكم قيامه فمن صامه وقامه
ایمانا واحسانا خرج من ذنوبه كيوم ولدته امه

“Allah Tebâreke ve Teâlâ ramazan orucunu size farz kıldı. Ben de ramazan ayını ihya etmeyi size sünnet kıldım. Kim inanarak ve sevabını Allah’tan umarak ramazan orucunu tutar ve ramazan ayını ihya ederse anasından doğduğu gün gibi günahlarından temizlenir.”⁷⁰

Müsned ve Nesâî’de de hadisten önce şöyle bir konuşma geçmektedir. Nadr bin Şeyban anlatıyor. Ebû Seleme bin Abdurrahman’a: “Senin babandan duyduğun, babanın da doğrudan doğruya Rasûlullah (a.s)’tan dinlediği, araya başka kimsenin girmediği, Ramazan ayına dair bir hadis şöyle” dedim. O da, peki dedi ve yukarıda geçen hadisi babasından rivâyet etti.”⁷¹

8. Hadis

من ضيع سنتي حرمت عليه شفاعتي

“Kim benim sünnetimi hafife alırsa şefaetim ona haram olur.”

Hadis kitaplarında kaynağı tespit edilememiştir.

9. Hadis

لاصغيرة مع الاصرار ولاكبيرة مع الاستغفار

⁷⁰ Nesâî, Sıyam, 40 (2208); Müsned, I, 191-195; İbn Mâce, İkâmet, 173 (1328)

⁷¹ Nesâî, Sıyam, 40 (2208); Müsned, I, 191

“İsrarla küçük günah (küçük günah olarak) kalmaz, istiğfar ile beraber büyük günah(ın günahı) kalmaz.”⁷²

Bu hadis İbn Abbas (r.a) ve Ebû Hureyre (r.a)’den merfu olarak rivâyet edilmiştir. Zeylâî (762/1361) hadis hakkında şu bilgiyi vermektedir. “Ebû Hureyre’nin hadisini Ebû Hafs Ömer b. Şahin *Terğîb* adlı kitabında ve aynı senetle Salebi tefsirinde rivâyet etmiştir. Ayrıca Taberânî (360/970) *Müsnedü’s-Şamiyyin*’de Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir. Hadisin sonunda “kıyamet gününde kitabında çokça istiğfar bulunan kimseye ne mutlu” ilavesi de vardır. İbn Abbas hadisini ise Kudâî (454/1062) *Müsnedü’s-Şihâb*’ta rivâyet etmiştir. İbn Tâhir dedi ki, bu hadisin senedinde Ebû Şeybe el-Horasânî vardır. Buhârî O’nun hadisiyle ilgili şu bilgiyi vermektedir. İbn Abbas (r.a)’ın rivâyet ettiği hadisin senedinde Ebû Şeybe el-Horasânî vardır. Buhârî onun hadisleri mütabeatta kullanılmaz demiştir. Aynı lafızla Ebû Hureyre’den İbn Şahin ve *Müsned’s-Şamiyyin*’de Taberânî rivâyet etmiştir.⁷³

Münâvî (1030/1622), İbn Abbas’ın rivâyet ettiği hadisin senedinde Ebû Şeybe el-Horasânî’nin bulunduğunu ve Buhârî’nin onun hakkında hadisleri mütâbeatta bile kullanılmaz dediğini söylemiştir.⁷⁴

Aclûnî (1162/1748) Taberânî’nin rivâyet ettiği Ebû Hureyre hadisinin senedinde metruk olan Bişr b. Ubeyd el-Farisi’nin olduğunu belirtmiştir.⁷⁵

Nevevî (676/1277) bu hadisin Ömer (r.a), İbn Abbas (r.a) ve başkalarının mevkuf haberi olarak rivâyet edildiğini söylemiştir.⁷⁶

10. Hadis

إذا إنسلخ شعبان فلا صوم إلا رمضان

“Şaban (ay) çıktığında Ramazan orucundan başka oruç yoktur.”

Hadis bu lafızla tesbit edilememiştir. Ancak buna yakın şu hadis mevcuttur.

⁷² Deylemî, *Firdevs*, V, 199 (7944), Münâvî, *Feyzül Kadir*, VI, 436 (9920); İbn Hacer, *Lisanü’l-Mîzan*, VII, 64 (600), Aclûnî, *a.g.e.*, II, 364 (3071)

⁷³ Zeylâî, *Tahrîcü’l-Ehâdîs-i ve’l-Âsâri’l-Vâkıa fî tefsîri’l-Keşşâf li’z-Zemahşerî*, I, 227 (238)

⁷⁴ Münâvî, *Feyzül-Kadir*, VI, 437 (9920).

⁷⁵ Aclûnî, *a.g.e.*, II, 365 (3071).

⁷⁶ Nevevî, *Sahihu Müslim bişerhi’n-Nevevi*, II, 87

إذا كان النصف من شعبان فامسكوا عن الصوم حتي يكون رمضان

“Şabanın yarısı olduğunda Ramazan gelinceye kadar oruç tutmayın.”⁷⁷

Bu hadisi Ebû Hureyre (r.a) rivâyet etmiştir.

Bazı ilim adamlarına göre bu hadisin manası, kişinin oruçsuz olması ve Şaban’dan birkaç gün kalınca Ramazan ayına hazırlık olmak üzere oruca başlamasıdır.⁷⁸

11. Hadis

الصوم في السفر كالفطر في الحضر

“Seferde oruç tutmak, mukimken iftar etmek (oruç tutmamak) gibidir.”

Bu hadisi İbn Mâce ve Nesâî Abdurrahman bin Avf’tan rivâyet etmektedir.⁷⁹

Nesâî’deki rivâyetler Abdurrahman bin Avf (r.a)’ın sözü olarak geçmektedir. Abdurrahman bin Avf’tan oğulları Seleme ve Humejd rivâyet etmektedir. Hadis Nesâî’de mevkuf olarak geçmektedir.

İbn Mâce’nin *Sünen*’inde ise hadis merfu olarak rivâyet edilmiştir.

Ebû İshak “Bu hadis hiç bir şey değildir” der.⁸⁰

Bûsırî (840/1436) *Zevaid*’de şu değerlendirmeyi yapar; “İsnadında inkıta vardır. Senetteki Üsame bin Zeyd’in zayıflığı konusunda ittifak vardır. Buhârî ve İbn Main’in dediğine göre Ebû Seleme bin Abdurrahman babasından hiçbir şey işitmemiştir.”⁸¹

Bişr bin Harb, İbn Ömer’e seferde oruç tutma hakkında ne dersin diye sordum diyor. İbn Ömer ben sana bir hadis anlatsam o hadise uyacak mısın? dedi. Ben de evet

⁷⁷ Tirmizî, *Savm*, 38 (738); Ebû Dâvûd, *Savm*, 13 (2337); İbn Mâce, *Sıyam*, 5 (1651); Dârimî, *Savm*, 34 (1747, 1748); *Müsned*, II, 442.

⁷⁸ Tirmizî, *Savm*, 38 (738)

⁷⁹ İbn Mâce, *Sıyam*, 11 (1666); Nesâî, *Sıyam*, 53 (2282-2284)

⁸⁰ İbn Mâce, *Sıyam*, 11 (1666).

⁸¹ Bûsırî, *Zevâidü İbn Mâce*, s. 243 (570)

dedim. Dedi ki “Rasülullah (a.s) Medine’den çıktığında namazı kısaltır ve dönünceye kadar oruç tutmazdı.”⁸²

12. Hadis

ثلاث لا يفطرن الصيام القيء والحجامة والإحتلام

“ Üç şey orucu bozmaz: Kusma, hacamat, ihtilam; Bu hadisi Tirmizî Ebû Said el-Hudri’den ve Ebû Dâvûd’da Peygamberimizin ashabının birinden rivâyet etmiştir.”⁸³

Tirmizî şu bilgileri nakletmektedir: “Ebû Said el-Hudrî’nin hadisi mahfuz (râcih) değildir. Abdullah b. Zeyd b. Eslem, Abdülaziz b. Muhammed ve daha başkaları bu hadisi Zeyd b. Eslem’den mürsel olarak rivâyet ettiler ve rivâyetlerinde “Ebû Said’den” demediler. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’in hadiste zayıf olduğu kaydedilmiştir. Ebû Dâvûd es-Siczî (275/888)’den işittim. Diyor ki: Ahmed b. Hanbel’e Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’i sordum ve bunun üzerine o, kardeşi “Abdullah b. Zeyd zararsızdır” demiştir. Buhârî (256/869)’den işittim; Ali b. Abdullah el-Medenî’nin şöyle dediğini zikretti: “Abdullah b. Zeyd sikadır. Abdurrahman b. Zeyd ise zayıftır.” Buhârî (256/869) “ben ondan bir şey rivâyet etmiyorum” demiştir.⁸⁴

Dârakutnî (385/995) de bu hadisi rivâyet etmiştir. Dârakutnî’de geçen hadiste Zeyd b. Eslem’den oğulları değil de Hişam b. Sa’d rivâyet etmiştir. Bazı âlimler onun hakkında olumsuz görüş belirtiyorlarsa da, Müslim onun rivâyetlerini delil olarak kullanmıştır. Buhârî de onunla istişhat etmiştir.⁸⁵ Hacamat ve kusmanın orucu bozmayacağına dair sahih hadisler de vardır.⁸⁶

13. Hadis

عظموا ضحاياكم فإنها على الصراط مطاياكم

“Kurbanınızı büyüklerinden seçiniz. Çünkü o, sıratta sizin bineğiniz olacaktır.”

⁸² *Müsned*, II, 99

⁸³ Tirmizî, *Savm*, 24 (719); Ebû Dâvûd, *Savm*, 31 (2376)

⁸⁴ Tirmizî, *Savm*, 24. (Zeyd b. Eslem’in Abdullah, Abdurrahman ve Üsâme adlarında üç oğlu vardır. Ahmed b. Hanbel’e göre Abdullah sıkı ve Abdurrahman ile Üsâme zayıftır. Yahya b. Main’e göre Zeyd’in çocuklarının üçü de zayıftır.)

⁸⁵ Ebû Davûd, 31 (2376. hadisle ilgili açıklamada geçmektedir)

⁸⁶ Buhârî, *Savm*, 32; İbn Mâce, *Sıyam*, 16

Deylemî istifrihü (إستفرهوا) şekliyle Ebû Hureyre'den merfu olarak rivâyet etmiştir.⁸⁷

İbn Hacer (852/1448) şu bilgiyi nakletmektedir: “Azzimû” (عظموا) şeklindeki rivâyeti görmedim. Kurban sıratına karşıya geçmeyi kolaylaştırır.” İbnü's-Salah (643/1245) bu hadis bilinmemekte ve bizim öğrendiğimiz şeyler arasında sabit değildir derken Ebû Bekir İbnü'l-Arabi Tirmizî şerhinde kurbanlığın fazileti hakkında sahih hadis yoktur, demiştir. Yine İbn Hacer (852/1448) dedi ki: “Deylemî'nin Ebû Hureyre'den merfu olarak rivâyet ettiği hadisin senedinde Yahya vardır. Ve Yahya gerçekten zayıftır” demiştir.⁸⁸

Elbânî (1419/1999) bu hadisin senedinin zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹

14. Hadis

النساء لا يعشرون ولا يحشرون

“Kadınlardan öşür alınmaz ve kadınlar zekat tahsildârına götürülmez.”⁹⁰

(لا يحشرون) (Lâ yühşerne) kısmı kadınlar savaş için toplanılmaz şeklinde de anlaşılmalıdır.⁹¹

Kemalpaşazâde (940/1534) hadisi Zemahşerî'nin Fâik adlı eserinden aldığını söylerken Zemahşerî (538/1143), Peygamberimizin (a.s) bu sözü Vedâ Haccında söylediğini bildirmiştir.⁹²

Bu hadis muteber hadis kitaplarında tesbit edilememiştir.

15. Hadis

لا خلاط ولا وراط

“Zekatlık hayvanları farklı olanları toplamak ve toplu olanları ayırmak yoktur.”

⁸⁷ Deylemî, a.g.e., I, 85 (268); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, V, 88 (12177), Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 121 (337)

⁸⁸ İbn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, IV, 135 (1903)

⁸⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehadisi'z-Zaîfe ve'l-Mevzûa*, I, 102 (74)

⁹⁰ Zemahşerî, *el-Faik fi Ğaribi'l-Hadis*, II, 433

⁹¹ Bkz. Zemahşerî, *el-Faik fi Ğaribi'l-Hadis*, II, 432

⁹² Zemahşerî, *el-Faik fi Ğaribi'l-Hadis*, II, 432

Hadis kitaplarında bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden önce vefat etmiş olan Herevî (224/838) bu hadisi rivâyet etmiştir.⁹³

Hadis farklı lafızlarla şu şekilde rivâyet edilmiştir.

لايجمع بين متفرق ولايفرق بين مجتمع خشية الصدقة وما كان من خليطين فإنهما
يتراجعان بالسوية

Enes bin Mâlik (r.a) ve İbn Ömer (r.a)'den rivâyet edilmiştir. Peygamber (a.s) zekatla ilgili olarak şunları yazdırmıştır: "... Zekat vermemek için ne ayrı ayrı olan mallar birleştirilebilir ne de bir olan mallar ayrılabilir. Ortak olan mallarda zekatın bedeli her iki ortağa eşit şekilde aittir."⁹⁴

16. Hadis

”لاجباية الا بحماية“

“Ancak elde olandan vergi alınır.”

Hadis kitaplarında kaynağı tespit edilememiştir.

17. Hadis

أفضل الحج ألحج والنحج

“Haccın en faziletlisi telbiyede sesi yükseltmektir ve kan akıtmaktır.”

İbn Ömer, Ebû Bekir, Cabir b. Abdillâh ve İbn Mesud (r.a.)'den rivâyet edilen hadis Tirmizî ve İbn Mâce'de geçmektedir.⁹⁵

Hadisin bir de ilk bölümü vardır. Peygamberimize hangi hac daha faziletlidir diye soruldu. O da bu şekilde cevap verdi.⁹⁶

18. Hadis

هؤلاء الداج وليسوا بالحاج

⁹³ el-Herevî, *Ġarîbü'l-Hadis*, I, 214-215

⁹⁴ Buhârî, Zekat, 35; Ebû Dâvûd, Zekat, 5 (1568, 1572); Tirmizî, Zekat, 4 (621); Nesâî, Zekat, 5, 10 (2445, 2453); İbn Mâce, Zekat, 13 (1807); *Müsned*, I, 12

⁹⁵ Tirmizî, Tefsirü'l-Kuran, 3 (2998); Hacc, 14 (827); İbn Mâce, Menâsik, 16 (2924)

⁹⁶ Tirmizî, Hacc, 14 (827); Tirmizî, Tefsirü'l-Kuran, 3 (2998); İbn Mâce, Menâsik, 16 (2924)

“Bu hacıların işçileri, hamalları hacı değildirler.”

Zemahşerî (538/1143) bu hadisin İbn Ömer (r.a)’a ait olduğunu bildirmiştir. İbni Ömer (r.a) Hac’da kılık kıyafetlerini yadırgadığı bir topluluk gördü ve şöyle dedi: “Bunlar hacıların işçileri, hamalları hacı değildirler.”⁹⁷

Kemalpaşazâde bu hadisin Zemahşerî (538/1143)’nin *Esasü’l-Belâğa* adlı eserinde

“هو من الداج وليس من الحاج”

şeklinde geçtiğini belirtmiştir.⁹⁸ Bu hadis muteber hadis kitaplarında tesbit edilememiştir.

19. Hadis

لا إغلال ولا إسلال

“Hiyanet etmek ve gizlice çalmak yok.”

Hadisi, Ebû Dâvûd ve *Müsned*’de Misver bin Mahreme ve Mervan bin Hakem, Dârimî’de ise Kesir b. Abdillâh b. Amr b. Avf el-Müzenî babasından, O da dedesinden rivâyet etmiştir.⁹⁹

Peygamber (a.s) bu hadisi Hudeybiye’de müşriklerle antlaşma yaptıkları zaman söylemiştir.¹⁰⁰

20. Hadis

“الغرم بالغنم”

“Külfet nimet dengesi vardır.”

Bu lafızla rivâyet edilen bir hadis bulunamamıştır. Muhteva olarak buna benzeyen şu hadis vardır.

⁹⁷ Zemahşerî, *el-Faik fi Ğaribi’l-Hadis*, I, 412-413

⁹⁸ Zemahşerî, *Esasü’l-Belağa*, s. 183

⁹⁹ Ebû Dâvûd, Cihad, 156 (2766); Dârimî, Siyer, 50 (2494); *Müsned*, IV, 325

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, Cihad, 156 (2766); *Müsned*, IV, 325

“الخراج بالضمان”

“Haraç tazmin mukabilindedir.”¹⁰¹

Rasûlullah (a.s) bu hadisi şu olay üzerine söylemiştir. Aişe (r.a) anlatıyor. Bir adam bir köleyi satın aldı ve çalıştırıp ondan gelir sağladı. Sonra kölede bir kusur bulup (satıcıya) geri verdi. Bunun üzerine satıcı: “Ya Rasûlallah (a.s) ! Adam, benim kölemi çalıştırıp ondan gelir sağladı” dedi. Rasûlullah (a.s):

“Satın alınan malın geliri, onun helak olmasından sorumlu olması nedeni ile (müşterinin) hakkıdır” buyurdu.¹⁰²

21. Hadis

لا تقتلوا عسيفا ولا أسيفا

“Ücretli çalışan işçiyi ve piri faniyi öldürmeyin.”

Hadis – esifen – (اسيفا) kelimesi yerine – zürriyyeten (ذرية) veya imraeten (امرأة) kelimesiyle şu şekilde rivâyet edilmiştir.

لا تقتل ذرية ولا عسيفا

“Kadınları ve ücretli çalışan işçiyi öldürme.”

Peygamber (a.s) bu sözünü şu olay üzerine söylemiştir. Hanzala el-Kâtib anlatıyor. Peygamber (a.s)’la birlikte savaşa çıktık. Öncü kuvvetlerin başında Halid b. Velid (r.a) vardı. İnsanların etrafında toplandığı öldürülmüş bir kadın cesedine uğradık. Halk peygamberimize yol açtı. Peygamber (a.s) şöyle dedi: “Bu kadın öldürülmez.” Peygamber (a.s) (Halid’e) bir adam gönderip; “Halid’e söyle hiçbir kadını ve (savaşın dışında bir iş için) kiralanmış olan bir kimseyi öldürmesin” diye emir verdi.¹⁰³

Bu hadis Rebah b. Rebîi’ (r.a) ve Hanzala el-Kâtib (r.a)’den rivâyet edilmiştir.

¹⁰¹ Tirmizî, Büyü, 53 (1285-1286); Ebû Dâvûd, Büyü, 71 (3508-3510); Nesâî, Büyü, 15 (4487); İbn Mâce, Ticaret, 43 (2242-2243); *Müsned*, VI, 49, 208-237

¹⁰² İbn Mâce, Ticaret, 43 (2243); Ebû Dâvûd, Büyü, 71 (3510)

¹⁰³ Ebû Dâvûd, Cihad, 111 (2669); İbn Mâce, Cihad, 30 (2842); *Müsned*, III, 488, IV, 178; Abdürrezzak, *Musannef*, V, 201 (9382); VI, 132 (10242), Ali el-Müttakî, a.g.e., IV, 433 (11274)

22. Hadis

"قد أعذر من أنذر"

"Uyaran kişi mazeretini gidermiştir."¹⁰⁴

Ubeydullah hutbe irad etti hutbesinde şunları da söyledi. "... Senin kardeşin sana doğruyu söyleyendir. Ve uyaran kişi mazeretlidir."¹⁰⁵

Haccac'ın yazmış olduğu bir mektupta bu söz de geçmektedir.¹⁰⁶

Kemalpaşazâde Zemahşerî'nin *Esâsü'l-Belâğa* adlı eserinde bu hadisin geçmekte olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷ Fakat Zemahşerî bu sözü hadis olarak almamaktadır. Bu sözün açıklamasında mazeretle ilgili bir hadis kullanmaktadır. Muhtemelen Kemalpaşazâde bu hadisle Zemahşerî'nin açıklamada kullandığı sözü karıştırmıştır.

Bu söz hadis değildir. Araplar arasında kullanılan bir deyimdir.¹⁰⁸

23. Hadis

ما يزع السلطان اكثر مما يزع القرآن

"İmamın (Sultanın) engel oldukları, Kur'an'ın engel olduklarından daha çoktur."

Kurtubi Tefsir'inde geçen rivâyette bu sözün Osman b. Affan'a ait olduğu görülmektedir. "İbnü'l-Kâsım der ki, bize Mâlik'in anlattığına göre Osman b. Affan (r.a) şöyle dermiş: "İmamın engel oldukları Kur'an'ın engel olduklarından daha çoktur." Bunu Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) nakletmektedir.¹⁰⁹

Bu söze merfu olarak ulaşılamamıştır. Hadis Osman b. Affan'ın (r.a) sözüdür. Dolayısıyla mevkuf bir haberdir.

¹⁰⁴ Zemahşerî, *Esas*, s. 412; Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 224

¹⁰⁵ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, V, 368

¹⁰⁶ Taberî, *Târihu't-Tâberî*, VI, 249

¹⁰⁷ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, s. 412

¹⁰⁸ Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, s. 67

¹⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kuran*, VI, 325

24. Hadis

البكرة رباح اونجاح

“Gündüzün ilk vakti kazançtır veya kurtuluş zamanıdır.”

Hadis kitaplarında bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir. Sabah’ın erken vaktinin bereketiyle ilgili Peygamber (a.s)’ın duası şeklinde hadisler rivâyet edimiştir.”

Ali b. Ebî Talib, Sahr el-Gâmidi ve Abdullah b. Ömer (r.a.)’den rivâyet edilmiştir. Peygamber (a.s) şöyle dua etmiştir. “Allahım! Ümmetim için gündüzün ilk vaktini bereketli eyle!”¹¹⁰

Bazı rivâyetlerde hadisin devamında Sahr el-Gâmidi (r.a)’ın şu sözü vardır: “Peygamber (a.s) bir askeri birlik veya bir orduyu savaşa gönderdiği zaman gündüzün ilk vaktinde gönderirdi.”¹¹¹

Râvi dedi ki: Sahr el-Gâmidi (r.a) ticaretle iştiğal ederdi. Ticaret mallarını sabah erken vakit gönderirdi ve bu sayede servet sahibi oldu, malı çoğaldı hatta malını nereye koyacağını bilemedi.¹¹²

25. Hadis

”كان اولنا فصولا وآخرنا قفولا“

“Saftan ayrılıp ilk ortaya atılan ve savaş meydanından en son dönendir.”

Kemalpaşazâde (940/1534), “Peygamber (a.s) bu sözü Abdullah b. Revaha öldürüldüğünde söylemiştir.” der.

Hadis kitaplarında kaynağı tespit edilememiştir.

26. Hadis

”أقسمه بالسوية وأعدله بالرعية“

¹¹⁰ İbn Mâce, Ticaret, 41 (2236-2238); *Müsned*, I, 154, 155, 156; III, 416-417; IV, 384, 390, 391

¹¹¹ İbn Mâce, Ticaret, 41 (2236); *Müsned*, III, 416-417; IV, 384, 390, 391

¹¹² İbn Mâce, Ticaret, 41 (2236); *Müsned*, III, 416-417; IV, 384, 390, 391

Cübeyr b. Mutim (r.a)'den rivâyet edilen hadis bazı farklılıklarla *Müstedrek* ve *Kenzü'l-Ummal*'da geçmektedir. Peygamber (a.s) bu sözü Zeyd bin Hârise (r.a) hakkında söylemiştir.

Peygamber (a.s) şöyle buyurdu:

“خير أمرء السرايا زيد بن حارثة اقسهم بالسوية وأعدلهم في الرعية”

“Seriyye emirlerinin en hayırlısı Zeyd b. Hârise'dir. O, emirlerin içinde ganimeti en eşit taksim eden ve tebasına da en adil davranandır.”¹¹³

Kemalpaşazâde'nin rivâyet ettiği hadiste *hüm* (هم) zamirleri yerine *-hü-* (هـ) şeklinde müfred olarak geçmektedir.

27. Hadis

“المرأة عورة”

“Kadın avrettir.”

Bu şekildeki rivâyet hadisin ilk kısmıdır. Hadis devamıyla birlikte İbn Mes'ud (r.a) ve İbn Ömer (r.a)'den şu şekilde rivâyet edilmiştir. “Kadın avrettir.” O (sokağa) çıktığında şeytan ona arkadaşlık eder. Kadının Allah'a en yakın olduğu an evinin içinde olduğu andır.¹¹⁴

Münzirî'nin *Terğib*'inde “evinden çıktığında” ilavesi de vardır. Hadisin kaynağı üzerine Münzirî (656/1258): “*Taberânî el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta rivâyet etmiş ve râvileri güvenilirdir” demiştir.¹¹⁵

Tirmizî (279/892): “Bu hadisin hasen-sahih-ğarib” olduğunu ifade eder.¹¹⁶

28. Hadis

“الخيال ثلاثة أجر وستر ووزر”

¹¹³ Hâkim, *Müstedrek*, III, 215; Ali el-Müttakî, a.g.e., IX, 683 (33298)

¹¹⁴ Tirmizî, *Rada*, 18 (1173); Ali el-Müttakî, a.g.e., XVI, 411 (45158); İbn Huzeyme, *Sahih*, III, 93 (1686); Münzirî, *et-Terğib ve't-terhib*, I, 226; Bezzar, *Müsned*, V, 427 (2061)

¹¹⁵ Münzirî, a.g.e., I, 226

¹¹⁶ Tirmizî, *Rada*, 18, (1173)

“At üç çeşittir. Sevap olan, siper olan ve yük (günah) olan.”¹¹⁷

Bu hadis Ebû Hureyre, İbn Mesud ve Ensardan bir adamdan rivâyet edilmiştir.

Hadisin devamında peygamberimiz bu at çeşitlerini açıklıyor. Atını Allah yolunda besleyen insan için at sevaptır. Kimseye muhtaç olmamak ve dilenmemek için at besleyip, Allah’ın koyduğu hukuku gözeten insan için at siperdir. Gösteriş için ve Müslümanlara düşmanlık için at besleyen kimsenin atı ise günah ve yükür.

Müsned’de “At üç çeşittir. Rahman için, insan için, şeytan için” rivâyeti vardır.¹¹⁸

29. Hadis

"جاء رجل الي النبي عليه السلام فقال اني أريد أن اعد فرسا يعني للغزو فقال رسول الله عليه السلام فاشتر إذا أدهم او كمتا اقرح أرثم فانها ميا من الخيل ثم اغرتسلم تغنم إن شاء الله تعالي"

“Bir adam Peygamberimize (a.s) geldi. Ben savaş için bir at almak istiyorum dedi. Bunun üzerine Peygamber (a.s) “O halde, siyah sakar, üst dudağı beyaz at al. Çünkü o, atın iyisidir. Sonra çalış, teslim al ve ganimet elde et inşallah.”

Dârimî hadisi Ebû Katade’den buna benzer şekilde rivâyet etmiştir. Bir adam Ya Rasûlullah (a.s) ben gerçekten bir at satın almak istiyorum, hangisini alayım?” dedi. Peygamber (a.s) şöyle buyurdu: “Üst dudağı beyaz, (üç ayağı) sekili, sağ ön ayağı sekisiz olan siyah bir at veya bu şekilde nişanlı olan yelesi ve kuyruğu siyah, dor bir at satın al ki, (savaşta) ganimet alasın ve kurtulasın (veya alışverişinde kazançlı çıkasın, savaşta da kurtulasın)¹¹⁹

Ebû Vehb el-Cüşemi ve Ebû Katade’den buna benzer hadisler rivâyet edilmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Buhârî, İtisam, 24; Cihad, 48; Menakip, 28; Tefsir sureti, 99; Müsakat, 18; Müslim, Zekat, 24; İbn Mâce, Cihad, 14 (2788); Muvatta, Cihad, 3; *Müsned*, I, 395; II, 262; IV, 69; V, 381; Nesâî, Hayl, 1 (3560, 3561).

¹¹⁸ *Müsned*, I, 395

¹¹⁹ Dârimî, Cihad, 35 (2433)

¹²⁰ Tirmizî, Cihad, 20 (1696, 1697); İbn Mâce, 14; Ebû Dâvûd, Cihad, 42 (2543, 2545); Nesâî, Hayl, 3 (3563); *Müsned*, V, 300; *Müstedrek*, II, 92

30. Hadis

“كان النبي عليه السلام يقول أغزوا والغزو حلو حضر قيل أن يكون ثماما ثم يكون
حطاما”

Peygamber (a.s) şöyle buyurdu:

“Gücünüz kuvvetiniz alınmadan çerçöp haline gelmeden önce cihad ediniz.
Böylece yardım olunursunuz ve çokça ganimet elde edersiniz.”

Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde bu sözün Hz. Ömer'e ait olduğu görülmektedir.
Hz. Ömer (r.a) şöyle dedi. “Gücünüz kuvvetiniz alınmadan, çerçöp haline gelmeden
önce cihat etmelisiniz. Böylece yardım olunursunuz ve çokça ganimet elde edersiniz.¹²¹
Cihad yapılış amacından çıktığında, mallar gasp edildiğinde, haramlar helal kabul
edildiğinde sizin sınırlarınızı (kendinizi kötülüklerden alıkoymanızı) korumanızı tavsiye
ederim.” Çünkü bu davranış sizin için en faziletli cihattır.”¹²²

Hadise bu anlamı verirken İbnü'l-Esir'in açıklamalarından faydalandık.¹²³ Bu
hadise merfu olarak ulaşılamamıştır. Hadis Hz.Ömer (r.a)'in sözüdür. Dolayısıyla
mevkuf bir haberdir.

31. Hadis

“تضرب الدابة علي النفار ولا تضرب على العثار”

“Huysuzluk yapıp kaçmaya teşebbüs ettiklerinde hayvanları dövün. Tökezleyip
düstüklerinde ise kaldırmak için onları dövmeyin.”

Hadis emir sıgasıyla ve cemi olarak İbn Ömer (r.a)'den rivâyet edilmiştir.
Anlam buna göre verilmiştir. Hadisi rivâyet eden râvilerden Abbad b. Kesir es-Sekafi
el-Basrî cerh edilmiştir.¹²⁴

¹²¹ Buradaki bir kelime net olarak yazılmadığı için okunamamıştır. Muhakkik diğer bir yazmada da böyle olduğunu göstermiştir. Elfiye –cd-sinde ise bu kelimenin atlandığını gördük. Şüphesiz bu, Elfiye gibi kapsamlı bir çalışmada bulunmaması gereken bir kusurdur.

¹²² Abdürrezzak, *Musannef*, V, 282-283 (9621)

¹²³ İbnü'l-Esir, *en-Nihaye fi-Ğaribi'l-hadis*, I, 159

¹²⁴ el-Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 149 (3090), İbn Adiy, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, V, 542 (1165), Zehebî, *Mizan*, III, 89 (4134)

32. Hadis

“لعن الله الفروج علي السروج”

“Eğerler üzerindeki kadınlara Allah lanet etsin.”¹²⁵

Ali el-Kârî (1014/1605) bu söz için aslı yoktur, demiştir.¹²⁶

33. Hadis

“أعلنوا الزفاف ولو بالدفاف”

“Defle de olsa düğünü ilan ediniz.”

Hadis, bu lafzıyla bulunamamıştır. Fakat anlamca buna yakın başka hadisler vardır.

“أعلنوا هذا النكاح واجعلوه في المساجد واضربوه عليه بالدفوف”

Aişe (r.a)’dan Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Bu nikah işini duyurunuz, onu mescidlerde yapın ve onun için def çalın.”¹²⁷

Tirmizî: “Bu babta bu hadis hasen-garib’tir” demiştir. Râviler arasındaki İsa b. Meymun el-Ensari’nin hadiste zayıf olduğu kaydedilmiştir.¹²⁸

“أعلنوا هذا النكاح واضربوه عليه بالغبال”

Aişe (r.a)’dan Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Nikah işini duyurunuz ve onun için def çalınız.” Bu hadiste –ğırbal- def yerine kullanılmıştır.¹²⁹

Bûsırî (840/1436) *Zevâid’de*: “İsnadında Halid b. İlyas Ebû’l-Heysem el-Adevi vardır. Onun zayıflığı üzerinde ittifak vardır. Hatta İbn Hıbban, Hâkim ve Ebû Said en-Nakkâş onun mevzû hadislerinin bulunduğunu söylemişlerdir, der.¹³⁰ Sahih olarak şu hadisler vardır.

¹²⁵ Ali el-Kârî, a.g.e., s. 277 (363)

¹²⁶ Ali el-Kârî, a.g.e., s. 277 (363)

¹²⁷ Tirmizî, Nikah, 6 (1089)

¹²⁸ Tirmizî, Nikah, 6 (1089)

¹²⁹ İbn Mâce, Nikah, 20 (1895)

¹³⁰ Busiri, *Zevâidü İbn Mâce*, s. 271 (634)

“فصل ما بين الحرام والحلال الدف والصوت”

Muhammed b. Hatib Peygamber (a.s)’dan şöyle rivâyet etti. “Helal (birleşme) ve haram (birleşme) arasındaki fark, evlenmekte def çalmak ve duyurmaktır.”¹³¹

Tirmizî: “Bu babta Aişe (r.a)’dan, Cabir (r.a)’den ve Rubeyyi’ binti Muavviz (r.a)’den hadisler vardır. Muhammed b. Hatib’in rivâyeti hasen-sahihtir. Muhammed b. Hatib küçük çocukken Peygamberimizi görmüştür” der.¹³² İbn Mâce ve Nesâî de Muhammed b. Hatib’ten rivâyet etmiştir.

Nikahın ilan edilmesiyle ilgili Müsned’de Abdullah b. Zübeyr (r.a)’den hadis rivâyet edilmiştir.¹³³

34. Hadis

“ولدت من النكاح لا من السفاح”

“Ben nikahtan dünyaya geldim, zinadan değil.”¹³⁴

İbn Hacer (852/1448) bu hadisle ilgili şu bilgiyi vermiştir: “Ben nikahtan dünyaya geldim, zinadan değil hadisini Taberânî ve Beyhakî Ebû’l-Huveyris, İbn Abbas yoluyla rivâyet etti. Bu hadisin senedi zayıftır. Hâris b. Ebi Üsâme ve Muhammed b. Sa’d Aişe (r.a)’den rivâyet ettiler. Ve bunun senedinde Vâkidî vardır. Abdürrezzak, İbn Uyeyne’den, Cafer b. Muhammed’den, babasından mürsel olarak buna yakın bir lafızla rivâyet etmiştir. İbn Adiy ve Taberânî *el-Mu’cemü’l-Evsat’ta* Ali b. Ebi Talib’ten mevsul olarak rivâyet etmiştir. Senedinde ihtilaf vardır. Beyhakî Enes’ten zayıf bir senetle rivâyet etmiştir.¹³⁵

İbn Kesir(774/1372) bu hadisin ceyyid bir tarikten geldiğini söylerken¹³⁶ Elbânî (1419/1999) hadis hakkındaki görüşünün “hasen liğayrihi” olduğunu belirtmiştir.¹³⁷ Hadis anlamca buna yakın farklı lafızlarla rivâyet edilmiştir.¹³⁸

¹³¹ Tirmizî, Nikah, 6; Nikah, 72 (1088); İbn Mâce, Nikah, 20 (1896)

¹³² Tirmizî, Nikah, 6 (1088)

¹³³ Müsned, IV, 5

¹³⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II, 263; İbn Hacer, *et-Telhîsü’l-Habîr*, III, 176 (1537)

¹³⁵ İbn Hacer, *et-Telhîsü’l-Habîr*, III, 176 (1537)

¹³⁶ İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II, 263

¹³⁷ Elbânî, *İrvâü’l-Ğalîl*, VI, 334 (1914)

35. Hadis

“الرضاع يغير الطباع”

“Süt tabiatı değiştirir.”¹³⁹

Aclûnî (h. 1162) şu bilgileri nakletmektedir: “Kudâî, İbn Abbas (r.a)’tan merfu olarak rivâyet etmiştir. Ebû’ş-Şeyh İbn Ömer’den rivâyet etmiştir ve İbnü’l-Ğaras zayıftır dedi. Münâvî ise münker demiştir.”¹⁴⁰

36. Hadis

“إنما الرضاعة من المجاعة”

“Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı olur.”¹⁴¹

Hadisi Aişe annemiz rivâyet etmiştir. O’nun anlattığına göre Peygamber (a.s) bu sözü şu olay üzerine söylemiştir. Aişe annemiz anlatıyor. Yanımda bir adam varken Rasûlullah (a.s) içeri girdi. Peygamber (a.s)’in yüzünün rengi değişti. Sanki o bundan hoşlanmamıştı. O zaman ben; “O gerçekten benim süt kardeşimdir” deyince bana, O, şöyle buyurmuştu. “Kardeşlerinizin kim olduğuna iyi bakın. Zira kendisiyle süt kardeşliği (yani) evlenme haramlığı meydana gelen süt emme, sadece bebekken açlığı gidermek için yapılandır.”¹⁴²

37. Hadis

“الطلاق يمين الفساق”

“Talak fasıkların yeminidir.”¹⁴³

Ali el-Kârî (1014/1605) hadisle ilgili şu bilgiyi vermektedir. Mâliki kitaplarının bir kısmında geçmektedir. Sehâvî (902/1496) “Merfu olarak hadise vakıf olamadım, ben

¹³⁸ Ali el-Müttakî, a.g.e., XI, 429-430 (32014-32017); *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 256; Elbânî, *İrvâü'l-Ğalîl*, VI, 329 – 334 (1914)

¹³⁹ Ali el-Müttakî, a.g.e., VI, 270 (15656); Aclûnî, a.g.e., I, 431 (1388), Kudâî, *Şihâbü'l-Ahbar*, 39 s. (23)

¹⁴⁰ Aclûnî, a.g.e., I, 431 (1388)

¹⁴¹ Buhârî, Nikah, 22; Müslim, Rada, 32; Nesâî, Nikah, 51 (3310); Ebû Dâvûd, Nikah, 8 (2058); İbn Mâce, Nikah, 37 (1945); Dârimî, Nikah, 52 (2261); *Müsned*, VI, 94

¹⁴² Buhârî, Nikah, 22; Müslim, Rada, 32; Ebû Dâvûd, Nikah, 8; İbn Mâce, Nikah, 37; Nesâî, Nikah, 51; *Müsned*, VI, 94

¹⁴³ Ali el-Kârî, a.g.e., s. 241 (270); Aclûnî, a.g.e., II, 40 (1660)

hadisin müdrec olduğunu zannediyorum” demiştir. Ali el-Kârî İbn Asâkir’in merfu olarak rivâyet ettiği “Mümin talak üzerine yemin etmez ve ancak münafık talak üzerine yemin edilmesini ister” hadisinin manası bu hadisi kuvvetlendirir, demiştir.¹⁴⁴

38. Hadis

“إنما الطلاق لمن أخذ بالساق”

“Boşama hakkı ancak kadının bacağına tutan (kocasın)a aittir.”¹⁴⁵

Hadis İbn Abbas, İkrime ve İsmet b. Mâlik’ten rivâyet edilmiştir.

Hadisin sebebi vürudu şudur. Rasûlullah (a.s)’a bir adam geldi dedi ki: “Benim efendim cariyesiyle beni evlendirdi. O şimdi beni ondan ayırmak istiyor. Bunun üzerine Peygamber (a.s) minbere çıktı ve şöyle dedi. “Sizden birine ne oluyor da kölesiyle cariyesini evlendiriyor da sonra o ikisini ayırmak istiyor. Boşama hakkı ancak kadının bacağına tutan (kocasın)a aittir.”¹⁴⁶

Azimâbâdi (1353/1934) şu bilgiyi vermektedir: “İbn Abbas ve İkrime’den rivâyet edilen hadisin senedinde İbn Lehîa vardır. Ve o zayıftır.” İbn Kayyım (h. 751), İbn Abbas’ın hadisinin senedinde zayıf olan İbn Lehia olsa bile Kuran bu hadisi kuvvetlendirmektedir ve insanlar onunla amel etmektedirler, der. İbn Kayyım Kuran’daki “Mümin kadınları nikahladıktan sonra onları boşadığınızda” (33/Ahzab, 49) ve “kadınları boşadığınızda” (2/Bakara, 231) ayetlerini kastetmiştir. (Bu ayetler boşama hakkının erkeklere ait olduğunu göstermektedir.)¹⁴⁷

İbn Hacer (852/1448); İsmet b. Mâlik hakkında: “Dârakutnî, Taberânî ve başkalarının ondan hadis rivâyet ettiklerini ve onun rivâyetlerinde çok zayıf olan Fadl b. Muhtar’ın olduğunu belirtmiştir.”¹⁴⁸

Zehebî (748/1347), Fadl b. Muhtar’ın hadisleri hakkında Ebû Hatim’in, Ezdî’nin ve İbn Adiy’in “münker” dediklerini yine İbn Adiy’in onun hadislerinin geneline tâbi olunmaz dediğini belirtmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Ali el-Kârî, a.g.e, s. 241-242

¹⁴⁵ İbn Mâce, Talak, 31; Dârakutnî, *Sünen*, IV, 37-38

¹⁴⁶ İbn Mâce, Talak, 31; Dârakutnî, *Sünen*, IV, 37-38

¹⁴⁷ Dârakutnî, *Sünen*, IV, 37-38

¹⁴⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyîzi’s-Sahâbe*, III, 482 (5552)

39. Hadis

“لعن الله كل ذواق مطلق”

“Zevk için çok boşayanlara Allah lanet etsin.”

Bu lafızla bir hadis bulunmamıştır. Fakat anlamca buna yakın hadisler vardır.

Ebû Musa el-Eşari (r.a)’den Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Kadınları ancak şüpheden dolayı boşayın. Çünkü Allah zevk için boşanan erkekleri ve kadınları sevmez.”¹⁵⁰

Heysemî hadisle ilgili şu bilgiyi vermektedir. “Bezzar’ın senetlerinin birinde bulunan İmran el-Kattan hakkında Ahmed ve İbn Hıbban sika derken Yahya b. Saïd ve başkaları onun zayıf olduğunu söylemişlerdir.”¹⁵¹

Taberânî’nin rivâyet ettiği hadisin senedinde Amr b. Kays vardır. Amr b. Kays’tan ise sadece Muhammed b. Abdülmelik rivâyet etmiştir. Ondan da sadece Vehb b. Bekiyye rivâyet etmiştir.¹⁵²

Ebû Hureyre (r.a)’den Deylemî merfu olarak şu hadisi rivâyet etmiştir. “Evlenin, boşanmayın çünkü Allah zevk için boşanan erkek ve kadınları sevmez.”¹⁵³

Bu konuyla ilgili hadisler hakkında Ali el-Kârî ve Aclûnî’nin eserlerine bakılabilir.¹⁵⁴

40. Hadis

“لا طلاق ولا عتاق في اغلاق”

“Zorlama (öfke) halinde ne boşama olabilir ne de (köle ve cariyeyi) azad etmek.”

¹⁴⁹ Zehebi, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 278 (6750)

¹⁵⁰ Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsât*, VIII, 412 (7844); Bezzar, *Müsned*, VIII, 70-71 (3066); Heysemî, *Mecmeü'z-Zevaid*, IV, 335

¹⁵¹ Heysemî, a.g.e., IV, 335

¹⁵² Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsât*, VIII, 412

¹⁵³ Deylemî, a.g.e., II, 51 (2294)

¹⁵⁴ Aclûnî, a.g.e., II, 346 (2979), Ali el-Kârî, *Esrâr*, s. 147 (91)

Aişe (r.a)'den rivâyet edilen bu hadis Ebû Dâvûd, Müsned ve İbn Mâce'de geçmektedir.¹⁵⁵

Ebû Dâvûd dedi ki: “Öyle zannediyorum ki el-ğalâk öfke demektir.”¹⁵⁶

B. İkinci Kırk Hadis

1. Hadis

“يسروا ولا تعسروا وبشروا ولا تنفروا”

“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.”

Bu konuda Ebû Musa el-Eşari (r.a) ve Enes b. Mâlik (r.a)'ten hadis rivâyet edilmiştir.¹⁵⁷

Bazı rivâyetlerde - بشروا - (beşşiru) yerine - سكنوا - (sekkinû) lafzıyla rivâyet edilmiştir.

2. Hadis

“إطلع في القبور فاعتبر في النشور”

“Kabirdekilere bak, tekrar dirilmek için ibret al.”¹⁵⁸

Bu hadis Enes bin Mâlik (r.a)'ten rivâyet edilmiştir. Hadis bütün rivâyetlerde -vav- harfiyle (واعتبر) gelmiştir. Bu hadisi Peygamber (a.s) şu olay üzerine söylemiştir. Bir adam Peygamber (a.s)'e geldi ve kalbinin katılığından şikayet etti. Peygamber (a.s) de: “Kabirdekilere bak, tekrar dirilmek için ibret al” buyurdu.¹⁵⁹

İbn Hacer (852/1448) hadisin râvilerinden Mekki b. Umeyr hakkında, Ukaylî (323/934)'nin “O meçhuldür ve hadisi mahfuz değildir” dediğini bildirmiştir. Yine İbn Hacer (852/1448), hadisi Beyhakî'nin *Şuâbü'l-İmân*'da rivâyet ettiğini ve Beyhakî'nin

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, Talak, 8 (2193); *Müsned*, VI, 276; İbn Mâce, Talak, 16 (2046)

¹⁵⁶ Ebû Dâvûd, Talak, 8 (2193. hadisin açıklamasıyla ilgili dipnotta)

¹⁵⁷ Buhârî, İlim, 11; Edeb, 80; Müslim, Cihad, 6-8; *Müsned*, III, 131, 209; IV, 399, 412

¹⁵⁸ Ali el-Müttakî, a.g.e., XV, 646 (42553); XV, 761,762 (42999); Deylemî, a.g.e., I, 434 (1767); Zehebi, *Mizânü'l-İtidâl*, V, 201 (8353); İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 88 (314), Aclûnî, a.g.e., I, 139 (400)

¹⁵⁹ Ali el-Müttakî, a.g.e., XV, 761, 762 (42999)

“bu hadis münkerdir ve râvi Mekki b. Umeyr, Kudeymi’den rivâyet etmiştir, O da (Kudeymi) meçhuldür” dediğini belirtmiştir.¹⁶⁰

Bu hadisi rivâyet eden râvilerden biri olan el-Kudeymi’nin yalancılıkla, uydurmacılıkla itham olunduğunu ve güvenilir bir râvi olmadığını Zehebî’nin verdiği bilgilerden anlıyoruz.¹⁶¹

3. Hadis

“إذ اتحيرتم في الأمور فاستعينوا من أصحاب القبور”

“İşlerde acze düşüp kararsız kaldığınızda kabir ehlinde yardım isteyin.”

Aclûnî (1162/1748) bu rivâyet için “İbn Kemal Paşa’nın *el-Erbain* adlı eserinde böyledir.” diyerek haberi eserinde zikretmekle yetinmiştir.¹⁶²

Âlûsî (1270/1853) hadisin mevzu olduğunu, âriflerin icmasıyla bu hadisin Peygamber (a.s)’e atılan bir iftira olduğunu, âlimlerden hiçbirinin bu hadisi rivâyet etmediğini ve güvenilir hadis kitaplarında böyle bir şeyin bulunmadığını söylemiştir.¹⁶³

Ali el-Kârî (1014/1605) Şerhu Müsned-i Ebi Hanife’de denildi ki lafzıyla zikretmiştir. Kullandığı bu ifadeyle o, rivâyetin hadis olmadığına işaret etmelidir.¹⁶⁴

4. Hadis

“روى عن النبي (ص) أنه نهى عن التجصيص والتقصيص”

“Rasûlullah (a.s) (kabirleri) alçılama ve kireçlemeyi yasakladı.”

Hadis benzer lafızlarla Cabir b. Abdullah (r.a)’tan rivâyet edilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁰ *Lisânü’l-Mizân*, VI, 88 (314)

¹⁶¹ Zehebi, *Mizânü’l-İtidâl*, V, 199-201 (8353)

¹⁶² Aclûnî, a.g.e., I, 85 (213)

¹⁶³ Alusi, *Ruh’ul-Meâni*, VI, 125 -128

¹⁶⁴ Ali el-Kârî, *Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe*, s. 227; Bu hadisin mevzû bir hadis olduğuna dair geniş bilgi için bkz. Güler, Zekerîya, “*Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri*”, (İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, *Tasavvuf*, yıl:4, sayı:10, 2003), s. 81-82 s., 81, 82.

¹⁶⁵ Müslim, *Cenaiz*, 94; Tirmizî, *Cenaiz*, 58 (1052); Nesâî, *Cenaiz*, 96-98 (2025 – 2027); İbn Mâce, 43, (1562,1563); *Müsned*, III, 295; VI, 299.

Hadis en kapsamlı şekilde Tirmizî’de geçmektedir. Rasûlullah (a.s) “Kabirleri kireçlemeyi, taşlarına yazı yazmayı, kabirlerin üzerine bina yapmayı ve kabirleri çığnemeyi yasakladı.”¹⁶⁶

Tirmizî bu hadisin hasen-sahih olduğunu ve Cabir (r.a)’den birden çok vecihten rivâyet edildiğini bildirmiştir.¹⁶⁷

5. Hadis

“أهل الكفور أهل القبور”

“Köy halkı kabir ehli gibidir.”

Müslim şerhinde bu sözün Hz.Ömer (r.a)’e ait olduğu görülmektedir.¹⁶⁸

Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır. Muhteva olarak buna yakın hadisler Sevban (r.a) ve Ebû Said el-Hudri (r.a)’den rivâyet edilmiştir.

Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu. “Köylerde konaklamayın, çünkü köyler kabir ehlinin yerleri gibidir.”¹⁶⁹

İbnü’l-Esir (606/1209), köylülerin şehirleri, toplumları görmedikleri için ve onlardan habersiz oldukları için ölüye benzetildiğini söylemiştir.¹⁷⁰

Köy halkı şehirlerden ve ilim ehlinden uzaktırlar, cehalet onlar arasında çok fazladır ve bidat onlar arasında süratli bir şekilde yayılır. Bu yüzden köy ehli kabirlere benzetilmiştir.

6. Hadis

“دفن البنات من المكرمات”

“Kızları toprağa gömmek, cahiliyette iyi sayılan huylardandır.”¹⁷¹

¹⁶⁶ Tirmizî, *Cenaiz*, 58 (1052)

¹⁶⁷ Tirmizî, *Cenaiz*, 58 (1052)

¹⁶⁸ Nevevi, *Şerhu Sahih-i Müslim*, VIII, 204

¹⁶⁹ Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsât*, V, 433 (4848); *Feyzü'l-Kadir*, VI, 401; Heysemî, a.g.e., VIII, 105; Deylemî, a.g.e., V, 46 (7415), Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, II, 38 (579)

¹⁷⁰ İbnü'l-Esir, *Nihâye*, IV, 29

¹⁷¹ Ali el-Müttakî, a.g.e., XVI, 449 (45377); Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, III, 533 (4299); İbnü'l-Cevzî, *Mevzûat*, III, 548 (1777); Aclûnî, a.g.e., I, 407, (1308); Kudâî, *Şihâb*, s. 72 (176), Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, V, 209; VII, 245; Elbânî, *Zaîfe*, I, 220-221 (185-186)

Bu hadis İbn Ömer ve İbn Abbas (r.a.)'den rivâyet edilmiştir. İbn Abbas (r.a) anlatıyor. Rasûlullah (a.s) Osman b. Affan'ın hanımı olan kızı Rukiyye'yi taziye için ziyaret ettiğinde elhamdülillah demiş ve bu sözü söylemiştir.¹⁷²

Suyûtî (911/1505) hadis için sahih derken, Münâvî (1030/1622) ise uydurma olduğunu belirtmiştir.¹⁷³

İbnü'l-Cevzî (597/1200); râvilerden Humejd b. Hammad'dan, Muhammed b. Mamer rivâyetinde tek kalmıştır ve İbn Adiy'in "Humejd sika insanlardan münker hadisler rivâyet ederdi" dediğini nakletmektedir.¹⁷⁴

Elbânî (1419/1999) hadisin mevzu olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵

7. Hadis

“أولادنا أكبادنا”

“Çocuklarımız ciğerparelerimizdir.”¹⁷⁶

Aclûnî, Kemalpaşazâde'nin kırk hadisini kaynak göstererek Peygamber (a.s)'ın Hasan ve Hüseyin'i kucağına aldığında bu sözü söylediğini nakletmiştir.¹⁷⁷

8. Hadis

“لا يتم بعد الحلم”

“Ergenlikten sonra yetimlik yoktur.”

Hadisi Ali b. Ebi Talib (r.a), Enes b. Mâlik (r.a) ve Hanzala (r.a) rivâyet etmişlerdir.¹⁷⁸

Ebû Dâvûd'da hadisin şu şekilde devamı da vardır. “Gece ve gündüz susmak da yoktur.”

¹⁷² Ebû Nuaym, a.g.e., V, 209

¹⁷³ Münâvî, a.g.e., III, 533

¹⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûat*, III, 550

¹⁷⁵ Elbânî, *Zaîfe*, I, 220-221 (185-186)

¹⁷⁶ Aclûnî, a.g.e., I, 262 (816)

¹⁷⁷ Aclûnî, a.g.e., I, 262 (816)

¹⁷⁸ Ebû Dâvûd, *Vesaya* 9 (2873), Abdürrezzak, *Musannef*, VI, 416 (11450); Ali el-Müttakî, a.g.e., III, 178 (6045-6046); Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 219; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 216

Hattabi şü bilgiyi vermektedir. Cahiliye’de müşriklerin susarak yaptıkları bir ibâdetleri vardı. Onlardan biri gece ve gündüz itikafa giriyordu. Susuyor ve konuşmuyordu. Bundan nehyolundular, Allah’ı zikretmekle ve hayır konuşmakla emrolundular.¹⁷⁹

9. Hadis

“العلم فى الصغر كالنقش على الحجر”

“Küçükken ilim öğrenmek taşa işlemek gibidir.”¹⁸⁰

Beyhakî (458/1065) bu sözü Hasan Basri’nin sözü olarak rivâyet etmiştir.¹⁸¹ Aclûnî de İbn Abdi’l-Berr’in Hasan Basri’nin sözü olarak rivâyet ettiğini bildirmiştir.¹⁸²

Aclûnî (1162/1748) ve Suyûtî(911/1505), “Taberânî’nin *el-Câmiü’l-Kebir*’de zayıf bir senetle merfu olarak şöyle rivâyet ettiğini bildirmişlerdir. Ebû’d-Derda (r.a)’den Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Küçükken öğrenenin misali taşa işleyen gibidir. Büyükken öğrenenin misali ise suya yazan gibidir.”¹⁸³

Beyhakî (458/1065) benzer lafızla İsmail b. Rafi’den merfu olarak rivâyet etmiştir. Fakat hadis munkatıdır.¹⁸⁴

10. Hadis

“شيب و عيب”

“Yaşlı olmasına rağmen utanmazdır.”¹⁸⁵

Ali el-Kârî (1014/1605) “bu sözün dayanağı yoktur” demiştir.¹⁸⁶

Necmi “yaşlı insanı azarlamak için söylenen bir sözdür, hadis değildir” demiştir.¹⁸⁷ Sehâvî (902/1496), bu sözün yaşlı olmasına rağmen kendisini kötülükten

¹⁷⁹ Ebû Dâvûd, Vesaya, 9 (2873)

¹⁸⁰ Aclûnî, a.g.e., II, 66 (1757); Suyûtî, *ed-Dürerü’l-Müntesira*, s. 145 (303)

¹⁸¹ Beyhakî, *el-Medhal*, I, 375 (640)

¹⁸² Beyhakî, *el-Medhal*, I, 375; Aclûnî, a.g.e., II, 66 (1757)

¹⁸³ Aclûnî, a.g.e., II, 66 (1757), Suyûtî, *ed-Dürerü’l-Müntesira*, s. 145 (303)

¹⁸⁴ Beyhakî, *Medhal*, I, 375 (641)

¹⁸⁵ Aclûnî, a.g.e., II, 16-17 (1575); Ali el-Kârî, *el-Esrar*, s. 231 (252)

¹⁸⁶ Ali el-Kârî, *el-Esrar*, s. 231 (252)

¹⁸⁷ Aclûnî, a.g.e., II, 16-17 (1575)

alıkoymayan insan için söylendiğini belirtmiştir.¹⁸⁸ Ebû Yezid'den şöyle bir olay anlatılır. Bir gün aynada yüzünü gördü ve şöyle dedi: “Yaşlılık ortaya çıktı, ayıplık gitmedi ve gelecekte ne olacağını bilmiyorum.”¹⁸⁹

Bu şekilde bir hadis tesbit olunamamıştır. Yukarıdaki bilgiler ışığında bu sözün hadis olmadığını görmekteyiz.

11. Hadis

“المرء عورة”

“Kadın avrettir.”

Bu hadis, birinci kırk hadisin yirmi yedinci hadisinin aynısıdır. Hadisle ilgili bilgi orada verilmiştir.

12. Hadis

“ليس منا من حلق أو سلق”

“(Musibet anında) saçını başını yolan, bağırarak ağlayan bizden değildir.”

Hadis haraka (خرق) kelimesiyle birlikte Ebû Musa el-Eşari (r.a)’den rivâyet edilmiştir.¹⁹⁰

Haraka elbiseyi yırtmak manasına gelmektedir. Hadisin baş kısmı bazı rivâyetlerde “bizden değildir” bazı rivâyetlerde ise “Rasûlullah (a.s)’tan uzaktır” şekliyle başlamaktadır.

Yine hadisin bazı rivâyetlerinde Ebû Mûsa'nın başından geçen bir olay üzerine hadisi rivâyet ettiğini görüyoruz. Ebû Bürde anlatıyor. Ebû Mûsa (r.a) şiddetli bir hastalığa yakalandı ve bayıldı. Karısı çığlık attı. Ebû Musa baygın olduğu için cevap veremedi fakat ayılınca şöyle dedi: “Allah ve Rasûlullah (a.s)’ın hoşlanmayıp uzak

¹⁸⁸ Sehâvî, *el-Mekâsîdül-Hasene*, s. 257 (608)

¹⁸⁹ Aclûnî, a.g.e., II, 16-17 (1575); Ali el-Kârî, *el-Esrar*, s. 231 (252)

¹⁹⁰ Müslim, İman, 167; Ebû Dâvûd, Cenaiz, 24-25 (3130); Nesâî, Cenaiz, 18 (1859); *Müsned*, IV, 396

durduğu kimselerden ben de uzağım. Çünkü o, haykırarak ağlayan, saçını başını yolan ve üstünü yırtan kadınlardan uzak olmuştur.”¹⁹¹

13. Hadis

”تهي النبي (ص) عن المكامة والمكامة“

“Peygamber (a.s) erkeğin erkekle çıplak bir halde, kadının kadınla çıplak bir halde ve bir örtü içinde yatmalarını yasakladı.”

Hadis Ebû Reyhane (r.a)’den uzun bir şekilde rivâyet edilmiştir. Bu hadiste Rasûlullah (a.s) on şeyi yasaklamıştır. Konumuz hadisi de bu hadisin bir bölümünü oluşturmaktadır.¹⁹²

14. Hadis

”ان النبي (ص) نهى عن بيع العنب حتي يسود وعن بيع الحب حتي يشتد“

“Rasûlullah (a.s) kararmadıkça üzümü, sertleşmedikçe buğdayı (taneyi) satmaktan nehyetti.”

Hadisi Enes b. Mâlik (r.a) rivâyet etmiştir.¹⁹³

Tirmizî “Bu hadis hasen-ğaribdir. Onu merfu olarak yalnız Hammad b. Seleme’nin rivâyetinden bilmekteyiz” demiştir.¹⁹⁴

15. Hadis

”عليكم بالعدس فإنها مبارك مقدس“

“Mercimek yemenizi tavsiye ederim. Çünkü o, mübarek bir yemektir.”¹⁹⁵

¹⁹¹ Buhârî, Cenaiz, 38; Müslim, İman, 167; İbn Mâce, Cenaiz, 52 (1586); Nesâî, Cenaiz, 18-20 (1859-1861); *Müsned*, IV, 396,404,416; Ebû Dâvûd, Cenaiz, 24,25 (3130)

¹⁹² Nesâî, Zinet, 20, (5088); Dârimî, İstizan, 20 (2651); *Müsned*, IV, 134

¹⁹³ Ebû Dâvûd, Büyü, 22 (3371); Tirmizî, Büyü, 15 (1228); İbn Mâce, Ticaret, 32 (2217); *Müsned*, III, 221, 250

¹⁹⁴ Tirmizî, Büyü, 15 (1228)

¹⁹⁵ İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 113 (1325); Suyûtî, *Leâli*, II, 212

Bu rivâyet Ali b. Ebi Talib (r.a)'den rivâyet edilmiştir. Rivâyetin devamında “O (mercimek), kalbi yumuşatır ve gözyaşını çoğaltır” kısmı da vardır. İbnü'l-Cevzî (597/1200) bu hadisin mevzu olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁶

Suyûtî (911/1505) hadisin mevzu olduğunu ve bu konuda sahih bir hadisin olmadığını söylemiştir.¹⁹⁷

Abdullah b. Mübarek (181/797) “bu söz bildircin eti ve kudret helvasına karşı mercimeği tercih eden Yahudilere benzeyen kişiler tarafından uydurulmuştur” der.¹⁹⁸

16. Hadis

“مَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً”

“Allah, indirdiği her hastalığın şifasını da indirmiştir.”

Hadisi Ebû Hureyre (r.a) ve Abdullah b. Mesud (r.a) rivâyet etmişlerdir.¹⁹⁹

Aynı anlamda farklı lafızlarla gelen hadisler de vardır. “Allah yaşlılık dışında her hastalığın devasını vermiştir.” Allah hastalığı ve devayı indirmiştir. Her hastalık için bir deva indirmiştir. Tedavi olunuz. Haramla tedavi olmayınız” anlamında hadisler vardır.²⁰⁰

Bu konuda Zeyd b. Eslem, Cabir b. Abdillâh, Üsâme b. Şerik, Ebû'd-Derdâ ve Abdullah b. Mesud (r.a.)'den hadis rivâyet edilmiştir.

17. Hadis

“الزكام أمان من الجرام”

“Nezle olmak, cüzzamdan bir emandır.”²⁰¹

Hadis aynı anlamda Enes b. Mâlik ve Adese b. Umeyr (r.a)'den rivâyet edilmiştir.²⁰²

¹⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 113 (1325)

¹⁹⁷ Suyûtî, *Leâli*, II, 212; Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Müntesira*, s. 199 (477)

¹⁹⁸ Ali el-Kârî, *Esrar*, s. 408

¹⁹⁹ Buhârî, *Tıb*, 1; İbn Mâce, *Tıb*, 1 (3438-3439); *Müsned*, I, 377,453; Ali el-Müttakî, a.g.e., X, 7 (28098)

²⁰⁰ Müslim, *Selam*, 69; Ebû Dâvûd, *Tıb*, 1 (3855); Tirmizî, *Tıb*, 2 (2038); İbn Mâce, *Tıb*, 1 (3436);

Muvatta, *Ayn* 12

²⁰¹ Kurtubî, a.g.e., II, 372

İbnü'l-Cevzî (597/1200) bu hadis için “mevzu” demiştir.²⁰³

İbn Hacer (852/1448) râvilerden Yahya b. Zehdem hakkında İbn Hıbban'ın “O babasından uydurma hadisler rivâyet ederdi” sözünü naklettikten sonra hadisin “batıl” olduğunu söylemiştir.²⁰⁴

İbn Adiy (365/975) “Ben Yahya b. Zehdem'den hadis rivâyet edilmesinde bir sakınca görmüyorum” demiştir.²⁰⁵

18. Hadis

“عليكم بالبان البقر فإنها تؤم من كل الشجر”

“Siz inek sütü içmelisiniz. Çünkü o süt, her türlü (şifayı) bünyesinde taşıyan otlardan meydana gelir. İnek her ağaçtan beslenir.”²⁰⁶

Hadisi Tarık b.Şihab (r.a) ve Ebû Musa el-Eşari (r.a) rivâyet etmişlerdir.

Hâkim (405/1014) “hadisin senedinin sahih olduğunu, Buhârî ve Müslim'in hadisi tahrir etmediklerini” söylüyor.²⁰⁷

Heysemî (807/1404), hadisi Bezzâr'ın rivâyet ettiğini, senedinde Muhammed b. Seyyar'ın bulunduğunu ve onun güvenilir olduğunu, birden çok kişinin onu zayıf gördüklerini, hadisin diğer râvilerinin ise sıkâ olduğunu belirtmiştir.²⁰⁸

19. Hadis

“راس الداء الامتلاء وراس الدواء الإحتماء”

“Hastalığın baş sebebi çok yemektir, en iyi deva ise perhizdir.”

Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır.

²⁰² Deylemî, a.g.e., I, 36 (7383); I, 550 (9056); İbnü'l-Cevzî, *Mevzûat*, III, 488 (1713), İbn Hacer, *Lisan*, VI, 255 (900); İbn Adiy *el-Kâmil*, IX, 101 (2140)

²⁰³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûat*, III, 488-499 (1713)

²⁰⁴ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 255 (900)

²⁰⁵ İbn Adiy, a.g.e., IX, 104 (2140)

²⁰⁶ *Müsned*, IV, 315; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 403; Heysemî, *Mecmeü'z-Zevaid*, V, 85; Elbânî, *es-Sahîha*, IV, 582-585 (1943)

²⁰⁷ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 403

²⁰⁸ Heysemî, *Mecmeü'z-Zevaid*, V, 85

20. Hadis

“ترك الغداء مسقمة وترك العشاء مهزمة”

“Sabah yemeğini terk etmek hastalık sebebidir. Akşam yemeğini terk etmek ise ihtiyarlık sebebidir.”

Hadis, Enes b.Mâlik (r.a)’ten buna yakın bir şekilde rivâyet edilmiştir.

“Bir avuç kötü hurma ile de olsa akşam yemeğini yiyiniz. Çünkü akşam yemeğini terk etmek ihtiyarlık sebebidir.”²⁰⁹

Tirmizî, “Bu hadisin münker olduğunu ve sadece bu vecihten bilindiğini naklettikten sonra râvilerden Anbese’nin hadiste zayıf görüldüğünü ve Abdü’l-Melik b. Allak’ın ise meçhul olduğunu söylemiştir.²¹⁰

Elbânî (1419/1999), hadisin zayıf olduğunu ve râvilerden Anbese hakkında Ebû Hatim ve Zehebî’nin hadis uydurdu dediğini bildirmiştir.²¹¹

21. Hadis

“إذا حضر العشاء وحضرت العشاء فابدؤا بالعشاء”

“Yemek hazır olduğunda ve yatsı namazı vakti girdiğinde önce yemeğe başlayın.”

Şevkânî (1250/1834), Iraki’nin Tirmizî’ye yaptığı şerhte bu hadisi rivâyet ettiğini ve “yatsı namazıyla ilgili bu rivâyet için aslı yoktur dediğini belirtmiştir.²¹²

Hadis aynı anlama gelen farklı kelimelerle rivâyet edilmiştir. Ulaşabildiğimiz hadislerde yatsı namazı rivâyetine rastlanamamıştır. Çoğunlukla herhangi bir namaz vakti belirtilmeden “Yemek hazır olduğunda namaz vakti de girdiğinde önce yemeğe

²⁰⁹ Tirmizî, *Etıme*, 46(1856); Suyûtî, *Leâli*, II, 255; Elbânî, *Zaife*, I, 148 (116); Ali el-Kârî, *Esrar*, s. 172 (136); Kudâî, *Şihâb*, s. 149 (484); Ali el-Müttakî, a.g.e., X, 46, 28289; Aclûnî, a.g.e., I, 308 (995); Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, s. 150 (469)

²¹⁰ Tirmizî, *Etıme*, 46(1856)

²¹¹ Elbânî, *Zaife*, I, 148 (116)

²¹² Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, s. 150 (468)

başlayın” şeklinde gelmiştir.²¹³ Bazı rivâyetlerde ise akşam namazı şeklinde geçmektedir.²¹⁴

Bu hadislerin sonunda “yemekte acele etmeyin” veya “yemeğini bitirinceye kadar acele etmesin” ilavesi de vardır. Ebu'd-Derda (r.a) şöyle demiştir: “Kişinin namazının kabul olması ve kalbinin huzuru için, önce ihtiyaçlarını gidermesi, onun anlayışlı olmasındandır.”²¹⁵

22. Hadis

“إنهسوا اللحم فإنه أهنا وأمرأ وأبرأ”

“Eti dişinizle kopararak yiyiniz. Çünkü bu daha lezzetli, daha kolay, hastalıklardan uzak olma yönünden daha iyidir.”

Bu konuda Aişe (r.a) ve Safvan b. Ümeyye (r.a)'den hadis rivâyet edilmiştir.²¹⁶

Hadis ilk bölümüyle şu şekilde rivâyet edilmiştir. Aişe (r.a)'dan Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Eti bıçakla kesmeyin, çünkü o acemlerin adetidir. Onu dişinizle kopararak yiyiniz. Bu daha kolay ve daha lezzetlidir.”²¹⁷

Ebû Dâvûd “bu hadis kuvvetli değildir” demiştir.²¹⁸

Abdullah b. Haris anlatıyor. Babam beni evlendirdiğinde düğünümde bazı insanları davet etti. Davet ettiği insanlar arasında Safvan b. Ümeyye de vardı. Safvan (r.a) şöyle dedi. Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Eti dişinizle kopararak yiyiniz. Çünkü bu daha lezzetli ve daha kolaydır.”²¹⁹

Tirmizî (279/892): “Bu hadisi ancak Abdülkerim'in rivâyet ettiği hadis olarak bilmekteyiz. Bazı ilim ehli ise Abdülkerim'i eleştirdi” demiştir.²²⁰

Hadisin son kelimesi olan ebrae (أبرأ) kelimesinin geçtiği bir rivâyet bulunamamıştır.

²¹³ Buhârî, Ezan, 42; Etıme, 58; Müslim, Mesacid, 64-66; Dârimî, Salat, 58 (1284-1285); Ebû Dâvûd, 10 (3757)

²¹⁴ Buhârî, Ezan, 42; Müslim, Mesacid, 64

²¹⁵ Buhârî, Ezan, 42

²¹⁶ Müsned, III, 400; VI, 465; Ebû Dâvûd, Etıme, 20 (3778-3779); Tirmizî, Etıme, 32 (1835)

²¹⁷ Ebû Dâvûd, Etıme, 20 (3778)

²¹⁸ Ebû Dâvûd, Etıme, 20 (3778)

²¹⁹ Ebû Dâvûd, Etıme, 20 (3779); Tirmizî, Etıme, 32 (1835)

²²⁰ Tirmizî, Etıme, 32 (1835)

23. Hadis

“صوفها رياش وسمنها معاش”

“Koyunun yünü elbisedir, yağı ise yaşam kaynağıdır.”

Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır.

24. Hadis

“إن يكن في شيء شفاء من العلل ففي شرطة حجام أو شربة من العسل”

“Eğer devalardan herhangi bir şeyde şifa olacaksa, neşter aletini vurmakta ve bal şerbetini içmektedir.”

Hadisi İbn Abbas, Cabir b. Abdullah ve Ukbe b. Amir (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Hadisin devamında “Yahut ateşle dağlamaktır. Fakat ben dağlamayla tedaviyi sevmiyorum” ziyadesi vardır.²²¹

Hadis benzer lafızlarla ve ilavelerle şu şekilde rivâyet edilmiştir. “Şifa şu üç şeydedir. Bal şerbetini içmek, neşter aletini vurmak ve ateş ile dağlamak. Fakat ümmetimi ateşle dağlamaktan men ederim.”²²²

25. Hadis

“ان من القرف التلف”

“Hastalığın (vebanın) yaklaşması helak sebebidir.”

Hadis Ferve b. Müseyk'den rivâyet edilmiştir.²²³ Peygamber (a.s) bu hadisi şu konuşma üzerine söylemiştir. Ferve b. Müseyk Peygamber (a.s)'a “Ya Rasülallah (a.s). Bizim Ebyen denilen verimli, ziraat arazimize şiddetli veba hastalığı musallat oldu” dedi. Bunun üzerine Rasülullah (a.s) “Orayı bırak çünkü hastalığın yaklaşması helak sebebidir” buyurdu.²²⁴

²²¹ Buhârî, Tıb, 4; Müsned, VI, 401; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevaid*, 90-91; Ebu Ya'la el-Mavsili, *Müsned*, III, 300 (1765)

²²² Buhârî, Tıb, 3; İbn Mâce, Tıp, 23 (3491)

²²³ Abdürrezzak, *Musanef*, XI, 149 (20162); Buhârî, *et-Târihü'l-Kebir*, VIII, 286 (3024); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 583 (19582)

²²⁴ Abdürrezzak, *Musanef*, XI, 148-149 (20162); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 583 (19582)

26. Hadis

“لا يغنى حذر من قدر”

“Sakınmak kadere fayda vermez.”

Hadis Aişe annemiz ve Muaz b. Cebel (r.a.)’den rivâyet edilmiştir.²²⁵

Hâkim (405/1014) “hadisin senedi sahihtir, Buhârî ve Müslim rivâyet etmemiştir” derken²²⁶ Münzirî (656/1258) ise Bezzar ve Taberânî’nin rivâyet ettiğini söylemiştir.²²⁷

İbnü’l-Cevzî (597/1200) hadis için sahih değildir derken Yahya’nın râvilerden Zekeriya için sıkâ değildir dediğini ve Dârakutnî’nin ise Zekeriya için metruk dediğini belirtmiştir.²²⁸

²²⁵ *Müsned*, V, 234; Hâkim, *Müstedrek*, I, 492; Münzirî, *et-Terğib ve’t-Terhib*, II, 482; Ali el-Müttakî, a.g.e., I, 107 (487), İbnü’l-Cevzî, *el-ilelü’l-Mütenâhiye*, II, 843 (1411); Suyûtî, *ed-Dürerü’l-Müntesira*, s. 192 (455); Aclûnî, a.g.e., II, 374 (3127)

²²⁶ Hâkim, *Müstedrek*, I, 492

²²⁷ Münzirî, *et-Terğib ve’t-Terhib*, II, 482

²²⁸ İbnü’l-Cevzî, *el-ilelü’l-Mütenâhiye*, II, 843 (1411)

Suyûtî (911/1505) hadisin sahih olduğunu söylemiştir.²²⁹

27. Hadis

“إن الصدقة والصلة تعمران الديار وتزيدان في الاعمار”

“Sadaka ve sila-i rahim evleri (memleketleri) imar eder ve ömürleri uzatır.”

Kemalpaşazâde hadisin, *Keşşaf* tefsirinde Fatır suresinin tefsirinde geçtiğini bildirmiştir. *Keşşaf'ta* Fatır suresinin 11. ayetinde bu hadis geçmektedir.²³⁰ Fakat bu lafızla bir hadis tespit edilememiştir. Muhteva olarak buna yakın şu hadis vardır. Aişe (r.a) anlatıyor: “Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: ‘Sıla-i rahim, güzel ahlak ve güzel komşuluk evleri (memleketleri) imar eder ve ömürleri uzatır.’²³¹

28. Hadis

“من اذی جارہ ورثہ اللہ دارہ”

“Kim komşusuna eziyet ederse, Allah da onun (eziyet edenin) evine, komşusunu vâris kılar.”²³²

Aclûnî (1162/1748) “bunu hadiste bilinmeyen insanların sözü olarak gördüm” der.²³³

Hadis kitaplarında böyle bir hadis bulunamamıştır. Komşuya eziyet etmekle ilgili şöyle bir hadis vardır. Enes b. Mâlik (r.a)’den Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu. “Kim komşusuna eziyet ederse bana eziyet etmiş olur, bana eziyet eden de Allah’a eziyet etmiştir. Kim komşusuna savaş açarsa bana savaş açmış olur. Bana savaş açan da Allah’a savaş açmıştır.”²³⁴

Münzirî (656/1258) hadisi İbn Hibban’ın *Kitabü’t-Tevbih*’de rivâyet ettiğini söylemiştir.²³⁵

²²⁹ Suyûtî, *el-Câmiü’s-Sağir*, II, 205

²³⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 477

²³¹ *Müsned*, VI, 159; Ali el-Müttakî, a.g.e., III, 356 (6910); XV, 844 (43355); Suyûtî, ed-*Dürü’l-Mensur*, II, 76.

²³² Aclûnî, a.g.e., II, 219 (2342)

²³³ Aclûnî, a.g.e., II, 219 (2342)

²³⁴ Ali el-Müttakî, a.g.e., IX, 57 (24927); Münzirî, *et-Terğib ve’t-Terhib*, III, 354

²³⁵ Münzirî, *et-Terğib ve’t-Terhib*, III, 354

29. Hadis

“جار الدار أحق بدار الجار”

“Evin komşusu komşusunun evini satın almaya (başkasından) daha çok hak sahibidir.”

Hadis Semure (r.a), Şerîd b. Süveyd es-Sekafî (r.a) ve Enes b.Mâlik (r.a)'ten rivâyet edilmiştir.²³⁶

Müsned'de hadisin sonunda (من غيره) başkasından lafzıyla da rivâyet edilmiştir.²³⁷

Tirmizî (279/892) “Semure (r.a)'ın hadisinin hasen-sahih olduğunu ifade etmiştir.²³⁸

30. Hadis

“الجار ثم الدار والذفيق ثم الطريق”

“Önce komşu bul, sonra ev al; önce arkadaş bul sonra yolculuk yap.”

Hadis Ali b. Ebi Talib (r.a)'den rivâyet edilmiştir. Hadisin devamında “yolculuktan önce azık temin et” kısmı da vardır.²³⁹

Bu konuda aynı anlamda benzer rivâyetler vardır.²⁴⁰

31. Hadis

“البروحسن الجوار عمارة الديار وزيارة الاعمار”

“İyilik ve güzel komşuluk, evlerin (memleketlerin) imar edilmesi ve ömürlerin artmasına sebeptir.”

²³⁶ Tirmizî, Ahkam, 31(1368); Ebû Dâvûd, Büyu, 73 (3517); Müsned, IV, 388, 390; V, 8, 12, 13, 18

²³⁷ Müsned, IV, 388; V, 8, 18

²³⁸ Tirmizî, Ahkam, 31(1368)

²³⁹ Hatîb el-Bağdadi, *el-Câmiu li-ahlâki'r-Râvi*, II, 350, 351 (1772); Aclûnî, a.g.e., I, 327 (1051); Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Müntesira*, s. 105 (175)

²⁴⁰ Hatîb el-Bağdadi, *el-Câmiu li-ahlâki'r-Râvi*, II, 350, 351 (1772); Aclûnî, a.g.e., I, 327 (1051)

Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır. Fakat anlamca buna yakın hadisler vardır. Hudeybiye’de bulunan Rafi b. Mekis anlatıyor. Peygamber (a.s) şöyle buyurdu: “Güzel ahlak berekettir, kötü ahlak ise uğursuzluktur. İyilik ömrü uzatır. Sadaka ise kötü ölümden korur.”²⁴¹

32. Hadis

“المؤمنون هينون لينون”

“Müminler, alçak gönüllü ve yumuşak huyludurlar.”

Hadis İbn Ömer (r.a) ve Mekhul (r.a)’den rivâyet edilmiştir.²⁴²

33. Hadis

“لا يكون المؤمن طعانا ولا لعانا”

“Mümin çekiştiren ve lanet eden kişi olamaz.”

Hadis Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre (r.a.)’den rivâyet edilmiştir.²⁴³

Rivâyetlerin bir kısmının sonunda “Mümin kaba ve ağız bozuk değildir” ibaresi de vardır.²⁴⁴

Tirmizî (279/892) iki hadis için de “hasen-ğarib” değerlendirmesinde bulunur.²⁴⁵

34. Hadis

“يا عائشة لا تكوني فاحشة”

“Ey Aişe! Kötü söz söyleyen biri olma!”²⁴⁶

²⁴¹ Müsned, III,502; Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, III, 110; VIII, 22, 137; Münzirî, *et-Terğib ve’t-Terhib*, II, 21

²⁴² Ali el-Müttakî, a.g.e., I, 143 (693); Tebrizî, *Mişkâtü’l-Mesâbih*, II, 631 (5086); Kudât, *Şihâb*, s. 54 (97); Aclûnî, a.g.e., II, 291 (2673); İbn Mübarek, *Kitâbü’z-Zühd*, s. 130 (387); Beyhakî, *Şuâbü’l-İmân*, VI, 272, 273 (8128 – 8129); Ukaylî, *ed-Duafai’l-Kebir*, II, 279 (842); Aclûnî, a.g.e., II, (2673)

²⁴³ Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 48 (1977), 72 (2019); Müsned, I, 405, 416; II, 337, 366; et-Tebrizi, *Mişkâtü’l-Mesâbih*, II, 583 (4847, 4848); Münzirî, *Terğib ve’t-Terhib*, III, 470; Hâkim, *Müstedrek*, I, 12

²⁴⁴ Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 48 (1977), 72 (2019); Müsned, I, 405, 416; II, 337, 366; Hâkim, *Müstedrek*, I, 12

²⁴⁵ Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 48 (1977), 72 (2019)

Hadis bu lafızla ve sebebi vüruduyla şu şekilde geçmektedir.

Aişe (r.a) anlatıyor: “Peygamber (a.s)’a Yahudilerden bir takım insanlar geldi: ‘Essâmu aleyke ya Eba’l-Kâsım!’ dediler.

Rasûlullah (a.s) da: ‘Ve aleyküm’ buyurdu. Aişe (r.a) demiş ki: Ben: ‘Bilakis ölüm ve kötülük sizin üzerinize olsun!’ dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s) ‘Ya Aişe! Kötü söz söyleyen biri olma’ buyurdu. Aişe: ‘Ne söylediklerini işitmedin mi?’ dedi. Rasûlullah (a.s) da: ‘Ben onların söylediklerine karşılık vermedim mi (sanıyorsun). Ve aleyküm dedim’ buyurdu.²⁴⁷

35. Hadis

“بعثت لكسر المزامير وقتل الخنازير”

“Ben zurnaları (çalgi aletlerini) kırmakla ve domuzları öldürmekle gönderildim.”

Hadisin “Ben zurnaları (çalgi aletlerini) kırmakla emrolundum.” bölümü Ali b. Ebi Talib ve Ebû Talib el-Gaylani’den rivâyet edilmiştir.²⁴⁸

Farklı lafızlarda “ben zurna ve davulları kırıp dökmekle gönderildim” anlamında hadisler vardır.²⁴⁹

Hadisin devamı olan “domuzları öldürmekle gönderildim” kısmına rivâyetlerde rastlanamamıştır.

36. Hadis

“اكذب الناس الصباغون والصواغون”

“İnsanların en çok yalan söyleyenleri boyacılar ve kuyumculardır.”

Hadis Ebû Hureyre (r.a)’den rivâyet edilmiştir.²⁵⁰ Zehebî (748/1347) hadisin senesinde Ferkad es-Sebehî’nin bulunduğunu, onun için Ebû Hatim’in “kuvvetli değil”,

²⁴⁶ Müslim, Selam, 11; Müsned, VI, 229

²⁴⁷ Buhârî, İstizan, 22; Müslim, Selam, 11-12; Tirmizî, İstizan ve Edeb, 12 (2701); Müsned, VI, 229

²⁴⁸ Ali el-Müttakî, a.g.e., XV, 226 (40689); Kurtubî, *el-Câmiü Li-Ahkâmi'l-Ku'ran*, XIV, 53

²⁴⁹ Müsned, V, 257, 268; Deylemî, *Firdevs*, I, 398 (1608); Taberânî, *el-Mücemü'l-Kebir*, VIII, 197

Dârakutnî (385/995)'nin “zayıf”, İbn Main ve Nesâî'nin “sıka”, Buhârî'nin ise “hadislerinde münkerler var” değerlendirmesinde bulduklarını belirtmiştir.²⁵¹

Bûsirî (840/1436) Zevaid'de şu değerlendirmeyi yapmıştır. Senedi zayıftır. Çünkü senedinde bulunan Ferkad es-Sebehî zayıftır. Râvi Ömer b. Hârûn'u da İbn Maîn ve başkaları tekzip etmişlerdir.²⁵²

37. Hadis

“ويل لعامل يد من غد وبعد غد”

“Yarın yapacağım yarından sonra yapacağım diye söz verip sözünde durmayan sanatkarın vay haline!”

Hadisi Enes b. Mâlik (r.a) rivâyet etmiştir.²⁵³

Zehebî (748/1347) bu hadisin râvilerinden Bişr b. Huseyn el-İsbehani hakkında şu bilgiyi vermiştir. Buhârî (256/869) “durumu şüphelidir”, Dârakutnî (h. 385) “metruktur”, İbn Adiy (365/975) “hadislerin çoğu güvenilir değildir”, Ebû Hatim “Zübeyr üzerinden yalan hadis uydururdu” değerlendirmesinde bulunmuşlardır.²⁵⁴

Aclûnî (1162/1748), İraki'nin “bu hadisin aslına vakıf olamadım” dediğini bildirmiştir.²⁵⁵

Fettenî (986/1578), “Bişr b. Huseyn'in mevzu nüshasındandır” demiştir.²⁵⁶

38. Hadis

“التجار هم الفجار فقل ولم يا رسول الله وقد أحل الله البيع فقال لأنهم يحلفون ويأثمون
”ويتحدثون فيكذبون”

²⁵⁰ İbn Mâce, Ticaret, 5(2152); Müsned, II, 292; Zehebi, *Mîzan*, IV, 266 (6699); Aclûnî, a.g.e., I, 168 (503); Kayserani, *Tezkiratü'l-Huffaz*, s. 69 (141)

²⁵¹ Zehebi, *Mîzan*, IV, 365-367 (6699)

²⁵² Busirî, *Zevâidü İbn Mâce*, s. 300 (721)

²⁵³ Deylemî, a.g.e., IV, 401 (7163); Aclûnî, a.g.e., II, 340 (2920); Zehebi, *Mîzan*, I, 315 (1192); Muhammed Tahir el-Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûat*, s. 136

²⁵⁴ Zehebi, *Mîzan*, I, 315 (1192)

²⁵⁵ Aclûnî, a.g.e., II, 340 (3920)

²⁵⁶ Fettenî, a.g.e., s. 136

“Tüccarlar, onlar günahkar kimselerdir. Niçin Ya Rasûlullah! Halbuki Allah alışverişi helal kılmıştır denildi. Peygamber (a.s) da ‘çünkü onlar yemin ederler ve günah işlerler; konuşurlar yalan söylerler’ buyurdu.”

Hadisi Abdurrahman b. Şibl rivâyet etmiştir.²⁵⁷

Hâkim (405/1014) “senedi sahihtir, Buhârî ve Müslim onu rivâyet etmemiştir” der.²⁵⁸

Fettenî (986/1578) şu bilgiyi nakletmektedir. Leâlf’de İbn Hibban (354/965), “Onun aslı yoktur, çünkü senedinde Haris vardır” demiştir. Fettenî ise hadisin sahih olduğunu, bir çok tarikten geldiğini ve bir grup âlimin bu hadisi sahih kabul ettiklerini söylemiştir.²⁵⁹

39. Hadis

“إنها طعام طعم وشفاء سقم”

“Zemzem doyurucu yemektir ve hastalık için şifadır.”²⁶⁰

Hadis Ebû Zerr (r.a)’den rivâyet edilmiştir. Ebû Zerr (r.a) Peygamber (a.s)’le görüşmek için Mekke’ye gelmiş, otuz gün Kabe yakınlarında saklanmış ve Zemzem içerek açlığını ve susuzluğunu gidermiştir. Peygamber (a.s)’le karşılaşınca Rasûlullah (a.s) ‘ne yedin, ne içtin’ diye sormuştur. Ebû Zerr (r.a) Zemzem suyunu içerek açlığını ve susuzluğunu giderdiğini söylemiştir. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s), Zemzem’in bir yiyecek ve içecek olduğunu aynı zamanda da mübarek olduğunu söylemiştir.²⁶¹ Peygamber (a.s) ‘Zemzem içen kimse için şifadır’ buyurmuştur.²⁶²

40. Hadis

“من لعب بالسطرنج والنردشير فكانما غمس يده في دم الخنزير”

“Kim satranç veya zarla oynarsa elini domuz kanına batırmış gibidir.”

²⁵⁷ *Müsned*, III, 428, 444; Hâkim, a.g.e., II, 6,7; Ali el-Müttakî, a.g.e., IV, 49 (9451); Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, V, 437 (10415); Münziri, a.g.e., II, 587; Aclûnî, a.g.e., I, 218 (665); Heysemî, a.g.e., IV, 73, Fettenî, a.g.e., s. 136

²⁵⁸ Hâkim, a.g.e., II, 6,7

²⁵⁹ Fettenî, a.g.e., s. 136

²⁶⁰ Beyhakî, *Delailü'n-Nübüvve*, II, 211

²⁶¹ Müslim, *Fedâilü's-Sahabe*, 132; *Müsned*, V, 175; Ali el-Müttakî, a.g.e., XIII, 314 (36894)

²⁶² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 62, (23711-23713)

Hadisi Büreyde (r.a) rivâyet etmiştir.²⁶³

Bu kaynaklarda “domuz eti” ilavesi de vardır. Ayrıca bu hadis kitaplarında “satranç” ibaresi geçmemektedir. İbn Kayyim (751/1350) satranç oynamayla ilgili sözlerin hepsi uydurma hadislerdir. Ancak satranç oynamanın men edilmesiyle ilgili sahâbeden gelen rivâyetler vardır, demiştir.²⁶⁴

Ebû Musa el-Eşari (r.a)’den bu hadise benzer bir hadis rivâyet edilmiştir. “Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: ‘Kim zarla oynarsa Allah’a ve Rasûlüne isyan etmiştir.’”²⁶⁵

²⁶³ Müslim, Şiir, 10; Ebû Dâvûd, Edeb, 56 (4939); İbn Mâce, Edeb, 43 (3763); İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, V, 287 (26133-26134); *Müsned*, V, 352-357

²⁶⁴ İbn Kayyim, *el-Menarü'l-Münif*, s. 122 (301)

²⁶⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 56 (4938); İbn Mâce, Edeb, 43 (3762); İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, V, 287 (26132)

C. Üçüncü Kırk Hadis

1. Hadis

“اللهم لاخير الاخيرك ولا طير الاطيرك ولا اله غيرك”

“Allah’ım! Senin hayrından başka hayır yoktur. Senin uğurundan başka uğur yoktur ve senden başka ilah yoktur.”

Hadisi Abdullah b. Amr(r.a) rivâyet etmiştir.²⁶⁶

Heysemî (807/1404), hadisin *Müsned*’de ve Taberânî’de geçtiğini ve senedinde İbn Lehîa’nın bulunduğunu söylemektedir. Yine onun hadisinin hasen olduğunu, kendisinde ise zayıflık bulunduğunu ve senedin diğer ricalinin ise sıkı olduğunu bildirmektedir..²⁶⁷

2. Hadis

“اللهم أقبل توبتي وأغسل حوبتي”

“Rabbim (Allah’ım) Tevbemi kabul et, günahımı yıka (gider)”

Hadis Peygamber (a.s)’ın yaptığı duanın bir bölümüdür. Hadisi İbn Abbas(r.a) –Rabbi – lafzıyla rivâyet etmiştir.²⁶⁸

3. Hadis

“اللهم استر عوراتنا وامن روعاتنا”

“Allah’ım! Ayıplarımızı (kusurlarımızı) ört, korktuklarımızdan emin eyle”

Hadisi Ebû Said el-Hudri (r.a) rivâyet etmiştir. Ebû Said el-Hudri (r.a) diyor ki: Hendek günü Peygamber (a.s)’e Ya Rasûlullah (a.s) yürekler ağızlara geldi

²⁶⁶ *Müsned*, II, 220; Ali el-Müttakî, a.g.e., X, 115 (28579-28580), Heysemî, a.g.e., V, 105; Kurtubî, a.g.e., VII, 266; X, 229; Aclûnî, a.g.e., I, 188 (560)

²⁶⁷ Heysemî, a.g.e., V, 105

²⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Vitr*, 25 (1510); Tirmizî, *Deavat*, 102 (3551); İbn Mâce, *Dua*, 2 (3830); *Müsned*, I, 227; Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, II, 119 (665); Kudât, a.g.e., s. 267 (896)

söyleyeceğimiz bir şey var mı? dedik. Peygamber (a.s) de evet dedi ve bu duayı okudu.²⁶⁹

İbn Ömer (r.a), Rasûlullah (a.s) akşama ve sabaha ulaştığı zaman bu duayı mutlaka okurdu diyerek, bu hadisin de içinde olduğu duayı rivayet etmiştir.²⁷⁰

4. Hadis

“غسل الأبناء وطهارة الفناء يورثان الغناء”

“Tabakları yıkamak ve avluyu temizlemek zenginlik getirir.”

Hadisi Enes b. Mâlik (r.a) rivâyet etmiştir.²⁷¹

Hatib (463/1070) “ben bu hadisi ancak Zühri'nin hadisi olarak yazdım. O ise yalancıdır” demiştir.²⁷²

Suyûtî (911/1505) hadis için *Camiu's-Sağir'de* sahih derken, Leâlî'de bu hadisin râvilerinden Ali b. Muhammed ez-Zühri'nin bu hadisi Ebû Ya'la'ya atfederek uydurduğunu ve Mîzân'da bu şekilde geçtiğini bildirmektedir.²⁷³

Şevkânî(1250/1834) Hatib'in merfu olarak rivâyet ettiğini ve “ben yalancı olan Zühri'nin hadisi olarak yazdım” dediğini naklettikten sonra Zehebi'nin *Mizan'da* “bu hadisi Ali b.Muhammed ez-Zühri uydurdu” dediğini bildirmektedir.²⁷⁴

Elbânî (/14191999) hadisin “mevzu” olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁵

5. Hadis

“قضاء الله أحق وشرط الله أوثق والولاء لمن أعتق”

²⁶⁹ *Müsned*, III, 3; Ali el-Müttakî, a.g.e., II, 194 (3714); Aclûnî, a.g.e., 182 (542); Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensur*, V, 185

²⁷⁰ İbn Mâce, 14 (3871); Ebû Dâvûd, Edep, 101 (5074); *Müsned*, II, 25

²⁷¹ Deylemî, a.g.e., III, 102 (4285); Şehâvî, *el-Mekâsîd*, s. 296 (728); Hatib el-Bağdâdî, *Tarih-u Bağdad*, XII, 92 (6509); İbnü'l-Cevzî, *Mevzûat*, II, 354 (927); Münâvî, a.g.e., IV, 402 (5766); Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Müntesira*, s. 147 (309); Elbânî, *Zaîfe*, II, 8 (513)

²⁷² Hatib el-Bağdâdî, a.g.e., XII, 92 (6509)

²⁷³ Suyûtî, *el-Câmü'l-Sağir*, II, 71; Leâlî, II, 4

²⁷⁴ Şevkânî, *el-Fevaidü'l-Mecmua*, s. 27 (6)

²⁷⁵ Elbânî, *Zaîfe*, II, 8 (513)

“Allah’ın hükmü uyulmaya en haklı, Allah’ın öğrettiği şart da en sağlam ve en güvenilecek şarttır. Vela hakkı ise ancak hürriyete kavuşturan kimseyedir.”

Hadis Aişe annemizden rivâyet edilmiştir.²⁷⁶

6. Hadis

“أولاء لحمة النسب لا يباع ولا يوهب”

“Vela, neseb akrabalığı gibi bir akrabalıktır. O ne satılır, ne bağışlanır.”

Hadis İbn Ömer (r.a) ve Hişam b. Hasan’ın babasından rivâyet edilmiştir.²⁷⁷

Hâkim (405/1014) “hadisin senedi sahihtir, Buhârî ve Müslim onu tahrir etmemişlerdir” dedi.²⁷⁸

Hadis bazı rivâyetlerde Ömer, İbn Abbas ve İbn Mesud (r.a.)’a nisbetle mevkuf hadis olarak rivâyet edilmiştir.²⁷⁹

Abdürrezzak (211/826), Tavus, Hasan Basri, Zühri ve Said b. Müseyyeb (r.a.)’e nisbetle maktu hadis olarak rivâyet etmiştir.²⁸⁰

7. Hadis

“لا تحدث بها إلا حبيبا أو أليبا”

“Rüyayı ya anlayışlı bir insana veya bir dostu anlat.”²⁸¹

Hadisin ilk bölümü de vardır. Hadis ilk bölümüyle Ebû Rezin el-Ukaylî (r.a)’den şu şekilde rivâyet edilmiştir. Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Mü’minin rüyası, peygamberliğin kırkta bir parçasıdır ve kimseye anlatmadıkça o rüya kuşun bacağına bağlanmış gibidir. Ancak anlatıldığı zaman meydana çıkar.” Ebû Rezin diyor

²⁷⁶ Buhârî, Büyü, 73; Mekâtîp, 3; Şürut, 13; Müslim, Itk, 8; *Muvatta*, Itk, ve’l-Velâ, 17; Nesâî, Büyü, 86 (4853)

²⁷⁷ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 341; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 494 (21433-21436); VI, 394 (12381); İbn Hacer, *et-Telhis*, IV, 213 (2151); Heysemî, a.g.e., IV, 231

²⁷⁸ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 341

²⁷⁹ Dârimî, Ferâiz, 53 (3162, 3163); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 496 (21440)

²⁸⁰ Abdürrezzak, a.g.e., IX, 5 (16145-16149)

²⁸¹ Tirmizî, Rüya, 6 (2278); *Müsned*, IV, 10

ki: “Zannedersem Rasülullah (a.s) ‘rüyayı ya anlayışlı bir insana veya bir dosta anlat’ buyurdu.²⁸²

Peygamber (a.s) yine rüyayla ilgili olarak “Rüyayı ancak bir âlime veya doğruyu öğütleyen kişiye (nâsih) anlatın” buyurmuştur.²⁸³

8. Hadis

“كل ما أصميت ودع ما أنميت”

“Gözünün önünde seri bir şekilde (av hayvanın veya av aletinle) öldürdüğünü ye. Fakat gözünün önünden kaybolduktan sonra öleden yeme.”

Hadisi İbn Abbas (r.a) rivâyet etmiştir.²⁸⁴

Heysemî (807/1404), hadisi Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebir*'de rivâyet ettiğini, senesinde metruk olan Osman b. Abdurrahman'ın bulunduğunu bildirmektedir.²⁸⁵

İbn Hacer (852/1448) hadisi Beyhakî (458/1065)'nin mevkuf olarak iki tarikten rivâyet ettiğini yine Beyhakî'nin “merfu olarak da rivâyet edilmiştir fakat senedindeki Osman b. Abdurrahman el-Vakkasi'nin zayıftır” dediğini naklettikten sonra bu hadisi Ebû Nuaym'ın *el-Marife*'de Amr b. Temim babasından o da dedesinden merfu olarak rivâyet ettiğini ve bu senette bulunan Muhammed b. Süleyman b. Meşmul'un zayıf görüldüğünü bildirmektedir.²⁸⁶

Aclûnî (1162/1748), hadisin hasen olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁷

9. Hadis

“يؤكل مادف ولا يؤكل ماصف”

“Debelenen (hareket eden) yenir, hareketsiz duran ise yenmez.”

²⁸² Tirmizî, *Rüya*, 6 (2278); *Müsned*, IV, 10

²⁸³ Tirmizî, *Rüya*, 6 (2280)

²⁸⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VI, 253-254 (5539), Heysemî, a.g.e., IV, 30, 162; İbn Hacer, *et-Telhis*, IV, 136 (1948); Aclûnî, a.g.e., II, 117 (1957)

²⁸⁵ Heysemî, a.g.e., IV, 31

²⁸⁶ İbn Hacer, *et-Telhis*, IV, 136,137 (1948)

²⁸⁷ Aclûnî, a.g.e., II, 117 (1957)

Hadis emir sığası şeklinde ve benzer lafızla şöyle rivâyet edilmiştir. İbn Abbas (r.a)'den Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Debeleneni ye, hareketsiz duranı ise bırak.”²⁸⁸

Hadis av esnasında gözümüzün önünde öldüğünü gördüğümüz av hayvanının yeneceğini, ama bulduğumuzda hareketsiz duran ölmüş hayvanın yenilemeyeceğinden bahseder.

İbn Hacer (852/1448), ben bu hadisi tahric eden birini görmedim. Ancak Hattâbî bu hadisi *Garîbü'l-Hadis*'te zikretti ve onu açıkladı, demiştir.²⁸⁹

10. Hadis

“حلالها حساب وحرامها عذاب”

“(Dünyanın) helali hesaptır, haramı azaptır.”

Bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir.

11. Hadis

“ماندم من استشار وما خاب من استخار”

“İstişare eden pişman olmaz, istihare eden hüsrana uğramaz.”

Hadis Enes b. Mâlik (r.a)'den rivâyet edilmiştir. Hadisin devamında “Tutumlu olan da muhtaç duruma düşmez” ziyadesi de vardır.²⁹⁰

Heysemî (807/1404), Taberânî'nin *el-Mû'cemü'l-Evsat* ve *el-Mû'cemü's-Sağîr*'inde Abdüsselam b. Abdülkuddüs tarikinden rivâyet ettiğini naklettikten sonra her ikisinin de zayıf olduğunu belirtir.²⁹¹

Suyûtî (911/1505) hadis için “hasen” demiştir.²⁹² İbn Hacer (852/1448) hadisin râvilerinden Abdülkuddüs için İbnü'l-Mübarek (181/826)'in “kezzab”tır dediğini, Nesâî (303/915)'nin “sıka değildir” dediğini, İbn Adiy(365/975)'in hadislerinin senetleri ve

²⁸⁸ İbn Hacer, *et-Telhis*, IV, 154 (2001)

²⁸⁹ İbn Hacer, *et-Telhis*, IV, 154 (2001)

²⁹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, II, 78; Deylemî, a.g.e., IV, 74 (6230); Heysemî, a.g.e., VIII, 96; Münâvî, a.g.e., V, 442 (7895); Ali el-Kârî, *Esrar*, s. 203 (196); İbn Hacer, *Lisan*, IV, 47 (134); Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, III, 54 (997); Kudâî, a.g.e., s. 158 (511)

²⁹¹ Heysemî, a.g.e., VIII, 96

²⁹² Münâvî, a.g.e., V, 442 (7895)

metinleri münkerdir dediğini ve Fûlas'ın, onun hadislerinin terk edilmesi üzerine icma olunmuştur dediğini nakletmektedir.²⁹³

Elbânî (1419/1999) hadisin “mevzu” olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁴

12. Hadis

“لاشوب ولاروب”

“Aldatmak yok, iyisini kötüsünü (sütü suyla) karıştırıp satmak yok.”

Zemahşerî (538/1143) *el-Faik*'te, İbnü'l-Esir (606/1209) ise *Nihaye*'de hadis olarak rivâyet etmişlerdir.²⁹⁵

Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır. Ancak muhteva olarak buna yakın hadisler vardır. İbn Ömer (r.a)'den: Bir adam Peygamber (a.s)'a alışverişte aldatıldığını anlattı, ona şöyle dedi: “Satış yaptığın kimseye, aldatmak ve hile yapmak yoktur, de!” Onun için bundan sonra alışveriş yaptığında o adam : “Aldatma ve hile yoktur” derdi.²⁹⁶

Ebû Hureyre (r.a)'den Peygamber (a.s) şöyle buyurdu: “Bizi aldatan bizden değildir.”²⁹⁷

13. Hadis

“من سبق العاطس بالحمد أمن الشوص والتوص والعلوص”

“Her kim aksırmadan önce Elhamdülillah diyecek olursa, diş, kulak ve karın ağrısından emin olur.”²⁹⁸

Sehâvî (902/1436) hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.²⁹⁹ Aclûnî(1162/1748) ise hadisin *Nihaye*'de geçtiğini ve zayıf olduğunu belirtir.³⁰⁰

²⁹³ İbn Hacer, *Lisan*, IV, 46 (134)

²⁹⁴ Elbânî, *Zaîfe*, II, 78 (611)

²⁹⁵ Zemahşerî, *el-Fâik*, II, 269; İbnü'l-Esir, *Nihaye*, II, 114

²⁹⁶ Buhârî, Büyu, 48; Müslim, Büyu, 48; Ebû Dâvûd, Büyu, 66 (3500); Nesâî, Büyu, 12 (4461-4462); *Muvatta*, Büyu, 98

²⁹⁷ Müslim, İman, 164; Tirmizî, Büyu, 64 (1315); Ebû Dâvûd, Büyu, 50 (3452); İbn Mâce, Ticaret, 36 (2224-2225)

²⁹⁸ Aclûnî, a.g.e., II, 252 (2496); Kurtubî, a.g.e., II, 372; Fettehî, *Tezkira*, s. 165; Sehâvî, *el-Mekâsîd*, s. 414 (1130)

²⁹⁹ Sehâvî, a.g.e., s. 414 (1130)

³⁰⁰ Aclûnî, a.g.e., II, 252 (2496)

Deylemî (509/1115) hadisi şu şekilde Enes b. Mâlik (r.a)'den rivâyet etmiştir. “Kim hapşırana teşmit ederse (yani yerhamükallah) derse diş, kulak ve karın ağrısından korunur.”³⁰¹

14. Hadis

“إني لأمزح ولا أقول إلا حقا”

“Şaka yaparım, ancak doğru olandan başkasını söylemem.”

Hadisi İbn Ömer (r.a) rivâyet etmiştir.³⁰²

Heysemî (807/1404) hadisi Taberânî (360/970)'nin *el-Mu'cemü'l-Evsat*'ında rivâyet ettiğini ve senedinin hasen olduğunu söylemiştir.³⁰³

15. Hadis

“المؤمن غر كريم والفاجر خب لئيم”

“Mümin saf kalplidir ve şereflidir; fâcir ise düzenbaz ve alçak tabiatlıdır.”

Hadisi Ebû Hureyre (r.a) rivâyet etmiştir.³⁰⁴

Tirmizî: “Bu hadis garib'dir. Onu yalnız bu vecihten bilmekteyiz” demiştir.³⁰⁵

16. Hadis

“ليس منا من حلق أو سلق”

Bu hadis, ikinci kırk hadisteki onikinci hadisin aynısıdır. Gerekli bilgi orada verilmiştir.

17. Hadis

“من بدا جفا”

³⁰¹ Deylemî, a.g.e., III, 524 (5636)

³⁰² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 299 (13443); *el-Mu'cemü'l-Evsat*, I, 530 (999); VII, 391 (6760); VIII, 158, 159 (7318)

³⁰³ Heysemî, a.g.e., IX, 17

³⁰⁴ Ebû Dâvûd, *Edep*, 5 (4790); Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 41 (1964); *Müsned*, II, 394; Hâkim, *Müstedrek*, I, 43-44; Ebu Nuaym, *Hilye*, III, 110; Kudâfî, a.g.e., s. 53 (92); Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 508 (418)

³⁰⁵ Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 41 (1964)

“Çölde oturan kaba huylu olur.”

Hadis İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Berâ b. Âzib (r.a)’den rivâyet edilmiştir.³⁰⁶

Hadisin devamında “Av peşine takılan aldanır ve hükümdar kapısına yaklaşanın başı derde girer” ziyadesi de vardır.

Tirmizî (279/892): “Bu hadis İbn Abbas (r.a)’ın rivâyeti hasen-sahih-ğarib’dir ve onu yalnız Sevri’nin rivâyet ettiğini bilmekteyiz” der.³⁰⁷

18. Hadis

“إنه عليه الصلاة والسلام في تهجده يونس اليقظان ولا يوقظ الوسنان”

“Peygamber(a.s) teheccüdünde uyanık olanla birlikte (ibadet) ederdi. Uykuda olanı da uyandırmazdı.”

Bu lafızla bir hadis tesbip edilememiştir.

19. Hadis

“تختموا بالفيروزج فإنه يذهب النسيان ويطرد الشيطان”

“Feyruzec’den yüzük takının çünkü o, unutmayı giderir, şeytanı def eder.”

Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır.

Fakat akik, yakut, zümrüt ve zeberced takmayla ilgili rivâyetler vardır.³⁰⁸

20. Hadis

“لايتزوجن ضانة ولا منانة”

“(Sizden biri) Dul ve başa kakan kadınlarla evlenmesin.”

Bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir.

³⁰⁶ Ebû Dâvûd, Edâhî, 24-25 (2859-2860); Tirmizî, Fiten, 69 (2256); Nesâf, Sayd ve’z-Zebâih, 24 (4306), *Müsned*, I, 357; II, 371, 440; IV, 297; Kudâf, a.g.e.,s. 90 (248)

³⁰⁷ Tirmizî, Fiten, 69 (2256)

³⁰⁸ Bkz., İbnü’l-Cevzî, *Mevzûat*, III, 232-238 (1409-1465); Aclûnî, a.g.e., I, 299-300 (956-958); Elbânî, *Zaife*, I, 260-264 (226-230)

21. Hadis

“الانصار شعار والناس دثار”

“İnsanlar geneli oluştururlar. Ensar ise özel bir kısımdır.”

Bu hadis Abdullah b. Zeyd b. Âsım, Sehl b. Sa'd, Ebû Hureyre ve Ebû Katâde (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁰⁹

22. Hadis

“اللهم لاخير إلاخير الاخرة فاغفر للانصار والمهاجرة”

“Allah'ım ahiret hayrından başka hayır yoktur. Ensar ve Muhaciri bağışla.”

Hadisi, Enes b. Mâlik (r.a) ve Sehl b. Sa'd (r.a) rivâyet etmişlerdir.³¹⁰

Peygamber (a.s) bu sözünü Mescid-i Nebevi yapılırken ve Hendek savaşından önce Medine'nin etrafına hendek kazılırken söylemiştir. Tirmizî (279/892) her iki hadis için de “hasen-sahih-garib” değerlendirmesinde bulunmuştur.³¹¹

23. Hadis

“الزبير ابن عمتي وحواري أمتي”

“Zübeyr (b. Avvam) halamın oğludur ve ümmetimin havarisidir.”

Hadis Cabir b. Abdillâh (r.a) ve Abdullah b. Zübeyr (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³¹²

Cabir (r.a)'den benzer şekilde şu hadis rivâyet edilmiştir. Hendek günü Peygamber (a.s) insanları cihada çağırды. Zübeyr (r.a) buna icabet etti. Sonra tekrar çağırды yine Zübeyr icabet etti. Sonra tekrar çağırды yine Zübeyr icabet etti. Bunun

³⁰⁹ Buhârî, Meğazi, 56; Müslim, Zekat, 139; İbn Mâce, Mukaddime, 11 (164); *Müsned*, II, 419; IV, 42, V, 307

³¹⁰ Buhârî, Salat, 48; Rikak, 1; Cihat, 33, 110; Menâkibü'l-Ensar, 9; Meğazi, 29; Müslim, Mesacid, 9; Cihad ve's-Siyer, 126-129; Tirmizî, Menakib, 56, (3856-3857); İbn Mâce, Mesacid, 3 (742), *Müsned*, III, 169, 172, 180, 210, 216, 276; V, 332; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, IX, 67 (17889, 17890); VII, 78 (13323)

³¹¹ Tirmizî, Menâkib, 56 (3856, 3857)

³¹² *Müsned*, III, 314; IV, 4; Ali el-Müttakî, a.g.e., XI, 682 (33292), İbn Ebî Şeybe, a.g.e., VI, 379 (32154); Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad*, V, 126 (2548), VIII, 95 (4194)

üzerine Peygamber (a.s): “Her Peygamberin bir havarisi (seçkin adamı) vardır. Benim havarim de Zübeyr’dir” buyurdu.³¹³

24. Hadis

“اللهم بك احاول وبك أصاول”

“Allah’ım (düşmana) senin (yardımın) ile karşı duruyorum ve senin (yardımın) ile hamle yapıyorum.”

Bu hadis Enes b. Mâlik (r.a) ve Süheyb b. Sinan (r.a)’den rivâyet edilmiştir.³¹⁴

Tirmizî bu hadisin “hasen-ğarib” olduğunu ifade etmiştir.³¹⁵

25. Hadis

“لا تظهرن شماتة لأخيك فيعا فيه الله وبيبتليك”

“Kardeşinin başına gelen musibete sevinme, Allah o musibetten onu kurtarır da seni o musibetle imtihan eder.”

Hadis Vâsile b. El-Eska (r.a)’den rivâyet edilmiş.³¹⁶ Tirmizî hadizin hasen-ğarib olduğunu ifade etmiştir.³¹⁷ Ebû Nuaym bu hadisi, sadece senetteki râvi Hafs b. Gıyas’ın rivâyetlerinden yazdığını ifade etmiş bundan dolayı Mekhul’un Vâsile (r.a)’den rivâyetinin garib olduğunu belirtmiştir.³¹⁸

26. Hadis

“زرنى غبا تردد حبا”

“(Beni) seyrek ziyaret et ki sevgin artsın.”

³¹³ Buhârî, Cihad, 40,41, 135; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 48; *Müsned*, I, 89, 103; III, 307, 314, 338, 365; IV, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 11 (122)

³¹⁴ Ebû Dâvûd, Cihad, 90 (2623); Tirmizî, Deavat, 121 (3584, farklı lafızlarla); Dârimî, Siyer, 7 (2446); *Müsned*, IV, 332-333

³¹⁵ Tirmizî, Deavat, 121 (3584)

³¹⁶ Tirmizî, Kıyâme, 54 (2506); Ebû Nuaym, a.g.e., V, 186; Kudâî, a.g.e., s. 180 (588)

³¹⁷ Tirmizî, Kıyâme, 54 (2506)

³¹⁸ Ebû Nuaym, a.g.e., V, 186

Hadisi Habib b. Müslime el-Fehri (r.a), Aişe annemiz, Ebû Hureyre (r.a), Abdullah b. Amr (r.a) ve İbn Ömer (r.a) rivâyet etmişlerdir.³¹⁹

Hadis bütün rivâyetlerde mütekellim – ya – sı olmaksızın - زر - şeklinde rivâyet edilmiştir.

Heysemî (807/1404) Taberânî'nin bu hadisi üç defa rivâyet ettiğini ve rivâyetinin birinde zayıf olan Muhammed b. Muhalled er-Rainî'nin bulunduğunu, el-*Mu'cemü'l-Evsattaki* rivâyette hadisi hasen olan İbn Lehia'nın bulunduğunu ve diğer riçalinin sıkı olduğunu belirtirken diğer rivâyetin ise senedinin ceyyid olduğunu söylemektedir.³²⁰

27. Hadis

“لاقطع في ثمر ولا كثر”

“Ne bir meyvenin, ne de bir hurma göbeğinin (çalınmasından) dolayı (el) kesmek yok!”

Hadisi Râfi b. Hadîc (r.a) rivâyet etmiştir.³²¹

“Keser” kelimesi hurma ağacının göbeği olarak tercüme edilmiştir. Hurma ağacının başında çıkar, sığır dili gibidir. Süt tadını verir ve lezzetlidir. Araplar bunu yerler. Bu kelime bir kavle göre hurma koruğu ve hurma çiçeği anlamalarına da gelmektedir.³²²

28. Hadis

“خير المال سكة مأبورة ومهرة مأمورة”

“Malın hayırlısı sıra sıra dizilmiş aşılansız hurmadır ve doğurgan kısraaktır.”

³¹⁹ Hâkim, *Müstedrek*, III, 347; Ali el-Müttakî, a.g.e., IX, 30 (24778); Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağir*, I, 107; Münzirî, a.g.e., III, 366; Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad*; X, 182 (5329); XIV, 108 (7448); İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *İlelü'l-Hadis*, II, 229 (2172); II, 306 (2431); Kudâî, a.g.e., s. 130 (403); İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliyye*, II, 407 (2596)

³²⁰ Heysemî, a.g.e., VIII, 175

³²¹ Ebû Dâvûd, *Hudud*, 13 (4388,4389); Tirmizî, *Hudud*, 19 (1449); Nesâî, *Sarik*, 13 (4957-4968); İbn Mâce, *Hudud*, 27 (2593-2594); Dârimî, *Hudud*, 7 (2309-2314); *Muvatta*, *Hudud*, 32; *Müsned*, III, 463,464; IV, 140-142

³²² Hatiboğlu, *Haydar*, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, VII, 221

Hadis Şu anlama da gelebilir. “En hayırlı geçim kaynağı ziraatle meŐul olmak veya hayvancılık yapmaktır.”³²³

Hadisi Sūveyd b. Hubeyra (r.a) rivāyet etmiŐtir.³²⁴

Heysemī (807/1404) hadisi Ahmed b. Hanbel ve Taberānī'nin rivāyet ettiğini, Ahmed'in ricalinin ise sika olduğunu sōylemiŐtir.³²⁵

29. Hadis

“أنا النبي لا كذب أنا ابن عبدالمطلب”

“Ben peygamberim yalan yok, Ben Abdūlmuttalib'in ođluyum.”

Hadis, Berā b. Āzib (r.a)'den rivāyet edilmiştir.³²⁶

Peygamber (a.s) bu hadisi Huneyn SavaŐı'nda iken sōylemiŐtir.

³²³ İbnū'l-Esir, *Nihaye*, I,11

³²⁴ *Mūsned*, III, 468; Ali el-Müttakī, a.g.e., IV, 31 (9344); Taberānī, *el-Mu'cemū'l-Kebīr*, VII, 91 (6470,6471); Beyhakī, *es-Sünenū'l-Kūbra*, X, 109 (20029); Buhārī, *et-Tarihu'l-Kebir*, I, 438, 439 (1407); Heysemī, a.g.e., V, 258; Kudāī, a.g.e., s. 226 (769)

³²⁵ Heysemī, a.g.e., V, 258

³²⁶ Buhārī, *Cihad ve Siyer*, 52, 61, 97, 167; Međāzī, 54; Müslim, *Cihad ve Siyer*, 78-80; Tirmizī, *Cihad*, 15 (1688); *Mūsned*, IV, 280, 281, 289, 304

D. Dördüncü Kırk Hadis

1. Hadis

“إنما الأعمال بالنيات”

“Ameller niyetlere göredir.”

Hadisi Ömer b. Hattab (r.a) rivâyet etmiştir. Meşhur niyet hadisinin başlangıcıdır. Hadis birkaç harf ve kelime farkıyla bir çok şekilde rivâyet edilmiştir.³²⁷

İmam Nevevî (676/1277) bu hadisle ilgili şu bilgileri vermektedir.

“Müslümanlar bu hadisin konumunun büyüklüğü, faydasının çokluğu ve sıhhati üzerinde icma etmişlerdir. Şafii ve başkaları bu hadis islamın üçte biridir, dediler. Yine İmam Şafii bu hadis fıkihtan yetmiş konuya girer demiştir. Bazıları ise İslam'ın dörtte biridir, dediler. Abdurrahman b. Mehdi ve başkaları “kitap yazmak isteyen herkesin talebelerin niyetlerini düzeltmeleri için bu hadisi yazacakları kitabın başına almaları gerekir” demişlerdir. Buhârî ve başka alimler eserlerinde bunu uyguladılar. Her şeyden önce bu hadisle başladılar. Buhârî kitabının yedi yerinde zikreder. Hadis hafızları dediler ki: “Bu hadis Peygamber (a.s)’den sahih olarak sadece Hz. Ömer’den rivâyet edilmiştir. Hz. Ömer (r.a)’den sadece Alkame b. Vakkas, Alkame’den sadece Muhammed b. İbrahim et-Teymî; Muhammed’den de sadece Yahyâ b. Saîd el-Ensârî rivâyet etmiştir. Yahyâ’dan sonra hadisin rivayeti yayılmıştır. Yahyâ’dan çoğu imam olan yaklaşık ikiyüz kişi rivâyet etmiştir.”³²⁸

2. Hadis

“من قتل دون ماله فهو شهيد”

“Kim malı uğruna öldürülürse o şehittir.”

³²⁷ Bkz. Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; İman, 41; İtk, 6; Menakibü'l-Ensar, 45; Nikah, 5; Talak, 11; Eyman ve'n-Nüzur, 23; Hiyel, 1; Müslim, İmare, 155; Tirmizî, Fedailü'l-Cihad, 16 (1647); Ebû Dâvûd, Talak, 11 (2201); Nesâî, Taharet, 60 (75), Talak, 24 (3435); Eyman, 19 (3792); İbn Mâce, Zühd, 26 (4227);

Müsned, I, 25, 43

³²⁸ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi şerhi'n-Nevevî*, XIII, 53-54

Hadisi Said b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (r.a) ve Abdullah b. Amr (r.a) rivâyet etmiştir.³²⁹

3. Hadis

“سئل النبي عليه الصلاة والسلام أتوضأ بما افضلت الحمر قال: وبما أفضلت السباع”

“Peygamber (a.s)’a eşeklerin artığı olan suyla abdest alınır mı, diye soruldu. Peygamber (a.s) da “(evet) yırtıcı hayvanların artığı olan suyla bile abdest alınır” buyurdu.³³⁰

Hadisi Cabir b. Abdillâh (r.a) rivâyet etmiştir.³³¹

Dârakutnî (385/995) hadisin râvilerinden İbrahim b. İsmail b. Ebi Habîbe’nin zayıf olduğunu ifade etmiştir.³³²

4. Hadis

“من شرب في إناء من ذهب أو فضة فإنما يجر جر في بطنه نار جهنم”

“Kim altın veya gümüş kaptan içerse karnına ancak gurul gurul Cehennem ateşi dökmüş olur.”

Hadisi, Ümmü Seleme (r.a) ve Aîşe (r.a) rivâyet etmiştir.³³³

5. Hadis

“من أصيب بدم أو خبل فهو بين إحدَي ثلاث: بين أن يعفو أو يقتص أو يأخذ الدية. فإن فعل شيئاً من ذلك ثم عدا بعد فإن له النار حالداً فيها مخلداً”

“Kime bir kan (yani öldürme) veya yaralama belası ulaşırsa o, şu üç şeyden birini, yani kisas etmeyi veya bağışlamayı yahut diyet almayı seçmede serbesttir. Artık o, bunlardan bir şey alır, ondan sonra da haddini aşarsa, ona ebedi kılınarak içinde sonsuza kadar kalacağı Cehennem vardır.”

³²⁹ İbn Mâce, Hudud, 21 (2580); Tirmizî, Diyet, 21 (1418-1421); *Müsned*, II, 221, 223

³³⁰ Dârakutnî, *Sünen*, I, 62

³³¹ Dârakutnî, *Sünen*, I, 62

³³² Dârakutnî, *Sünen*, I, 62

³³³ Buhârî, Eşribe, 28; Müslim, Libas ve’z-Zine, I; İbn Mâce, Eşribe, 17 (3413, 3415); Dârimî, Eşribe, 25 (2130); *Müsned*, VI, 98, 301, 302, 304, 306; Ebû Dâvûd et-Tayalisi, *Müsned*, s. 223 (1601)

Hadis Ebû Şüreyh el-Huzâî (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³³⁴

6. Hadis

“إذا مرت بك جنازة يهودى او نصرانى او مسلم فقوموا لها”

“Yanınızdan, bir Yahudi, Hristiyan veya Müslüman cenazesi geçtiğinde, onun için ayağa kalkın.”

Hadis Ebû Musa el-Eşârî (r.a)'den rivâyet edilmiştir. Hadisin devamında “Biz, o cenazeler için ayağa kalkmıyoruz, fakat onların yanlarında bulunan melekler için ayağa kalkıyoruz” ziyadesi de vardır.³³⁵

Heysemî (807/1404) hadisi Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiğini senesinde sika olan fakat aynı zamanda müdellis olan Leys b. Ebi Selim'in bulunduğunu söylemiştir.³³⁶

7. Hadis

“انا النذير العريان”

“Ben apaçık bir uyarıcıyım.”

Hadisi Ebû Musa el-Eşari (r.a) rivâyet etmiştir.

Bu hadis Ebû Musa el-Eşari'nin rivâyet ettiği hadisin bir bölümüdür. Hadisin tümü şu şekildedir.³³⁷

Peygamber (a.s) şöyle buyudu.

“Şüphesiz benim ve Allah'ın benimle gönderdiği şeyin misali şöyle bir adamın misali gibidir. O adam kavmine geldi de: Ben şurada gözlerimle bir ordu gördüm.

Ben çıplak bir uyarıcıyım. Hemen kurtulmaya hemen kaçmaya bakın” dedi.

³³⁴ İbn Mâce, Diyet, 3 (2623); Dârimî, Diyet, 1 (2356); Ebû Dâvûd, Diyet, 3 (4496)

³³⁵ Müsned, IV, 391; Ali el-Müttakî, a.g.e., XV, 726, 727 (42895); et-Tebrizî, Mişkât, I, 532 (1685)

³³⁶ Heysemî, a.g.e., III, 27

³³⁷ Buhârî, Rikâk, 26; İtisâm, 2; Müslim, Fedâil, 16

Bu haber üzerine kavimden bir grup ona itaat edip sözünü tutarak bütün gece vakar ve haysiyetleriyle kaçıp kurtuldular. Kavimden bir grup da onu yalanladılar. Bunun üzerine sabahleyin ansızın ordu onları basıp hepsini öldürdü.”³³⁸

8. Hadis

“إن إبراهيم ابني وإنه مات في الثدي”

“İbrahim benim oğlumdur, o memede iken (süt çağındayken) öldü.”³³⁹

Hadis Enes b. Mâlik (r.a)’den rivâyet edilmiştir.³⁴⁰ Hadisin devamında “Onun iki tane süt annesi vardır. Süt müddetini cennette tamamlayacaktır” kısmı da vardır.

9. Hadis

“إن الله خلق الجنة أهلا خلقهم لها وهم في أصلاب آبائهم”

“Allah, cennet için bir kısım insanlar yarattı, onları daha babalarının sulblerinde iken cennet için yaratmıştır.”

Hadis Aişe annemizden rivâyet edilmiştir.³⁴¹

10. Hadis

“لا تجعلوا بيوتكم مقابير”

“Evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz.”

Hadisi Ebû Hureyre (r.a) rivâyet etmiştir. Hadisin devamında “Çünkü şeytan içinde Bakara suresi okunan evden kaçır” ziyâdesi vardır.³⁴²

Tirmizî bu hadisin “hasen-sahih” olduğunu ifade etmiştir.³⁴³

³³⁸ Buhârî, Rikâk, 26; İtisâm, 2; Müslim, Fedâil, 16.

³³⁹ Müslim, Fedail, 63; *Müsned*, III, 112

³⁴⁰ Müslim, Fedail, 63; *Müsned*, III, 112

³⁴¹ Müslim, Kader, 31; Nesâî, Cenâiz, 58 (1945); İbn Mâce, Mukaddime, 10 (82); *Müsned*, VI, 208

³⁴² Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 212; Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an, 2 (2877); *Müsned*, II, 284, 337, 378, 388

³⁴³ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an, 2 (2877)

11. Hadis

من قتل وزغة في اول ضربة كتب له مائة حسنة وفي الثانية سبعون وفي الثالثة دون ذلك

“Her kim ilk vuruşta bir kertenkele öldürürse ona yüz sevab yazılır. İkincide yetmiş, üçüncüde ise bundan daha az (sevab) yazılır.”

Hadisi Ebû Hureyre (r.a) rivâyet etmiştir.³⁴⁴

12. Hadis

“نية المؤمن خير من عمله”

“Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır.”

Hadisi Sehl b. Sa'd es-Sâidî (r.a) ve Enes b. Mâlik (r.a) rivâyet etmişlerdir.³⁴⁵

Ebû Nuaym, hadisi ancak Ebû Hazim ve Sehl'in rivâyet ettikleri tarikten yazdığını ve bu yüzden hadisin “garib” olduğunu söylemiştir.³⁴⁶

Suyûtî (911/1505) hadisin “zayıf” olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁷

13. Hadis

“من أراد أهل المدينة بسوء أذابه الله كما يذوب الملح في الماء”

“Kim Medine halkına kötülük yapmak isterse Allah onu tuzun suda eridiği gibi eritir (helak eder).”

Hadis Ebû Hureyre, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Sa'd b. Mâlik (r.a.)'den rivâyet edilmiştir.³⁴⁸

³⁴⁴ Müslim, Selam, 146, 147; Ebû Dâvûd, Edeb, 163 (5263); Tirmizî, Sayd, 14 (1482); İbn Mâce, Sayd, 12 (3229); *Müsned*, II, 355

³⁴⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 175 (5942); Ebu Nuaym, a.g.e., III, 255; Hatib el-Bağdadi, *Tarihu Bağdad*, IX, 237 (4811); Ali el-Kârî, *Esrar*, s. 359 (567); Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 188; Kudâî, a.g.e., s. 55 (103)

³⁴⁶ Ebu Nuaym, a.g.e., III, 252

³⁴⁷ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 188

³⁴⁸ Müslim, Hacc, 492-495; İbn Mâce, Menâsik, 104 (3114); *Müsned*, II, 357

14. Hadis

“من سعادة المرء خفة عار ضته”

“Sakalının seyrekliği kişinin saadetindedir.”

Hadis İbn Abbas (r.a) ve Ebû Hureyre (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁴⁹

İbnü'l-Cevzî (597/1200), konuyla ilgili İbn Abbas ve Ebû Hureyre hadislerini rivâyet ettikten sonra bu hadislerin senetlerinde bulunan râvilerin bir kısmının cerh edildiğini belirtmiştir.³⁵⁰

Elbânî (1419/1999) hadisin mevzu olduğunu söylemiştir.³⁵¹

15. Hadis

“إِذْنِي لَهُ فَانْه عَمَّكَ”

“Ona izin ver çünkü o senin (süt) amcandır.”

Hadisi Aişe annemiz rivâyet etmiştir.³⁵²

Peygamber (a.s) bu sözünü şu olay üzerine söylemiştir. Aişe annemizin süt amcası Ebû'l-Kuays'ın kardeşi Eflah, hicab ayeti indikten sonra Aişe annemizin yanına girmek istemiş ve Aişe annemiz de ona izin vermemiştir. Peygamber (a.s) gelince Aişe annemiz başından geçen olayı anlatmış, Peygamber (a.s) da “Ona izin ver çünkü o, senin (süt) amcandır” buyurmuştur.

16. Hadis

“إذا أراد الله رحمة أمة من عباده قبض نبيها فجعل لها فرطا وسلفا بين يديها”

“Allah (c.c) kullarından bir ümmete rahmet etmeyi dilerse o ümmetten evvel peygamberinin ruhunu kabzeder de onu o ümmet için bir öncü ve hayırlı bir selef kılar.”

³⁴⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 163 (12920); Ali el-Müttakî, a.g.e.; XI, 91 (30748); İbnü'l-Cevzî, *Mevzûat*, I, 258 – 260 (344 – 348); Heysemî, a.g.e., V, 164 - 165

³⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûat*, I, 258-260 (344-348)

³⁵¹ Elbânî, *Zaîfe*, I, 226 (193)

³⁵² Buhârî, Nikah, 117; Edep, 93; Müslim, Rada, 5, 7, 10; Ebû Dâvûd, Nikah, 7 (2057) (farklı lafızla); İbn Mâce Nikah, 38 (1948-1949); *Muvatta*, Rada, 2

Hadis Ebû Musa el-Eş'ârî (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁵³

17. Hadis

“إن شر الناس عند الله يوم القيامة عبد ذهب آخرته بدنيا غيره”

“Kıyamet günü Allah katında insanların en kötüsü başkasına dünyalık kazandırmak için kendi ahiretini kaybeden kuldur.”

Hadis, Ebû Umame (r.a) ve Ebû Hureyre (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁵⁴

Suyûtî (911/1505) Ebû Umame'nin rivâyeti için sahih derken Ebû Hureyre'nin rivâyeti içinse hasen demiştir.³⁵⁵

Münâvî (1030/1622), Ebû Umame hadisinin senesinde bulunan Şehr b. Havşeb'i Zehebî'nin *Zuafa*'da zikrettiğini İbn Adiy'in onunla ihticac edilmez dediğini ve İbn Main'in ise onu sıkı kabul ettiğini nakletmektedir.³⁵⁶

18. Hadis

“الخير كله بيدك والشر ليس إليك”

“Hayır tamamıyla senin elindedir. Şer ise sana nisbet olunamaz.”

Hadis Ali b. Ebi Talib (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁵⁷

Bu hadis Peygamber (a.s)'ın namaza başladıktan sonra okumuş olduğu duanın bir bölümüdür.

19. Hadis

“قال عليه السلام هذه صفة. فان الشيطان يجري من ابن ادم مجر الدم”

“Peygamber (a.s) ‘Bu Safiyye’dir. Şüphesiz şeytan insanoğlunda kanın akışı gibi akar’ buyurdu.”

³⁵³ Müslim, Fedâil, 24; İbn Hibban, *Sahih*, XV, 22 (6647)

³⁵⁴ İbn Mâce, Fiten, 11 (3966); Tâyâlisî, *Müsned*, 316 (2398); Münâvî, a.g.e., II, 424 (2201), 539 (2492); VI, 8 (8224); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 123 (7559)

³⁵⁵ Münâvî, a.g.e., II, 424 (2201); VI, 8 (8224)

³⁵⁶ Münâvî, a.g.e., VI, 8 (8224)

³⁵⁷ Müslim, *Salatü'l-Müsafirîn*, 201; Tirmizî, *Deavât*, 32 (3422); Nesâî, *İftitah*, 17 (895); Dârimî, *Salat*, 33 (1241); *Müsned*, I, 102-103

Bu hadis, Ali b. Huseyn, Safiyye, Enes b. Mâlik ve Câbir b. Abdillâh (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁵⁸

Peygamber (a.s) bu sözünü şu olay üzerine söylemiştir. Safiyye annemiz Peygamber (a.s)'i itikafta iken ziyaret etti. Safiyye annemiz evine gideceğinde Peygamber (a.s) onu eve götürmek için onunla beraber çıktı. Yolda Ensardan iki adamla karşılaştılar. Peygamber (a.s) “Bu Safiyye’dir” buyurdu. Onlar “Ya Rasûlallah! Biz Allah’ı tesbih ederiz (Senden şüphe mi ederiz)” dediler. Rasûlullah (a.s): “Şüphesiz şeytan insanoğlunda kanın akışı gibi akar. Ben sizlerin gönüllerinize şeytanın bir şüphe atmasından endişe ettim” buyurdu.

20. Hadis

“مهلنا هم فظنوا أننا اهملنا هم”

“Biz onlara mühlet verdik, onlar da kendilerini ihmal ettiğimizi zannettiler.”

Bu lafızla bir hadis bulunamamıştır.

21. Hadis

“عدل ساعة خير من عبادة ستين سنة”

“Bir saatlik (süre) adalet altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır.”

Hadisi Ebû Hureyre (r.a) rivâyet etmiştir.³⁵⁹ Hadisin son kısmı “yetmiş yıldan daha hayırlıdır” lafızıyla Hz. Ömer (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁶⁰ Zeylaî(762/1362) hadisin bu lafızla garib olduğunu ve İshak b. Râhûye'nin, hadisi *Müsned*'inde rivâyet ettiğini söylemiştir.³⁶¹

Bu hadise muhteva olarak benzer hadisler vardır.

³⁵⁸ Buhârî, Ahkam, 21; İtikaf, 11, 12; Ebû Dâvûd, Savm, 79 (2470); Sünnet, 17 (4719); Edep, 81 (4994); İbn Mâce, Sıyam, 65 (1779); Dârimî, Rikak, 66 (2785); *Müsned*, III, 156, 285, 309; VI, 337

³⁵⁹ Münzirî, a.g.e., III, 167; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, IV, 67

³⁶⁰ Deylemî, a.g.e., III, 52 (4135)

³⁶¹ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, IV, 67

Ebû Hureyre (r.a) anlatıyor. Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “Bir günlük adalet altmış senelik ibadetten daha faziletlidir.”³⁶²

İbn Abbas (r.a) rivayet etmiştir. Rasûlullah (a.s) şöyle buyurdu. “İmamın (yöneticinin) bir günlük adaleti, altmış senelik ibadetten daha faziletlidir.”³⁶³

22. Hadis

“اتخذ الله إبراهيم خليلاً لأطعمه الطعام و أفشائه بالسلام و صلواته بالليل و الناس نيام”

“Allah, İbrahim (a.s)’ı yemek yedirdiği, selamı yaygınlaştırdığı, insanlar uykudayken geceleyin namaz kıldığı için dost edinmiştir.”

Hadis Cabir b. Abdillah (r.a)’den rivâyet edilmiştir.³⁶⁴ Hadis kitaplarında bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir.

23. Hadis

“اللهم إنا نعوذ بك من العيمة والغيمة والايمة والكزم والقزم”

“Allah’ım! Aşırı süt isteğinden, aşırı susuzluktan, uzun süre bekarlıktan, aşırı yeme isteğinden ve aşırı cimrilikten sana sığınırım.”³⁶⁵

Zemahşeri (538/1143) hadisin son kelimesi olan –gazem - (قزم) kelimesinin –garam – (قزم) şeklinde de rivâyet edildiğini naklederken bu lafzın aşırı et yeme isteği anlamına geldiğini söylemiştir.³⁶⁶ Hadis kitaplarında bu lafızla bir hadis tesbit edilememiştir.

24. Hadis

“إذا استجمرت فأوتر وإذا توضأت فاستتثر”

“Taşla taharetlendiğinde tek taşla taharetlen. Abdest alırken (burnuna su verdiği) sümükür.”

³⁶² Ali el-Müttakî, a.g.e., VI, 12 (14623); Münzirî, a.g.e., III, 167; Aclûnî, a.g.e., II, 58 (1721)

³⁶³ Taberânî, *El-Mu’cemü’l-Kebîr*, XI, 267 (11932); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VIII, 281 (16649); Ali el-Müttakî, a.g.e., VI, 12 (14624); Münzirî, a.g.e., III, 167; Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, IV, 67

³⁶⁴ Kurtubî, a.g.e., V, 401

³⁶⁵ Zemahşerî, *el-Faik*, III, 42; İbnü’l-Esir, *Nihaye*, III, 163

³⁶⁶ Zemahşerî, *el-Faik*, III, 42-43

Hadis, Ebû Hureyre, Cabir b. Abdillâh, Seleme b. Kays ve Ukbe b. Âmir (r.a)'den rivâyet edilmiştir.³⁶⁷

³⁶⁷ Buhârî, Vüdu, 25-26; Müslim, Taharet, 20-24; Ebû Dâvûd, Vüdû, 19 (35); Tirmizî, Tahâret, 21 (27); Nesâî, Tahâret, 39 (43), 72 (88); *Muvatta*, Tahâret, 2, 3; Dârimî, Vüdû, 5 (668), 32 (709); *Müsned*, II, 277, 308, 352; IV, 156, 313, 339

II. KIRK HADİSLER ÇERÇEVESİNDE KEMALPAŞAZÂDE’NİN HADİŞÇİLİĞİ

XVI. yüzyılın ilk yarısı Osmanlı Devleti’nin bir çok alanda ilerlemeler kaydettiği bir zaman dilimidir. Kemalpaşazâde, söz konusu zamanda Osmanlı Devleti’ne en parlak dönemi yaşatan padişah Kânûnî Sultan Süleyman’a Şeyhülislam’lık yapmıştır. Medeniyetler bütün birimleriyle yükseldiğinden medreseler de bundan nasibini almış ve Kemalpaşazâde de bu verimli ortamlarda yetişme imkanı bulmuştur.

Dinî ilimlerin bir çok alanında söz sahibi olan Kemalpaşazâde çokça eser telif etmiş, sonraki dönemlerde ilim dünyasında takdire şayan hizmetler veren Ebû’s-Suud gibi âlimlerin yetişmesine katkıda bulunmuştur.

İslam hukuku, kelâm, tefsir, belâğât, edebiyat, tarih, felsefe gibi alanlarda eserler veren Kemalpaşazâde, hadislerle de ilgilenmiş ve kırk hadisler te’lif etmiştir. Bu kırk hadisler tarafımızdan tahrir edilmiş ve onun hadisçiliği hakkında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Kemalpaşazâde hadisleri seçerken herhangi bir hadis kitabını dikkate almamış, daha çok okuduğu kitaplardan nakletmiştir.
- Hadisleri rivayet ettikten sonra genellikle nereden aldığını belirtmiş, bazen de hadisi aldığı yer ile ilgili bilgi vermemiştir.
- Hadisin senedini vermediği gibi senedle ilgili herhangi bir değerlendirme bulunmamış, bazen sahâbî râvîsini zikretmiştir.
- Buhârî’nin yaptığı gibi bazen hadisin bir kısmını almıştır. “Ameller niyetlere göredir.” ve “Rabbim tevbemi kabul et, günahımı yıka (gider)” hadisleri gibi.
- Hadisleri rivayet ederken bazen lafızları değiştirir. Emir fiili, muzârî fiil yapar. (Birinci kırk hadis, no: 31; Üçüncü kırk hadis, no: 9). Çoğul zamiri müfrede dönüştürür. (Birinci kırk hadis, no: 26) Hadiste geçen kelimenin yerine başka bir kelime verir (İkinci kırk hadis, no: 18) yada bir kelime

ilâve eder. (İkinci kırk hadis, no: 22 , 37) Bir harf değişikliği (İkinci kırk hadis, no: 2) veya bir harf ilâvesi yapar.(Üçüncü kırk hadis, no: 26)

- Mevkuf bir haberi merfu olarak rivâyet edebilmektedir. (Birinci kırk hadis, no: 2, 18, 23; İkinci kırk hadis, no: 5)
- Maktu bir haberi merfu olarak rivâyet edebilmektedir. Hatta Hasan Basrî'nin sözünü merfu olarak rivâyet ederek Beyhakî'nin Medhal'de rivâyet ettiğini söylemektedir. Medhal'de ise sözün Hasan Basrî'ye nisbetle mevkuf olarak rivâyet edildiği görülmektedir (İkinci kırk hadis, no: 9).
- Hadisler hakkında genellikle değerlendirme yapmamıştır.
- Hadisi rivâyet ettikten sonra bazen şerhinde sebab-i vürûdunu belirtir. “Yâ Âişe! Kötü söz söyleyen biri olma!”, “Boşama hakkı ancak kadının bacağına tutan (kocasına) aittir.” ve “Kabirdekilere bak, tekrar dirilmek için ibret al!” hadislerinde olduğu gibi...
- Bazen kaynağı tesbit edilemeyen bir hadisi sahih bir hadisle veya kaynaklarda geçen bir hadisle açıklar. (Birinci kırk hadis, no: 10, 24, 37, 39)
- Hadisleri Kur'an ayetleriyle, hadislerle, sahâbe, tâbiîn ve mezhep imamlarının görüşleri ile açıklar. Şiirler ve deyimlerden örnekler verir.
- Hadislerde kelimeleri açıklarken fıkıh kitapları, lügat kitapları ve garîbü'l-hadis kitaplarından alıntı yapar.

Her ne kadar Kemalpaşazâde'nin Edirne Dârü'l-Hadis'inde görev yaptığı bilinmekte ise de yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında hadis ilmi açısından onun teknik anlamda muhaddis/mütehassıs denilebilecek bir seviyede olduğunu söylemek oldukça zordur. Muhaddis veya mütehassıs hadis alimler aldıkları hadislerin kaynağını belirtirler. Ayrıca hadisin senedi ve metni ile ilgili çeşitli değerlendirmelerde bulunurlar.

İslam ansiklopedisi Kemalpaşazâde maddesinde ve Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu'nda Kemalpaşazâde'nin ilmî yönüyle ilgili bilgi verilirken onun hadisçiliğine temas edilmemiştir.

Kemalpaşazâde'nin bir çok ilim dalında kendisini yetiştirmesi ve eser vermesi bununla beraber hadis ilminde zayıf kalması yönleriyle İmam Gazâlî'ye benzediğini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Osmanlı ilim dünyasının ilerleme döneminde yetiştirdiği mümtaz şahsiyetlerden birisi de Kemalpaşazâde'dir. Yazdığı eserler ve yetiştirdiği talebelerle Osmanlı ilim ve medeniyetine katkıda bulunmuştur.

Kırk hadis ezberleyen insanlara verilen müjdeyle ilgili Peygamber Efendimiz'den rivâyet edilen hadisten dolayı bir çok âlim kırk hadis kaleme almıştır. Kemalpaşazâde de kırk hadis yazma sebebini bu hadise dayandırmaktadır.

Kırk hadislerin halkın din anlayışının oluşmasında ve dini yaşamada önemli katkıları olmuştur. Bu çalışmada Kemalpaşazâde'nin dört adet kırk hadisinde toplam 133 hadisin tahriri yapılmıştır. İncelenen hadislerin bir çoğu merfu'dur. Bununla beraber mevkuf ve maktu rivâyetler de vardır. Hadisleri geçtiği kaynaklara göre sınıflandıracak olursak bir çoğu Kütüb-i Tis'a'da, bir kısmı hadis ilmiyle ilgili diğer kaynaklarda³⁶⁸, az bir kısmı tefsir, tarih ve belâğâtla ilgili kitaplarda yer almış, bazı rivâyetlerin de kaynağı tesbit edilememiştir. Sıhhatleri açısından sadece merfu hadisler dikkate alınmıştır, merfu rivâyetlerin birçoğu sahih-hasen grubuna girerken, bir kısmı zayıf, çok az bir kısmı da mevzudur. Hadisleri sıhhat açısından değerlendirirken önceki alimlerin değerlendirmeleri göz önünde bulundurularak neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu söylediklerimizi rakamlarla şöyle ifade edebiliriz.

a) Hadislerin Peygamberimizin sözü, sahabenin sözü veya tabî'nin sözü olup olmadığına göre sınıflandırılması:

Merfu _____ 113

Mevkuf _____ 4

Maktu' _____ 2

Kaynağı bulunamayan ____ 14

b) Hadislerin geçtiği kaynaklara göre sınıflandırılması:

³⁶⁸ Diğer kaynaklar derken kast ettiğimiz eserler kendisinde hadis tespit edebildiğimiz hadislerle ilgili tüm kitaplar olabilir. Örnek Musannefler, Sahihler, Sünenler, Müsnedler, Mu'cemler, Müstedrekler, Müştehira, Zevâid türü eserler, Ricâl kitapları, Tahrir kitapları, Mevzû hadislerle ilgili kitaplar, Hadislerdeki garib kelimeleri açıklayan kitaplar v.b.

Kütüb-i Tis'a _____ 71

Diğer Hadis kitapları _____ 45

Tefsir, Tarif ve Belâğat _____ 3

Kaynağı bulunmayan _____ 14

c) Sıhhatleri açısından hadislerin sınıflandırılması:

Sahih-hasen _____ 74

Zayıf _____ 25

Mevzu _____ 14

Sıhhatleri açısında varılan sonuçlar hadislerin senetleri daha ayrıntılı olarak incelendiği zaman kısmen de olsa farklı bir tablonun ortaya çıkması muhtemeldir.

Bu çalışmanın, Osmanlı Devleti'nde yapılan hadis çalışmaları hakkında ve Osmanlı Âlimlerinin hadisçiliği konusunda bir nebze bilgi verebildiğini düşünüyorum. Benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi, Osmanlı/Anadolu Türkleri'nin hadis ilimlerindeki yerini tesbit açısından hayli önem arz edecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Kur'ân-ı Kerîm**, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Abdullah b. Mübârek el-Mervezî** (181/797), *Kitâbü'z-Zühd*, Thk. ve Tlk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Abdurrezzâk** (211/826), Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'â'nî, *el-Musannef*, I-X, 1. bs., thk. Habibürrahman el-A'zamî, el-Meclisü'l-ilmî, Beyrut, 1970.
- Aclûnî** (1162/1748), İsmâîl b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfü'l-hafâi ve Müzîlü'l-ilbâsi amme'stehera mine'l-ehâdisi alâ Elsineti'n-nâs*, I-II, 3. bs., Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut h.1351.
- Ahmed b. Hanbel** (241/855), *el-Müsned*, I-VI (3 mücelled), 2. bs., Fihrist hazırlayan: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûati's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Akdağ, Hasan**, “*Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*”, Tekin Kitabevi, Konya, 2004.
- Ali el-Müttakî** (975/1567), Alâuddîn-b. Husâmuddîn el-Hindi el-Burhânî, *Kenzü'l-'ummâl fi Süneni'l-akvâli ve'l-efâl*, I-XVIII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1979.
- Ali el-Kârî** (1014/1605), Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultan, *el-Esraru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevzûa*, thk. Muhammed es-Sabbağ, 1971 Beyrut.
_____ *Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe*, Beyrut, 1985
- Âlûsî** (1270/1853), Şihâbü'd-din es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi tefsîri'l-Kurâni'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, I-XXX, (15 mücellet), Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Atsız, Nihal**, “*Kemalpaşa-Oğlu'nun Eserleri*”, Şarkiyat Mecmuası, Sayı 6, 71-112; Sayı 7, 83-135; İstanbul, 1972.
- Bahçivan, Seyyid**, *İbn Kemalbâşâ ve Ârâühü'l-İtikâdiyye*, Basılmamış Doktora Tezi, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke, 1993.
- Beyhakî** (458/1065), Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-XI, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1994.
_____ *Şuabü'l-imân*, I-VII, 1. bs., thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1990.
_____ *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ*, I-II, *Darü'l-Hulefâ-i Li'l-kitâbi'l-İslâmi*, Kuveyt, trs.,

- _____ *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîf, I-VII, thr. ve tlk Abdü'l-Mû'ti Kal'aci, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrut, 1985.*
- Bezzâr** (292/904), Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdü'l-Hâlik el-Atekî, *el-Bahrü'z-Zehhâr (Müsned-ü Bezzâr), I-XI, thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullah, Mektebü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 2003.*
- Buhârî** (256/869), Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Edebü'l-müfred (Fazlullahi's-Samed fî Tavzîhi'l-Edebi'l-müfred), I-II, 2. bs., el-Matbaatü's-selefiyye, Kahire 1388.*
- _____ *Kitâbü't-târîhu'l-kebîr, I-VIII, el-Mektebetü's-Sikafiyye, Beyrut, trs.*
- _____ *Sahîhu'l-Buhârî, I-VIII (3 Mücellled), Matbaa-i Âmire, h. 1315, Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, 2. bs., İst. 1992, (Mevsûatü's-sünne adıyla Kütüb-i Tis'a bir arada basılmıştır).*
- Bûsîrî** (840/1436), Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. Abdirrahman İsmail el-Kinânî, el-Kâhirî, *Zevâidü'bnü Mâce ale'l-kütübi'l-hamse, 1. bs., thk. Muhammed Muhtâr Hüseyin, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.*
- Çakan, İsmâîl Lütfi, Hadîs Edebiyatı, M.Ü.İ.F. Yay., 1985.**
- Çelebi, İlyas, "Kemalpaşazâde", DİA., XXV, 242-244, 245-247.**
- Dârakutnî** (385/995), Ali b. Ömer ed-Dârakutnî, *Sünenü'd-Dârakutnî (el-Muğnî ale'd-Dârakutnî ile birlikte), I-IV, thk. Abdullâh Hâşim Yemânî el-Medenî, Darü'l-mehâsin, Kahire, trs.*
- Dârimî** (255/868), Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî, *Sünenü Dârimî, I-II (tek mücellled), 2. bs., Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (Mevsûatü's-sünne adıyla Kütüb-i Tis'a bir arada basılmıştır).*
- Deylemî** (509/1115), Şîreveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh el-Hemdânî, İlkiyâ, *el-Firdevs bi Mesûri'l-hitâb, I-V + Fihrist, Darü'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.*
- Ebû Dâvûd** (275/888), Süleymân b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd, I-V, 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (Mevsûatü's-sünne adıyla Kütüb-i Tis'a bir arada basılmıştır).*
- Ebû Nuaym** (430/1038), Ahmed b. Abdullâh el-İsbehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-asfiyâ, I-X (beş mücellled), 2. bs., Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1967.*

- Ebû Ya'la el-Mavsilî** (307/919), Ahmed b. Ali et-Teymî, *Müsned-ü Ebî Ya'la*, I-III, Thk. ve thr. Hüseyin Selim Esed, Daru'l-Me'mun li't-Türâs, 1. bs., Beyrut, 1984.
- el-Elbânî** (1419/1999), Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaîfe vel-mevzûa ve Eseruhe's-seyyiü fi'l-ümmeti*, I-X, el-Mektebetü'l-islâmî, Dimeşk h. 1399.
- _____ *İrvâü'l-Ğalil fi tahrîc-i Ehâdisi Menâri's-Sebîl*, I-IX, el-Mektebü'l-İslâmî, 2.bs., Beyrut, 1975.
- _____ *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha ve Şey'ün Min Fikihî ve Fevâidihâ*, I-X, Mektebü'l-Meârif, 4. bs., Riyad, 1988.
- el-Fettenî** (986/1578), Muhammed Tahir b. Ali el Hindî, *Tezkiratü'l-mevzûat*, Beyrut, trs.
- el-Herevî** (224/838), Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Ğarîbü'l-Hadîs*, I-IV, Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1964.
- el-Kayserânî** (507/1113), Muhammed b. Tâhir el-Kayserânî el-Makdisî, *Tezkiratü'l-Huffâz Etrâfû Ehâdisi Kitâbü'l-Mecrûhîn libni Hibbân*, thk. Humeydî b. Abdü'l-Mecîd b. İsmâil es-Silefi, Dâru's-Sâmi', 1. bs., 1994.
- Fayda, Mustafa**, *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1989.
- Güler, Zekeriya, Güler, Zekeriya**, "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri"(İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, *Tasavvuf*, yıl:4, sayı:10, 2003), s. 45-98, Ankara
- Hâkim** (405/1014), Ebû Abdullâh en-Neysûbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn (Telhîs'la birlikte)*, I-IV + Fihrist, Daru'l-ma'rife, Beyrut, trs.
- Hatîb el-Bağdâdî** (463/1070), Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Tarîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, I-XIV, Daru'l-kütübi'l-arabi, Beyrut, trs.
- _____ *el-Câmiu li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sami'i*, Thk. Muhammed Acac el-Hatib, I-II, Müessesetü'r-Risâle, 2.bs., Beyrut, 1994.
- Hatipoğlu, Haydar**, "İbn Mâce (Tercemesi)", I-X, Kahraman Yayınları, İstanbul.
- Heysemî** (807/1404), Nureddin Ali b. Ebû Bekr, *Mecmau'z-zevâid ve Menbeu'l-fevâid*, I. X (beş mücellid), 2. bs., Dâru'l-kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1967.
- İbn Adîy** (365/975), Ebû Ahmed Abdullâh el-Curcânî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-ricâl*, I-IX, thk. Adîl Ahmed, Ali Muhammed, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, , Beyrut 1997.

- İbn Ebî Hâtim** (327/938), Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî, *'İlelü'l-Hadîs*, I-II+fihrist, Beyrut, 1985.
- İbn Ebî Şeybe** (235/849), Abdullâh b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*, I-VIII+ fihrist, Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1.bs., Beyrut 1995.
- İbn Hacer** (852/1448), Şihâbüddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi şerhi'l-Buhârî*, I-XVII, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdüh, Mısır 1959.
- _____ *Lisânü'l-Mizân*, I-VII, Müessesetü'l-âlemî, Beyrut 1971.
- _____ *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1. bs., Beyrut, h. 1328.
- _____ *et-Telhîsu'l-habîr fi Tahrîcî Ehâdîsi'r-râfu'yyi'l-kebîr*, I-IV, Dâru'l-marife, Beyrut, trs.
- _____ *el-Metâlibü'l-Âliyye bi zevâidi'l-mesânîdi's-semâniyye*, I-IV, thk. Habiburrahman el-Azamî, et-Türâsü'l-islamî, Küveyt 1973.
- İbn Hibbân** (354/965), Muhammed (b. Ahmed) Ebû Hâtim et-Temîmî el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîb-i İbn Belbân*, thk. Şuayb Arnavûdî, I-XVIII, 3.Bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997.
- İbn Huzeyme** (311/923), Ebû Bekr Muhammed b. İshâk es-Sülemî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu'bni Huzeyme*, I-IV, thk. Muhammed Mustafa el-Azami, el-Kütübü'l-islâmî, Beyrut 1992.
- İbn Kayyim** (751/1350), Şemsü'd-din Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-daîf*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- İbn Kesir** (774/1372), Ebû'l-Fidâ İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV (yedi mücellid), 1. bs., Matbaatü's-Seâde, Mısır, 1932.
- İbn Mâce** (273/886), Ebû Abdullâh Abdurrahmân, *Sünenü İbn Mâce*, I-II, 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddîm Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- İbnü'l-Cevzî** (597/1200), Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Kuraşî, *el-'İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*, I-II, 1. bs., thk. İrşâdülhak el-Eserî, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- _____ *Kitâbü'l-mevzûât mine'l-Ehâdîsi'l-Merfûa*, I-III+fihrist, Mektebetü Advâi-s-Selef, 1.bs., Riyad, 1997.

- İbnü'l-Esîr** (606/1209), Mecdüddin Ebû's-Seadât el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-hadîs*, I-IV(2 mücellled), el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kahire, trs.
- Kandemir, M. Yaşar**, "Kırk Hadis" *DİA*, XXV, 467-470
- Karahan, Abdülkadir**, "İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri" İbrahim Horoz basımevi, İstanbul, 1954.
- _____ "Kırk Hadis", *DİA*, XXV, 470-473.
- Kemalpaşazâde** (940/1534), *Resâilü İbn Kemal*, I-II, Yayına Hazırlayan: Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1316.
- Koçyiğit, Talat**, "Hadis İstılahları", A.Ü.İ.F. yay., Ankara, 1980.
- Kudâî** (454/1062), Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme el-Kudâî, *Şihâbü'l-Ahbâr*, trc. Ali YARDIM, Damla Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Kurtubî** (671/1273), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire, 1967.
- Mahmud et-Tahhân**, *Usûlü't-tahrîci ve Dirâsetü'l-esânîd*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1996.
- Mâlik b. Enes** (179/795), *el-Muvatta'*, I-II (tek mücellled), 2. bs., thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Mizzî** (742/1341), Cemalüddin Ebû'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl*, I-XXXV, 5. bs., thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1994.
- Münâvî** (1030/1622), Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Cami's-sağîr*, I-VI, 1. bs., Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır 1938.
- Münzirî** (656/1258), Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdilkavî, *et-Terğîbü ve't-Terhîbü mine'l-hadîsi's-şerif*, I-IV, Daru İhyâi't-türasi'l-arabî, Mısır 1968.
- Müslim** (261/875), Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccac, *Sahîh*, I-III, 2. bs., thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Nesâî** (303/915), Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII (İki mücellled), 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn, İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).

- Nevevî (676/1277), Muhyiddîn, “*Sahîh-u Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Dâru'l-Fikr, 2. bs., Beyrut, 1972.
- _____ “*Kırk Hadis*”, trc. Ahmed Naim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. bs., Ankara, 1981
- Sehâvî (902/1496), Şemsüddin Ebi'l-Hayr Muhammed Abdurrahman, *el-Mekâsîdül-Hasene fî Beyâni Kesîrun Mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehirâ ale'l-Elsine*, Dâru'l-Edebi'l-Arabî, Mısır, 1956.
- Suyûtî (911/1505), Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed, *ed-Düreru'l-müntesira fî Ehâdîsi'l-müştehirâ*, 1. bs., thk. Muhammed Lütfî es-Sabbâğ, Mektebetü'l-verrâk, Riyâd 1994.
- _____ *ed-Dürü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*, I-VI, el-Meymeniye, Kahire h. 1314.
- _____ *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdîsi'l-Beşîr ve'n-Nezîr*, I-II (Bir mücelled), Mustafa el-Bâbî el-Halebî Mat., Kahire, 1939.
- _____ *el-Leâlî el-Masnûa fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa*, I-II, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, trs.
- Şevkânî (1250/1834), Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidü'l-Mecmûa fî ehâdîsi'l-Mevzûa*, thk. Abdurrahman el-Muallimî, el-Mektebetü'l-İslami, 3.bs., Beyrut, 1987.
- Taberânî (360/970), Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XXV, thk. ve thr. Hamdi Abdulmecid es-Selefi, 2. bs., Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, 1984
- _____ *el-Mu'cemu'l-evsat*, I-XI, 1. bs., thk. Mahmud et-Tahhân, Mektebetü'l-meârif, Riyâd 1985.
- _____ *el-Mu'cemü's-sağîr*, I-II, (Bir mücellet), Dâru'n-nasr, Kâhire 1968.
- Taberî (310/922), Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, I-X, (Beş mücelled), 2. bs., thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, Dâru'l-Meârif, Mısır, trs.
- Tayâlisî (204/819), Süleyman b. Dâvûd b. Cârût el-Fârisî el-Basrî, *Müsned-ü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, Dâru'l-Mârife, Beyrut, trs.
- Tebrîzî (737/1336), Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb, *Mişkâtü'l-mesâbih*, I-III, thk. Muhammed Nâsıruddin Elbânî, Mektebetü'l-İslâmî, 1961.

- Tirmizî** (279/892), Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V (3 mücellled), 2. bs., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay.-Dâru Sahnûn; İst. 1992, (*Mevsûatü's-sünne* adıyla *Kütüb-i Tis'a* bir arada basılmıştır).
- Turan, Şerafeddin**, "*Kemalpaşazâde*", *DİA.*, XXV, 238-240
- Ukaylî** (322/934), Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd el-Mekkî, *Kitâbü'd-duafâi'l-kebîr*, I-IV, 1. bs., thk. Dr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1984.
- Wensinck**, (*Concordance*) *el-Mu'cemü'l-müfehres li Elfâzı'l-hadîsi'n-Nebevî*, I-VIII, Leiden 1936.
- Yıldırım, Selahattin**, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul, 2000.
- Yücel, Ahmet**, *Hadis İstilahlarının Doğuşu Ve Gelişimi*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İst. 1996.
- Zağlûl**, Ebû Hacir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî, *Mevsûatü Etrâfi'l-hadîsi'n-Nebeviyyi's-şerîf*, I-XI, Dâru'l-fikr, Beyrût 1994.
- Zehebî** (748/1347), Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-i'tidâl fi Nakdi'r-ricâl*, I-VI, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-fikri'l-arabî trs.
- Zemahşerî** (538/1343), Mâhmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-tenzîli ve 'Uyûni'l-ekâvîli fi Vücûhi't-te'vîl* (zeyl olarak dört kitapla birlikte, bunlardan birisi *el-Kâfi's-Şâff fi Tahrîci Ehâdîsi'l-Keşşâf'tır*), I-IV, 2. bs., Matbaatü'l-istikâmet, Kâhire 1953.
- _____ *Esâsü'l-Belâğa*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1965.
- _____ *el-Fâik fi ğarîbi'l-Hadîs*, I-IV, 2.bs., thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, İsa el Bâbî el-Halebî ve şüarakâüh, trs.
- Zeylaî** (762/1361), Ebû Muhammed Abdullâh b. Yusuf el-Hanefî, *Nasbu'r-râye li Ehâdîsi'l-Hidâye (Buğye hâşiyesi ile birlikte)*, I-IV, 3. bs., Dâru İhyâü't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1987.